

Национальная библиотека
Республики Бурятия
МЕСТНЫЙ
ОБЯЗАТЕЛЬНЫЙ
ЭКЗЕМПЛЯР

**БУРЯД ЭРДЭМЭЙ
ЭХИ ТАБИГШАДА -
ДУРАСХААЛАЙ
ХҮШӨӨ** **8 Н.**

**ЭРЭЛХЭГ
СЭРЭГШЭ, 14 Н.
ЗОХЁОН
БАЙГУУЛАГША**

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Буряад ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

Бүгэдэ арадай сонин

2012 оной сентябриин 27 Четверг
№ 38 (21886) (801)
Намарай дунда шааргашан тахья харын 12 гарагай 5
www.burunen.ru

Буряад драмын театр 80 жэлээ угтана

**АРАДАА
СУУРХУУЛҮН
АЛДАРТА ЕХЭ ГУЛАМТА**

Буряадай гүрэнэй академическа Буряад драмын театр октябрь нара соо 80 жэлэйнгээ ойн баяр тэмдэглэнэ. Ойн баяр тэмдэглэхэдэ, түүхын хуудаһан ирагдажа, ажабайдалай эгээл һонин, эгээл удха шанартай үйлэ хэрэгүүд, габьяата нэрэнүүд дурсагдадаг. Буряад яһатанай омогорхол - Буряад драмын театр хадаа түүхээр баян намтартай. Аяар 80 жэлэй туршада элдэб нэлгэлтэ, хубилалта, дээшээ дабшанан амжалтануудые туйлаһан, буряад арадаа суурхуулһан бэлигтэй артистнарые хүмүүжүүлһэн. Хэзээ нэгэтэ соёлой байшангай багхан буланһаа эхи абаһан театр мүнөө асари томо һайхан ордон соо түбхинэн, Буряад ороной соёлой эмхинүүд соо найдамтай һуурияа эзэлэнхэй. 80 жэлэй хугасаада амжалтын дабаае дабшанан ута харгын алхам бүхыень тэмдэглэн, нэгэшье амжалта, нэгэшье нэрэ мартангүй, нангин хадагалжа, түүхын намтар бүридхэжэ байһан хүн хадаа Валентина Дамдиновна Бабуева болоно. Валентина Дамдиновна 30 гаран жэлэй туршада энэ театрай музейе даагшаар ажаллана. Түрэл театрайнгаа нангин гуламта сахижа байһан хүн гэшээ. Театрай ойн баярта бэлдэлгын хүл хүлгөөнэй үедэ Валентина Дамдиновна Бабуеватай уулзажа хөөрэлдэһэн байнабди:

- Нэн түрүүн Буряад драмын театрай түүхын эхин тухай хөөрэлдэе.
- Эгээл түрүүн 1932 оной июлин 7-до Намжил Балданогой "Таналдаан" гэхэн зүжэгөөр Буряад драмын театр эхилһэн юм. 1929 оной июль нара соо гэгээрэлэй наркомой коллечи театральна болон хүгжэмэй хоёр студитай үндэһэн иску-

ствын байшан Верхнеудинск хотодо байгуулха тухай тогтоол баталһан. Эдэ студийн һуури дээрэ 1932 оной май нарада үндэһэн театр байгуулагдаа. Тиигэжэ театрай нээлгэн Буряад-Монголой АССР-эй 9 жэлэйнь ойн баярта тааралдуулжа тэмдэглэгдээ. Түрүүшын арбан жэлдэ театр хүгжэмэй-драматическа гээд ажаллаа, харин 1949 ондо

опера болон баледэй театр ба драмын театр гээд хоёр болон таһархан юм. 1959 оной декабрь нара соо нийтэ ажал ябуулагша, уран зохёолшон Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ болгогдоо.

Үргэлжэлэлын
9 Н.

**ИЩЕШЬ КОМПЬЮТЕР
ДЛЯ УЧЁБЫ?**

Веб-камера
Компьютерная мышь
Флеш-карта
Клавиатура
Модем
Сумка для ноутбука
Звуковые колонки

**КУПИ У НАС И
ВЫБЕРИ ПОДАРОК!**

ФРИКОМ ФИРМЕННЫЙ МАГАЗИН
**КОМПЬЮТЕРЫ
& ОРГТЕХНИКА**

**19 ЛЕТ РАБОТАЕМ
ДЛЯ ВАС** **44-28-78**
www.freecom.ru ул. Гагарина, 20

Реклама *подробности на местах продаж. с 29 августа по 31 октября

ВСТКБ

ВКЛАД

ПЕНСИОННЫЙ

Минимальный размер Вклада - 1000 рублей.

СРОК ВКЛАДА
370 дней | 740 дней **10% | 10,5%**

ГОДОВАЯ ПРОЦЕНТНАЯ СТАВКА

ПРЕИМУЩЕСТВА: допускается дополнительное внесение сумм | выгодные проценты

Условия Вклада: проценты начисляются со дня, следующего за днем поступления суммы вклада, и до дня ее возврата Вкладчику включительно. В течение срока вклада каждые 90 дней, начиная со дня, следующего за днем поступления в банк суммы вклада, начисленные проценты выплачиваются Вкладчику путем перечисления на его вклад "До востребования". Процентная ставка является фиксированной, т.е. не подпадает изменению в течение срока вклада. Договор заключается в письменной форме при предъявлении паспорта и пенсионного удостоверения. При востребовании вклада до истечения срока 370 дней, проценты на вклад начисляются по ставке вклада "До востребования" для физических лиц, действующей в банке на момент возврата вклада. Если на момент досрочного востребования вклада, выплаты процентов Вкладчику осуществлялись в размере и порядке, согласованном условиями Договора, то разница за весь срок между суммой процентов, причитающейся Вкладчику при досрочном расторжении договора, и суммой уже выплаченных Вкладчику процентов, удерживается из суммы вклада. При востребовании вклада в период от 371 до 739 дней проценты на вклад начисляются по ставке 10% годовых. Условия действительны на 14.08.2012 г.

УЛАН-УДЭ | ул. Балтахинова, д. 17, блок «А», тел.: +7 (902-1) 691-505
ул. Терешковой, д. 58, тел.: +7 (301-2) 439-514
ул. Революции 1905 г., д. 54, тел.: +7 (301-2) 283-202

ВСТСМЕ ТРАНСКОМБАНК
3045 Усть-Сысыйский район, ул. ПП № 27/1

www.vstcb.ru

Номын хүрдэ

ЗАГАСТАЙН ДАСАН ҺЭРГЭЭГДЭХЭНЬ

Августын 4-дэ Сэлэн-гын аймагай Тохой һуурин шадархи Ехэ обоо тахигдаа һэн. Энэнай урданай Загастайн (Тохойн) дасанай приходо Олоной обоо болоно.

Тахилгын үедэ Загастайнгаа дасание һэргээхэ гэһэн шиидхэбэри Тамчын дасанай шэрээтэ Солбон ламын үүсхэлээр абтаһан байна. Тиин "Наран" гэһэн Зүүн зүгэй эмнэлгын Москвадахи клиникын захирал Светлана Галсановна Чойжинимаева нилээд ехэ хэмжээнэй хандиб барилгын жасада түрүүлэн оруулаа. Тэрэл удаа барилгын комитедэй түрүүлэгшээр олзын хэрэг эрхилэгшэ Владимир Чойдонович Чойжинимаев (64-83-50) баталагдаба. Августын 17-до Хамба лама Дамба Аюшеев дасан бариха гэжэ хараалагдаһан газарта хүрэжэ, энэ газар таараха гэһэн зарлиг гаргаба. Тэрэ хадаа Тохойһоо баруулжаа, Гусиноозёрскһоо 5 киломе-

Хамба лама Д.Аюшеев ламанар, һүзэгшэдтэй Загастайн дасанай һуури дээрэ

Доржо НАМСАРАЕВАЙ фото

трэй зайда Обоото гүбээ дээрэ оршодог юм. Тодорхойлогдоһон энэ газарта сентябриин 21-дэ Жинсрэгэй ариудхалгын ехэ хурал боложо, Сахиусан дуганай һуурида Бурханай Номой хэһэгүүдтэй, эрдэниин зүйлнүүдтэй бүмбэ нюугдаба.

Энэ ёһололдо Тохойн, Жаргалантын, һүтэйн, Түхэмэй мүргэлшэд хабаадаа. Хуралые Улаан-Үдын Дээдэ-Онгостойдохи Дуйнхор дасанай шэрээтэ Буда лама (Цыденов) хүтэлжэ, Тамчын дасанай шэрээтэ Солбон ламбагай, Загастайн дасанай да-лама Чоймпол, бусад ламанар дэмбэрэл ехэтэй энэ бүтээлые ябуулба. Удаань суглаан боложо, Загастайн дасанай һүзэгшэдэй булгэм байгуулагдажа, түрүүлэгшэ томилогдобо. Тиин тоосоной дугаар (счёт) нээгдэһэнэй һүүлээр барилгын жасада хандибууд орожо эхилхэ. Хуралай үедэ Сэлэнгын аймагай захирганай толгойлогшо Вячеслав Цыбикжапов, «Наран» клиникын захирал Светлана Чойжинимаева, Тохойн, Жаргалантын захиргаануудай толгойлогшонор Сергей Курдяшов, Цыретор Халзанов болон бусад байлсаба.

Николай БАДМАРИНЧИНОВ.

АЖАЛААР ХАНГАХЫН ТУЛА

Республикымнай хүдэл-мэриггүйшүүл тусхай курсануудта ямба ажалтай болоно. Иимэ курсанууд дүн хамта 72 часай туршада унгаргэгдэнэ. Тогоошон, наймаашан, модошо дархан, харуулшан, үһэ заһагша, официант болон бусад мэргэжэлнүүдтэ ажалгүйшүүл һурана.

Жэшээн, 2011 ондо хүн зоние ажалаар хангалгын түбэй зууршалгаар Северобайкальск хотын олон хүүгэдэй эсэгэ «Теплоэнергосервис» гэһэн булгэмдэ ажалда ороо һэн. Тиигэжэ байгша ондо тэрэ тусхай курса гаража, столяр-станочник мэргэжэлтэй болоо. Загарайн аймагай ажаһуугша республикын барилгын болон хотын ажыхын техникумдэ һуража, табатадахи разрядтай жолоошон мэргэжэлтэй болоһон байна. Тиихэдэ Захаминай аймагта хоёр хүн тогоошоной мэргэжэлтэй боложо, мүнөө олзын хэрэг эрхилэгшэдэй предпрятнда хүдэлнэ.

Байгша оной түрүүшын хатад жэлэй туршада республикын ажал хэдэггүй эхэнэрүүдтэ 336 миллион түхэригэй туһаламжа үгтөө. Социальна хангалгын жасын Буряадай таһагай мэдүүлһээр, энэнь нёдондонойхиһоо 24 миллион түхэригөөр ехэ болоно. Энэ жэлэй зургаа һарын туршада 1 жэл 6 һаратай үхибүүтэй хүдэлдэггүй түрэлхидтэ нара бүри түлбэри түлэгдөө. Хамта дээрээ 298 гаран миллион түхэриг түлэгдөө. Тиихэдэ үхибүүтэй болоһон эжынэртэ дүн хамта 38 миллион түхэригэй тэдхэмжэ түлэгдөө. Гэхэтэй хамта, байгша ондо түрүүшын нарайтай болоһон эжынэртэ үхибүүнэй хатад жэлтэй болотор 2 мянга 791 түхэригэй пособи үгтэдэг. Тиихэдэ хоёрдохи болон удаадахи үхибүүтэй бологшодто табан мянга табан зуун наян хоёр түхэриг түлэгдэдэг.

Эльвира ДАМБАЕВА.

Таряа хуряалга - 2012

МУХАР-ШЭБЭРЭЙХИД УРМА ЗОРИГТОЙ

Республикын ажыхынуудта таряа хуряалгын хүдэлмэринүүд ябуулагдажа байнхай. Таряа тарига аймагуудай нэгэн болохо Мухар-Шэбэртэ таряанай ургаса хэр бэ гэжэ һонирхожо, аймагай хүдөө ажыхын управленийн начальник Гэндэн Иванович ГЕНИНОВТЭЙ хөөрэлдэһэн байнабди.

- Аймагай ажыхынууд үһнэ тэжээл хэр хуряажа абаба гэшшэб?
-Үһнэ бэлэдхэхэ, силос да-

раха түсэбөө дүүргэбэбди. Малай толгой бүхэндэ аймагай ажыхынууд, хубийн хамһабариин ажыхынуудшые хүсэд хүрэхэ үһнэ тэжээл хуряажа абаа. Жэшээлхэдэ, малай толгой бүхэндэ 10 гаран тэжээлэй единица бүдүүн тэжээл бэлэдхэгдээ.

- Таряа хуряалгын хүдэлмэри хэр ябуулагданаб?

-«Искра» гэһэн хүдөө ажыхын үйлэдбэрийн кооператив, «Агропводстрой» гэһэн хизаарлагдамал харюусалгатай булгэм, «Түгнэ» гэһэн хүдөө ажыхын пред-

приятти таряа хуряажа эхилэнхэй. Орооһо таряа хуряажа абаха зорилготой ажыхынууднай энэ жэлдэ таряалангай гектар бүриһөө 15 центнер хуряажа абаха ёһотой байгаа. Гэбэшые энэ жэлдэ хура бороо орожо, таряанай ургаса һайн. Тиимэһээ эдэ ажыхынууднай мүнөө үедэ 20-25 центнер ургаса гектар бүриһөө хуряажа байна. Тиихэдэ хаамал түхэлэй акционернэ «Сутайское» гэһэн ажыхын орооһо таряан, обёос энэ жэлдэ ургасатай. Тиимэһээ нэрлэгдэгшэ ажыхын ажалшад

гектарай дунда зэргээр 25-30 центнер ургаса хуряажа абахаар багсаана. Энээнһээ гадна «Мухар-Шэбэр» гэһэн хубийн предпрятти таряа таринхай. Гектарай дунда зэргээр баһал 15-20 центнер орооһо хуряажа байнхай.

Эльвира ДАМБАЕВА хөөрэлдэбэ.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКА ГЕО-МЭДЭЭСЭЛЭЙ БАЙГУУЛГАТАЙ БОЛОБО

Удахагүй хэншые Буряад Республикын гео-мэдээсэлэй байгуулга хэрэглэжэ, газарай болон зөөриин харилсаануудта хабаатай ямаршые мэдээсэл абажа шадаха аргатай болохо. Даб дээрээ тус геопортал үшөө гүйсэд бүридхэгдөөдүй, гэбэшые Интернет соо <http://geo.govrb.ru> гэһэн хаягаар энэ-тэрэ мэдээнүүдые яһала хэрэглэхээр болонхой. Энэ байгуулга зохёохо талаар хэгдэжэ байһан хүдэлмэри болон саашанхи түсэбүүд Буряадай Газарай болон зөөриин харилсаануудай министерствын коллеги дээрэ зүбшэн хэлсэгдээ.

Газарай политикин болон муниципальна байгууламжануудтай хүдэлмэрийн таһагай начальник Татьяна Абидаевагай тэмдэглэһээр, тус геопортал региональна болон муниципальна

хэмжээндэ дэбисхэрнүүдые ашаг үрэтэйгөөр зонхилхо арга олгохо, мүн тиихэдэ республикын экономика хөгжэлтэдэ туһатай байха. Мүнөө дээрээ геопортал соо 30 янзын мэдээсэл оруулагданхай, зүгөөр мэдээнүүдые нэмэ нэмэһээр, тооень бүри 200 болгохоор юм. Саашадаа эндэ бүхыдөө Буряадай, мүн тиихэдэ тус тустань муниципальна байгууламжануудай социально-экономическа хөгжэлтые харуулһан картографийн болон элирхэйлэгын мэдээнүүдые оруулһаар хараалагдана. Гадна Геопортал ажаһуугшадай тоо, нүүлгын ябасые, хүн зоной ажабайдалай хэмжээ болон ажалаар хангагдасые, инвестиционно проектнүүдые, аяншалгын арга боломжонүүдые, байгаалин байдал болон бусад мэдээнүүдые харуулха.

«Инженернэ түсэбүүд, түлбэриггүйгөөр үгтэдэг газарай участогүүд, байгаали хамгаалгатай газарнууд гэхэ

мэтэһээ эхилээд, газарай болон зөөриин харилсаануудта хабаатай ямаршые мэдээсэл эндэ оруулагдажа болохо. Тиимэһээ бии байһан мэдээсэлэе оруулхыень һалбарингаа бүхы зургаануудта дурадханабди», - гэжэ газарай болон зөөриин харилсаануудай министр Маргарита Магомедова хэлэ.

«РБ-гэй мэдээсэлгын технологинуудай түб» гэһэн ГБУ-гай директорай орлогшо Игорь Рыкуновой онсолһоор, геопорталай мэдээсэл саг үргэлжэ шэнэлэгдэхэһээ гадна үнэн бодото байха ёһотой. Тус байгуулгын арга боломжонүүд хизааргүй ехэ, тэрэшэлэн ойн түймэрнүүдые, үһанай үер болон ой модо отололгонуудыешые үдэр бүри хинажа шадаха. Зөөриин болон газарай харилсаануудай министерство октябриин 23-да Буряадай Правительствын зүблөөн дээрэ тус Геопорталтай то-

дорхойгоор танилсуулха юм.

Коллеги дээрэ үшөө гурбан асуудал зүбшэн хэлсэгдээ гэбэл: «Ой модо агаарһаа, газар дээрэ харууһалалга, ашаглалга, хамгаалга болон тооень нэргээлгэ» гэһэн гүрэнэй бюджетнэ эмхи зургаанай зөөри хэрэглэлгын ашаг үрэ шалгаһанай дүнгүүдээр үгтэһэн захиралтанууды дүүргэлгэ; РФ-гэй субъектын бүрин этигэмжэнүүдэ гүйсэдхэхын тула хэрэглэгдэдэггүй зөөриие үмсэлхэ болон тэрээнһээ ороһон мүнгэн зөөриие экономикын һайжаруулгада шэглүүлхэ тухай Россиин Президентын даалгари дүүргэлгэ; элүүрые хамгалгын муниципальна эмхи зургаанууды республикын үмсэдэ тушаан абаха талаар хэмжээ ябуулганууды бээлүүлгэ.

Дыжит МАРХАДАЕВА.

Байгалай уласхоорондын экономика хуралдаан

ОЮУТАДАЙ АЖАЛ ҮНДЭРӨӨР СЭГНЭГДЭЭ

Байгалай уласхоорондын хуралдаанай үедэ бэлдэб хотонуудай дээдэ хургуулинуудай оюутадай хабаадалгатайгаар “дүхэриг-шэрээ” үнгэргэгдөө. Эдэ оюутад хадаа саашадаа элшэ хүсөөр хангалгын халбарид хүдэлхэ мэргэжэлтэд болохо юм. Акционернэ «ФСК ЕЭС» бүлгэмэй правлениин түрүүлэгшэ Олег Бударгинда хандажа, Сибирь болон Алас Дурна зүгыг хүгжөөхэ хараа бодолнуудаараа хубаалдаба.

Сентябриин 12-13-най үдэрнүүдтэ Улаан-Үдэ хотодо Зүүн Сибириин технологическа университеттэ Росси гүрэнэй дээдэ хургуулинуудта хурадаг 50 гаран оюутад, ерээдүй мэргэжэлтэд “Энергетикын болон элшэ хүсэний халбариин хүгжэлтэ хадаа Сибирь болон Алас Дурна зүгэй экономика хургалтын эрхэ нүхэсэл. Залуушуулай хараа бодолнууд” гэхэн асуудал зүбшэн хэлсээ. Тиихэдээ залуу үетэн энэ халбарид хүдэлхэ мэргэжэлтэдые бэлдэхэ асуудалда гол анхарал хандуулаа.

Энэ “дүхэриг-шэрээгэй” үедэ оюутад 5 бүлэгтэ хубааржа хүдэлөө. Тиигээд Сибирь, Байгалай үмэнэхи нютагуд болон Алас Дурна зүгыг хүгжөөлгэдэ шэглүүлэгдэнэн хараа түсэбүүдые зохёогоо. Энээнхээ гадна оюутадай эрдэмэй ажал ябуулгыг эмхидхэхэ, мэргэжэлтэдые бэлдэхэ ажал хүдэлмэри нарижуулгада анхарал хандуулаа. Акционернэ бүлгэмэй мүнөө үеын зорилгонуудыг шийдхэлгэдэ залуу мэргэжэлтэд ямар аргаар нүлөөлхэ аргатайб гэжэ эндэ хэлсэгдээ. Энээнхээ гадна элшэ хүсэний компанинуудай мүнөө үеын эрилтэнүүдтэ зохихын тула хуралсалай болон эрдэмэй эмхи зургаанууд ямар шэглэлээр хүдэлмэри ябуулха ёһотойб гэхэн асуудал эндэ зүбшэгдөө. Оюутадай хамтын хүдэлмэрийн дүнгүүдээр акционернэ “ФСК ЕЭС” бүлгэмэй правлениин түрүүлэгшэ Олег Бударгинай хүтэлхэн комиссиин үзэмжэдэ найн хүдэлмэринүүд дурдагдаа. Нэрлэгдэнэн акционернэ бүлгэмэй правлениин түрүүлэгшэ О.Бударгин оюутадай ашаг үрэтэй хүдэлмэри эрхимээр сэгнээ.

Александр НИКОЛАЕВЫЙ фото

БАГА НУУРИН ТОСХОНУУДТА – ХҮГЖЭЛТЭ

Уласхоорондын экономика конференциин үедэ “Бага нуурин тосхонуудыг бүрин зандань үлөөлгэ болон хүгжөөлгэ – Сибириин хүдөө нютагуудай тогтууритай хүгжэлтын эхи үндэһэн” гэхэн темээр “дүхэриг-шэрээ” үнгэргэгдөө. Энэ конференциин үедэ экономикын халбарие хүгжөөлгэдэ шэнэ онол аргуудыг бэдэрхэ асуудалда гол анхарал хандуулагдаһан байна.

Тэрэнэй хүдэлмэридэ федеральна болон республикын хуули зохёолгын, гүйсэдхэлгын засагай зургаануудай, тиихэдэ эрдэм шэнжэлэлгын болон хуралсалай эмхи зургаануудай, нийтын эмхинүүдэй түлөөлөгшэд хабаадаа.

Гүрэнэй Дүүмын федеративна байгуулалтын болон нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн асуудалнуудай талаар хорооной гэшүүн Антон Романов, “Нийтэ нэгэн Росси” партиин Буряадай региональна таһагай хүтэлбэрилэгшэ, “Буряад Республикын фермернүүдэй эблэл” гэхэн эмхин түрүүлэгшэ Баир Бальжиров гэгшэд зүблөө

үүсхэжэ үнгэргөө.

Багахан хүдөө нютагуудыг бүрин зандань үлөөлгэ, хүгжөөхэ шухала асуудал зүбшэн хэлсэлгэдэ Россиин Федерациин хүдөө ажахын болон эдэе хоолой министрэй орлогшо **Александр Черногоров** хабаадаа.

“Россиин Федерациин зарим мого нютагудта хүдөө тосхонуудта социальна болон инженернэ инфраструктурыг хүгжөөлгөөр, шэнэ гэр байрануудыг түхээрлгээр яһала найн дүй дүршэлтэй. Буряад орондо энэ шэглэлээр хэхэ ажал ехэ байна”, - гэжэ тэрэ хэлэһэн байна. “Нийтэ нэгэн Росси” гэхэн партиин Буряадай региональна таһагай хүтэлбэрилэгшэ, фермернүүдэй эблэлэй түрүүлэгшэ **Баир Бальжиров** үгэ хэлэхэдээ, Буряад орондо бага нуурин тосхонуудыг нэгээн хүгжөөхэ хүдэлмэри урагшатайгаар ябуулагдана гэбэ. Сибирьтэ хүдөө нютагуудыг тогтууритайгаар хүгжөөхэ зорилготойгоор “дүхэриг-шэрээдэ” хабаадагшад зүбшэгдэнэн асуудалнуудаар зохихо зууршалгануудыг абаа.

Зураг дээрэ: зүблөөнэй үедэ.

Мүнөөдэрэй шухала асуудал

НОМОЛОГДОНОН МҮНГЭН ХҮСЭД АШАЛАГДАНАГҮЙ

Арадай Хуралай сентябриин 21-дэ үнгэргэгдэнэн Советтэ “Хүдөө ажахын үйлдбэрийг дэмжлгээр Буряад Республикын гүрэнэй зарим эрхэ түлөөлэгшэ нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн зургаануудта олгохо тухай” Буряад Республикын хуули бэлүүлгын ябаса тухай асуудал зүбшэн хэлсэгдээ. Энэ хуули бэлүүлгэдэ дутуу дунданууд бии гэжэ энэ асуудал зүбшэн хэлсэлгын үедэ элирбэ. Республикын аймагуудаар хү үйлдбэрилдэг, тушаан абадаг предпрятинуудта, хубийн олзын хэрэг эрхилэгшэдэ субсидиин гуримаар үгтэһэн мүнгэн хэр ашаглагдааб гэхэн хөөрэлдөөн болоо.

Хүдөө ажахын үйлдбэрилэгшэдтэ республикын бюджетдээ үгтэһэн 5 миллион үлүүтэй мүнгэн хэрэглэгдэнгүй, һөөргөө гүрэнэй хан жасада бусаагдаһан байна. Энэ мүнгэ хэрэгтэй ажахынуудта, хубийн предпрятинуудта юундэ хэрэглэггүй гэшэб гэхэн асуудал Арадай Хуралай депутатуудта гайхал түрүүлбэ. Тиимэһээ энэ советтэй зүблөөндэ хэлсэгдэбэ.

Ажахынуудта, хубийн предпрятинуудта хү үйлдбэрилгыг, буйлуулгыг дээшлүүлхын түлөө гүрэнэй хан жасаһаа туһаламжа болгон иимэ мүнгэн үгтэдэг байна. Тэрэниие хэрэглэнгүй бусаажа байһан ушарта депутатууд дуралдэбэ. Энээнхээ гадна хубийн хамһабариин ажахынуудһаа хү суглуулжа абажа, буйлуулжа хэрэг тэдхэхын тула гүрэнэй туһаламжын мүнгэн хэрэглэгдэхэ ёһотой байгаа.

Хү үйлдбэрилжэ буйлуулаад, худалдаха предпрятинуудта 1 килограмм хүнэй түлөө 5,89 түхэриг субсидиин мүнгэ, харин хубийн олзын хэрэг эрхилэгшэдтэ болон эд хэрэглэлгын кооперациин предпрятинуудта хүн зонһоо худалдажа абаһан 1 килограмм хүнэй түлөө 3,93 түхэриг мүнгэн үгтэхэ гэжэ дээрэ нэрлэгдэнэн хууляар хараалагдаһан байгаа. Гэхэтэй хамта ажаһуушадһаа хү худалдажа абаха сэн дунда зэргээр 13 түхэригтэ хүрөө.

Гэбэшье энэ мүнгэ зарим нютагуудай предпрятини, олзын хэрэг эрхилэгшэд абажа шададаггүй ушар тохёолдодог байна. Гүрэнһөө мүнгэ үгэжэ байхадань, эдлэжэ шадангүй, юундэ хан жасада бусаадаг юм гэхэн асуудалаар депутатууд хөөрэлдэбэ.

Ушарын тайлбарилхада, тоосоото жэлдэ урда жэлтэй сасуулан харахада, хүнэй үйлдбэрийн болон худалдалгын хэмжээ дээшлүүлхэн ушарта субсидиин мүнгэн үгтэдэг байна. Аймагуудта хү үйлдбэрилгөөр байдал илгарна.

2011 ондо энэ хэрэгтэ республикын бюджетдээ 16 миллион үлүүтэй мүнгэн номологдоо. Хэжэнгын аймаг субсидиин мүнгэнһөө сүм арсаа гэжэ эндэ хэллэгдээ. Кабанскынхидай үгтэһэн мэдүүлгээр нёдондо 500 мянган түхэригын хороогдоо. Тарбагатайн аймаг 1 миллион 400 мянган түхэригөөр субсидиин мүнгэ бага болгожо абаа. Тиихэдэ Загарайн, Хурамханай, Ивалгын, Хяагтын аймагаар субсидиин мүнгэн хэрэглэгдэнгүй үлөө гэжэ хүдөө ажахын министрэй орлогшо **Жамса Гүнзынов** энэ зүблөөндэ элидхээ. Тиигэжэ хү үйлдбэрилгыг, буйлуулгыг дээшлүүлгэдэ мүнгэ абаха аргатай 15 аймагуудай зургааниинь лэ үгтэһэн мүнгэ хэрэглэжэ шадаа.

Жэшээлхэдэ, Сэлэнгын аймагта хоёр ажахыда үгтэхэ байһан мүнгэн хүрэхэ ошоогүй. Харин аймагай захиргаанда хэрэгтэй мүнгэн номологдоһон байгаа.

Энэнь юунһээ болооб гэжэ Сэлэнгын аймагай захиргаанай толгойлогшын орлогшо **Светлана Аюшеева** тайлбарилан хэлэжэ үгөө. Үгтэһэн субвенциин мүнгэн яһала жэлэй туршада ашаглагдаа, зүгөөр үнгэрэгшэ жэлэй сентябрь нарада шэнэ мэдүүлгэ тушааһан байгаа. Гэбэшье ажахынуудта хү үйлдбэрилгыг дээшлүүлгэдэ субвенци үгэхэ тухай хуулийн түлэб тэрэ жэлэйнгээ декабрь нарын хуушаар зүбшэн хэлсэлгэдэ Арадай Хуралда оруулагдаа. Баталагдажа энэ хуулийн хүсэндөө орожо, мүнгэ номолторнь, декабриин 30 боложо, ажахын тоосооной жэл дүүрэхэ байгаа. Энэ ушарһаа жэлэй дүүрээд шахуу байхада үгтэһэн 1 миллион 500 мянган түхэриг ашаглагдаха сагшыггүй, аргагүйшье байгаа гэжэ Светлана Аюшеева депутатуудта харюу үгөө. Ушар тиимэһээ Сэлэнгын аймагай захиргаан үнгэрхэн жэлэй тоосоондо орохо энэ мүнгэ гараһан шэнэ жэлэй январь нарада бюджетдэ һөөргөн бусааха баатай болоо.

Энээнхээ гадна шэнэ байгуулагдаһан тарья-

шан, фермерэй ажахынууд болон бусад эмхинүүд хү үйлдбэрилгөөр мэдээнүүдые үгөөгүй байһанһаан боложо, номологдоһон мүнгэн дүүрэнээр ашаглагданагүй гэжэ засагай зургаанууд тайлбарилха байна. Энэ жэлэй эхинһээ Буряад оронной аймагуудаар 1 миллион 300 мянган түхэриг хү үйлдбэрилгэдэ гаргашалагдаа. Энэнь жэлдээ үгтэхэ мүнгэнэй 13 шахуу процент болоно.

Хү үйлдбэрилгыг дээшлүүлгэдэ үгтэхэ мүнгэ шийдхэхэ хуулийн баталагдажа абтатар жэлэй эсэс болохогүйн тула сентябриин сессидэ энэ асуудал зүбшэхэ дуралдал Арадай Хуралай Бюджетдэй, налогой болон финансын талаар хорооной түрүүлэгшэ **Цырен Доржиев** дуралдаа. Ажабайдалда бэлүүлэгдэжэ байһан энэ хуулийн үрэ дүнгүүд харагдажа байнхай.

Гэбэшье сагай дабшааар зарим тэдэ нэмэлтэ, хубилалтануудыг оруулжа байхаар гэжэ советтэй зүблөөндэ депутатууд хэлсэбэ.

Тус хуудаһа Эльвира ДАМБАЕВА бэлдэбэ.

Улаан-Үдэ хотын захиргаанда

ӨӨНЭДЫН ХҮТЭЛБЭРИ ХҮГЖӨӨХЭ

Улаан-Үдэ хотын дэбисхэр дээрэ мүнөөдэрэй байдалаар өөһэдын хүтэлбэрийн территориальна эмхинүүд (ТОС) бии болгогдонхой. Тэдэнэй ажаябуулгые хотын болон хотын гурбан аймагуудай захиргаанууд хүтэлбэрилдэг.

Улаан-Үдэ хотын захиргаанда ТОС-ой ажалаар ээлжээтэ зүблөөн үнгэрөө. Эмхидхэлэй ажалай ябажа эхилхэдэ, олон асуудалнууд гаража, тэдэ бүгэдые шийдхэхэ гэжэ хотын захиргаан оролдоно. ТОС эмхин ажал найжаруулха, газар дэбисхэр дээрэ олон эмхинүүдые байгуулха гэнэн зорилго табижа, ТОС-ой Совет байгуулагдаа. Энэ эмхи хүгжөөхэ асуудалаар август нарада семинар үнгэргэгдөө. Тэндэ гол түлэб республикын, хотын захиргаанууд болон ТОС-уудай суг хамта харилсажа, ажал ябуулха тухай асуудал табигдаа. Эндэ хотын захиргаанай баталхан толгойлогшын ниитэ приемнонууд тухай тогтоол бэлүүлгэдэ анхарал табигдаа. Июлиин 25-наа мүнөө хүрэтэр хотын толгойлогшо нүүдэл 6 уулзалга эмхидхээд байна. Мэрэй советник **Александр Козлов** хэлэхээр, тэдэ уулзалгануудта 90 гаран асуудал арад зон табиһан байна.

- Тэдэнэй 50 процентнь бүрин шийдхэгдээд, бусадын асуудалда хамаатай эмхи зургаануудта эльгэгдээ, тэдэниие бэлүүлгын болзор хэлсэгдэнхэй. Ниитэ уулзалгануудта табиһан асуудалнуудые шэнжэлэн харахада, арад зон ганса өөрынгөө хубийн асуудалаар һонирхоно бэшэ, харин байдаг микрорайон, хотын олонийтын зоний байдал найжаруулха талаар ехэ ханаата болоно гэжэ элирүүлэгдэбэ. Энэнь хадаа эрхэтэн ёһын мэдэрэлэй, хараа бодолой дээшэлһэниие гэршэлнэ бшуу,- гэжэ Александр Николаевич онсолбо.

Бүхыдөө табигдаһан асуудалнуудые тоолобол, коммунальна, ажаһуудалай, гэр тойронхи талмайнууд, үхибүүдэй болон тамирай талмайнууд, ябагаар ябадаг газарнууд, уһаар хангалга болон бусад. Мүн энэ Советэй зүблөөн дээрэ, хотын ажаһуугшад захиргаанай бии болгоһон болбосон түхэлэй объектнуудые, шэнэ барилгануудые хамгаалан, саашань хүгжөөхые оролдоно гэжэ тэмдэглэгдээ:

- **Тиигэжэ хүн бүхэн эдэ бүгэдэ бултанаймнай байдал найжаруулхын түлөө зохёогдоно, хэгдэнэ гэжэ ойлгоболынь, манай хэһэн ажалай үрэ дүн болоно гэшэ.**

Мүнөө ТОС-уудые юридическэ нюур болгон, коммерческэ бэшэ эмхи байгуулха, гүрэнэй талаар бүридэлдэ абаха асуудал хүнэгдэхэ, түргэн мурөөр бүтээгдэхэ тухай тогтоолнууд абтагдана. Энэ асуудалаар гүрэнэй бүридэлдэ абталгын хэрэгтэ 4-4 мянган түхэриг үгтэхэ тухай асуудал харагдажа байна.

СОЦИАЛЬНА УДХАТАЙ ЭРХИМ ПРОЕКТНҮҮДЭЙ ХАРАЛГАН

Хотын захиргаан ТОС-уудай социальна удха шанартай проектнүүдэй конкурс сонсохонь. Энэ асуудал прокуратурын хараада табигдаад, хотын бюджетэй һомололгын асуудал шийдхэгдэбэл, бэлэн болохо юм. Прокуратурын эрилтээр, хотын бюджетдээ энэ проект

бэлүүлгэдэ 1 миллион 350 мянган түхэриг һомологдохо байна. Мүн тиихэдэ территориальна өөһэдын хүтэлбэринүүдтэ Улаан-Үдэ хотын бюджетдээ субсиди олгуулха тухай, конкурс бүхэнэй шатада мүнгэнэй өөрын тэдхэмжэ үгэхэ тухай асуудалнууд хараада абтан, эдэ тогтоолнууд баталагдаха ёһотой.

- Тогтоолнуудые баталан бэлүүлгэ хадаа манай Улаан-Үдэ хотын дэбисхэртэ ТОС-ые хүгжөөхэ талаар үшөө нэгэ алхам болоно,- гэжэ А.Козлов онсолбо.

СОВЕТСКЭ РАЙОНДО ТОС-ОЙ ХҮГЖЭЛТЭ

Советскэ районой холын микрорайонуудта 11 ТОС-ууд байгуулагдаһан.Тэдэнэй захиргаан социальна талаар ажаябуулгын хэлсээ баталанхай. 2008 онһоо өөһэдын хүтэлбэрийн эмхинүүдые хүгжөөхэ онсо программа баталагдаһан. Тэрэ программаны ёһоор холо оршодог микрорайонуудые зайн гал болон сэбэр уһаар хангалгын хэмжээ ябуулганууд бэлүүлэгдэнэ. Мүн тэндэ ажаһуугша зонтой эдэ хэмжээ ябуулгануудые бэлүүлгын хэрэгтэ суг мүнгэ һомололгын хэлсээ ябуулагдаһан. Суг нэгэдэжэ һомологдоһон мүнгөөр зайн галай шэнэ утаһан Радужный, Крылатый микрорайонуудта болон Тулунжа һууринда татагдаа. Кубанская, Российская үйлсэнүүдэй гэрнүүдтэ зайн гал оруулагдаа, Красночикоиско, Карельскэ үйлсэнүүд гэрэлтүүлэгдээ. Мүн олон газарнуудта үхибүүдэй наададаг болон тамирай талмайнууд зохёогдоо. Арад зон мүн экологиин талаар элдэб акцинуудта эдэбхитэй хабаадаг байна. Илангаяа Стеклозаводой ТОС эдируулэй хуули хазагайруулгын талаар һэргылэмжын ажал эдэбхитэй ябуулна гэжэ Советскэ районой захиргааниие хүтэлбэрилэгшэ **Светлана Трифонова** тэмдэглээ.

- Ажаһуугшадтай байдал найжаруулха хэрэгтэ элдэб бэрхшээлнүүд дайралдадаг. Үхибүүдэй болон тамирай талмайнуудые барилгада сүлөө талмай олдодоггүй. Энэ хэрэгтэ газар үгтэхэ ёһотой. 2013 ондо болбосон түхэлтэй болгохо конкурс, харалгануудые хотын хэмжээндэ үшөө олоор эмхидхэхые дурадханаб. Эгээл иимэ харалгануудта зориулжа, ТОС-уудые мүнгэн тэдхэмжээр дэмжэбэл, городской алишье талаараа сэбэр гоё, найхан болоно бшуу, - гэжэ Светлана Васильевна тэмдэглээ.

Советэй зүблөөндэ хабаадагшад ТОС хэды эмхидхэбэшье, хүн зон үсөөн хабаадана гэжэ тэмдэглээ. Ажаһуудалай талаар олон шийдхэгдээгүй асуудалнууд, тэдэнэй тоодо ношо ноохой суглуулан гаргажа хаяха асуудал гансал "Локомотив" гэнэн ТОС-то бүтэн шийдхэгдэнхэй.

ДОЛООН АСУУДАЛДА ХАРИУ

Улаан-Үдэ хотын захиргаанай пресс-албаниие хүтэлбэрилэгшэ Сергей Тучков ТОС-уудай бии болоһон сарһаа

Хотын ТОС-ой Советэй зүблөөнэй үедэ

мүнөөдэр хүрэтэр хэгдэһэн ажал тухай видео-дамжуулгануудые баримталан, саашадаа өөһэдын хүтэлбэрийн байгуулалтануудые нэбтэрүүлхэ, дэлгэрүүлхэ ажалай түсэбтэй танилсуулаа. "ТОС тухай 7 асуудал" гэнэн буклет хэлбэлдэ бэлдэхэнь. Тэрээн соо ТОС гэжэ юун гэшэб, яагад энэ эмхи байгуулхаб, ТОС-ой ашаар ажабайдалай ямар асуудалнуудые шийдхэжэ болоноб гэхэ мэтэ асуудалнуудта харюу үгтэхэ. Мүн Улаан-Үдэ хотодо ТОС-ой хүгжэлтын ажалай дүршэл тухай хөөрэнэн фильм буулгаха тухай мэдээсэбэд.

Зүблөөнэй түгэхэлдэ Александр Козлов иигэжэ дүн согсолбо:

- **Байгша оной дүүрэтэр гүрэнэй бүридэлдэ территориальна өөһэдын хүтэлбэринүүдтэ субсиди олгуулха талаар тогтоолнуудые баталха хэрэгтэй.**

Тиигэжэ мүнгэн тэдхэмжэ-тэйгээр муниципальна ажа-буулга нотаг дээрэ шийдхэжэ байха шухала. Хэрбээ, нёдондо республикын бюджетдээ конкурснуудта 1,5 миллион түхэриг һомологдоһон наа, мүнөө жэл аяар 3,7 миллион түхэриг абаһан байнабди. Мүн саашадаа мүнгэн тэдхэмжэ дээшэлүүлхэ хараа бодолнуудтайбди.

АРШАН, ЛЫСАЯ ГОРА, ШИШКОВКО МИКРОРАЙОНУУД

Эдэ микрорайонуудта үмсын модон гэрнүүдтэ зайн галай, сэбэр уһаар хангалгын асуудал ехэ шухала. Мүнөө эндэ уһанай сорго баригдажа эхилэнхэй. Бүхыдөө 22 км зайда сорго тагадаха болоно. Энэ проектын гуримаар 1200 үмсын гэрнүүдтэ ажаһуудаг 5 мянган зон хангагдаха болоно. Тус проект бэлүүлгэдэ 143 млн. түхэриг гаргашалагдаха түсэбтэй. Тэдэнэйнь 110 млн. түхэригын ажаһуугшаднаа сугларха, 33 млн. түхэриг хотын бюджетдээ һомологдоод, резервуар болон насосно станци барилгада гаргашалагдаа. Эдэ микрорайонуудай хүтэлбэрилэгшэ Оксана Павловагай хэлэхээр, байгша оной сентябриин 20-ой тоосоогоор, 5950 метр утагай сорго тагадаад, ажаһуугшаднаа 23 млн. түхэриг суглуулагдаа. Ажал үргэлжэлүүлэгдэхээр, гэхэтэй хамта резервуар болон насосно станци барилгын асуудал орёо болоод байна.

«ЧИТИНСКИЙ» ГЭНЭН ӨӨНЭДЫН ХҮТЭЛБЭРИ

Кирзавод микрорайоной хүтэлбэрилэгшэ Лидия Иванова энэ зүблөөндэ «Читинская» гэнэн ТОС түлөөлһэн байна.

Энэ хүтэлбэри 5 жэлэй саана бии болгогдоод, ажаһуугшадтай байдал найжаруулха талаар ехэ ажал ябуулна. Тэрэ иигэжэ хөөрэбэ:

- Бидэ зайн гал оруулаабди. Уһаар хангалгын асуудал шийдхэхэ хэрэгтэй. 100 гаран модон гэрнүүд уһагүй. Уһанай будка бии. Теэд булта зоние ханганы хүндэ, үбэлдөө хада өөдэ уһа шэрэхэнь гайтай. Тиймэхэ ажаһуугшад 260 мянган түхэриг суглуулаад, проектно-сметнэ данса бэлдэгдээд, саашанхи ажалда 5 млн. түхэриг хэрэгтэй. Хотын захиргаанай туһалха байһанда найданабди. ТОС бии болгоһоор, ажаһуудалнай шанартай болонхой. Арадай Хуралай һомолһон мүнгэн зөөрээр үхибүүдэй тамирай талмай баригдаа, бидэ хото хорёонуудаа сэбэрлэн, сэсэгүүдые таряабди.

Олон зонтой эмхидхэн элдэб хэмжээ ябуулгануудта эдэбхитэй хабаадалсадаг гэшэбди. Үдэ гол дээгүүр шэнэ хүүргын баригдахыень хүлээнэбди. Тэрэнэй проектын ёһоор, манай тосхон болбосоруулагдаха бшуу. Захын бэшэ, хотын түб болохобди гэжэ хүн зон ехэ найдана.

Цырегма САМПИЛОВА.
Авторай фото-зурагууд.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2012 оной сентябриин 24-нөө 28 хүрэтэр

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ЭЭЛЖЭЭТ ХОРИН ЮНЭДЭХИ СЕССИ

Сессие нээлгэ
27.09 10.00-13.00
Пленарна зүблөөн
14.00-18.00 Арадай Хуралай ехэ танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЫН УЯЛГАНУУДЫЕ ДҮҮРГЭГШЭ Ц.Б.БАТУЕВАЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

Зүблэхэ зүйл:
1. Арадай Хуралай хороонуудай 2012 оной сентябриин 17-ноо 21 хүрэтэр дүүргэһэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэд: хороонуудай түрүүлэгшэнэр)
24.09. 9.00 Арадай Хуралай бага танхим
2. Арадай Хуралай 2012 оной сентябриин 17-ноо 21 хүрэтэр үнгэргэгдэһэн хэмжээ ябуулганууд тухай эмхидхэлэй таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)
3. Арадай Хуралай хиналтын документнуудые гүйсэдхэлгын байдал тухай эмхидхэлэй таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)
4. Буряад Республикын хуулинуудые федеральна хуули ёһонуудтай зохилдуулгын хойноһоо хиналта тухай (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)
5. Арадай Хуралай 2012 оной сентябриин 24-нөө 28 хүрэтэр түсэблэһэн хэмжээ ябуулганууд тухай (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)
6. 2012 оной сентябриин 17-ноо 21 хүрэтэр Хуули ёһоной управлениин дүүргэһэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэ А.И.Ускова)
7. 2012 оной сентябриин 17-ноо

21 хүрэтэр Мэдээсэлэй-шэнжэлэлгын управлениин дүүргэһэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэ Э.Б.Намдакова)
8. Арадай Хуралай ажал ябуулга тухай республикын хэблэлнүүдтэ 2012 оной сентябриин 17-ноо 21 хүрэтэр олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдтэ толилогдоһон материалнуудай шэнжэлэл тухай тусхай таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ С.Б.Хайдапова)

III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон финансын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц-Д.Э.Доржиев)
Зүблэхэ зүйл:
"Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ хорин юнэдэхи сессидэ зүбшэн хэлсэлгэдэ оруулагдаха асуудалнууд
25.09.14.00 Арадай Хуралай бага танхим

IV. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ – АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЫН УЯЛГАНУУДЫЕ САГ ЗУУРА ДҮҮРГЭГШЭ В.Г.ТАРХОВАЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИЛГЫН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Зүблэхэ зүйл:
1. Буряад Республикын Арадай Хуралай 2012 оной сентябриин 24-нөө 28 хүрэтэр болотор түсэблэһэн хэмжээ ябуулганууд тухай
24.09 13.30
Арадай Хуралай бага танхим
2. Буряад Республикын Арадай Хуралай хиналтын документнуудые гүйсэдхэлгын байдал тухай

3. Элдэб асуудалнууд

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАТ

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.С.Скосырская)
Зүблэхэ зүйл:
«Россиин Федерациин Кодексдо захиргаанай хуули эбдэлгэнүүд тухай» хубилалтануудые оруулха тухай” 117354-6-дахи дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай
25.09 14.00 каб.323

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

Зүблэхэ зүйл:
Буряад Республикын Арадай Хуралай хорооной 2012 оной хуули зохёолгын хүдэлмэрийн түсэб тухай
25.09.10.00 каб.119
Зүблэхэ зүйл:
Буряад Республикын Арадай Хуралай хорооной 2012 оной хүдэлмэрийн түсэб тухай
26.09. 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын, үндэһэтэнэй асуудалнуудай, залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

Зүблэхэ зүйл:

Баунтын эвенкийскэ аймагта нүүдэл хүдэлмэрилгын зүблөө үнгэргэлгэдэ бэлдэхэ тухай
25.09 14.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

Зүблэхэ зүйл:
"Буряад Республикада 2009-2013 онуудта болон 2017 он хүрэтэр элүүрье хамгаалгын албание хүгжөөлгэ" гэхэн республикын тусхай зорилготой программын "Элүүрье хамгаалгын кадрнууд" гэхэн доторой программые бээлүүлгын ябаса тухай" Буряад Республикын Правительствын мэдээсэл тухай
25. 09 15.30 каб.218

Буряад Республикын Арадай Хуралай экономическа политикын, байгаалин нөөсөнүүдые хэрэглэлгын болон оршон тойронхине хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

Хүдэлмэрилгын бүлэгэй зүблөөн:
Зүблэхэ зүйл:
"Буряад Республикада технопаркнуудые, промышленна паркнуудые байгуулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
25.09 14.00 каб.203
Зүблэхэ зүйл:
"Буряад Республикада гүрэнэй талаһаа уридшалан түсэблэлгэ болон социально-экономическа хүгжэлтын програмнууд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
26.09 14.00 каб.203

Эльвира ДАМБАЕВА оршуулба.

"АМИ НАҢА БЭЛЭГЛЫШ!"

Россиин ажаһуугшадай тоогой саһаа сагта үсөөржэл байн гэхэнь, жэл бүхэндэ миллион гаран хүүгэд абортһоо боложо алтан дэлхэйдэ мүнхэлэнгүй. Энэнь хүн зоной гарзалалгын тоолборидо түрүүшын һуури эзэлдэг зүрхэ-һудалай үбшэнүүдһээ наһа баралгын тооһооһые ехэ болоно. Тиихэлээрээ гүрэнэймнай эхэнэр бүхэн наһан соогоо 4-6 дахин аборт хүүлэдэг байна, харин түрөөгүй үхибүүгээ "алажа" үзөөгүй эхэнэрнүүд оройдоол 2 процент бүридүүлнэ.

Энэ шийдхэгдээгүй асуудал "Ами наһа бэлэглэш!" гэхэн бүхэроссиин хэмжээндэ дашарамдуулагдаһан олониитын хэлсэлгэдэ табигдаа.

Һүүлэй үедэ манай гүрэндэ абортнуудай тоо үсөөрөөһые наа, түрэлгын тоодо муу нүлөө үзүүлһээр зандаа. Он жэлнүүдээр хараад үзэбэл, 1990 ондо 4,1 миллион аборт хэгдэһэн наа, 2010 ондо 1,06 миллион болотор доошолһон байна. Гадна түрүүшынгээ хээли таһалдуулан эхэнэрнүүдэй тоо нилээд үсөөрөө, мүн 14 наһа гүйсөөгүй, 15-19 наһатай басагадай дунда энэ асуудалаар байдал баһал һайжараа гэж тэмдэглэмээр. Тиигэбэшье Росси түрэлгэ аборт хоёрой тэнсүүрийн талаар бусад гүрэнүүдтэ орходоо тон муу байдалтай.

Буряад Республика тухай хэлэбэл, 2006 онһоо байдал баһал һайжараа: хэрбээ 1990 ондо 16320 операци хэгдэһэн наа, 2011 ондо тэдэнэй тоо хоёр дахин үсөөрһэн байна. Ивалгын, Мухар-Шэбэрэй, Ахын болон Түнхэнэй аймагуудһаа бэшэ тээ абортнуудай юрэнхы тоо доошолоо. Харин Кабанскын аймагта хээлиэ таһалалгын тоо эгсэ бага болоо юм. Гэбэшье республикамнай абортнуудай тоогоор Россиин эгээл муу байдалтай субъектнүүдэй тоодо ороһоор зандаа.

Хүн зоной һанамжануудые һураһанай дүнгүүдээр, эхэнэрэй хээлиэ таһалха ушарай гол шалтаганууд гэбэл, саг үргэлжын олзогүй, гэр байрагүй, хадамгүй байлга, тиихэдэ наһанай нүхэрэй эсэг болохоёо дургайдэлгэ, бусад үхибүүд болоно. Тиимэһээ энэ шийдхэгдээгүй асуудал социальна удха шанартай гэжэ үшөө дахин

гэршэлэгдэнэ.

Буряадай Арадай Хуралай депутат, "Буряадай эхэнэрнүүд" гэхэн олониитын региональна эмхиин хүтэлбэрилэгшэ Анна Скосырская абортнуудһаа һаргылхын тула аборт буруушаһан идхалгые шангадхаха, иимэ операцинуудые гүрэнэй һомололгоһоо болуулха, зүгөөр эгээл шухалань - гэр бүлын баялиг хамгаалха хэрэгтэй гэжэ тэмдэглээ. "Хүүгэдэй хүмүүжүүлгэдэ эхын гол үүргэ тухай батажашаһан һанамжые хубилгаха ёһотойбди, - гэжэ тэрэ хэлээ. - Халагламаар, зүгөөр һүүлэй жэлнүүдтэ Россиин эршүүлэ эсэгын, наһанай нүхэрэй эрхэ уялгана дүүргэжэ шадахаһаа болижо байнхай. Тиимэһээ эсэггүй гэр бүлэнүүд олошорно".

Байдал һайжаруулхын тула "Буряадай эхэнэрнүүдэй" үүсхэлээр мүнөө Кабанскын аймагай һургуулинуудай дэргэдэ Эсэгэнэрэй зүблэлнүүд тогтоогдонхой, тиихэдэ "Бодолтой гэртэжин бололго" гэхэн аймагай түб болон залуу гэр бүлэнүүдэй клуб нээгдэжэ, эршүүлэе архидалгаһаа абарха талаар ажал ябуулагдана. Анна Скосырская иимэ түхэлэй ажалые бүхы аймагуудта нэбтэрүүлхэ болон Буряад Республикын Толгойлогшын дэргэдэ Эсэгэнэрэй зүблэл байгуулха тухай дурадхаа.

Залуушуулай ухаан бодолые хубилгажа, олон хүүгэдтэй гэр бүлэнүүдые хүндэлжэ һургаха хэрэгтэй гэжэ Гэр бүлын болон хүүгэдэй хэрэгүүдэй талаар республиканска агентствын мэргэжэлтэд тоолоно. Мүнөө республикадамнай 12000 иимэ гэр бүлэдэ 400000 хүүгэд хүмүүжүүлэгдэдэг юм. Энэнь тиимэһээ энэ шийдхэгдээгүй асуудал болон удаадахи үхибүү түрэхын тула эхэ-

нэртэ найдамтай һайн нүхэр болон гүрэнэй анхарал хэрэгтэй бшуу.

Буряадай Элүүрье хамгаалгын министрствын ехэшүүлдэ болон хүүгэдтэ медицинскэ туһаламжа эмхидхэлгын болон зүбшөөрэл үгэлгын таһагай начальник Людмила Жовтунай хэлэһээр, 25 наһа хүрөөгүй эхэнэрнүүдтэ аборт гэжэ саашадаа ехэ муу хойшолонтой. Шэнжэлгэнүүдэй ёһоор, аборт хүүлэхэе ерөөһөн зургаан эхэнэрэй нэгэниинь үхибүүгээ үлээхэ гү, али "алаха" гү – үшөө маргадаг. "Эдэл эхэнэрнүүдые алдууһаан абарха ёһотойбди. Мүнөө республикадамнай эхэнэрнүүдтэ зүб шийдхэбэри абалгадань туһалдаг иимэ албан үгы, - гэжэ Л.Жовтун халаглан тэмдэглээ. – Зүгөөр хуулиин ёһоор, үшөө дахин һайса бодожо үзэхын тула тэдэндэ 2-7 үдэр үгтэдэг юм. Шухалань гэхэдэ, энэ саг ганса тэдэндэ бэшэ, харин медицинскэ хүдэлмэрилэгшэдтэ баһал үгтэнэ гэжээ. Юуб гэбэл, тэдэ эхэнэртэ медико-психологическа болон социальну хуулиин талаһаа туһаламжа үзүүлжэ, зүб шийдхэбэри абхуулха ёһотой".

Хэлсэлгэнүүдэй үедэ хуулиин наһа гүйсөөгүйшүүлэй дунда хээлитэй бололгые болон абортнуудые һаргылэлгэ тухай нилээд хэлсэгдээ. Иимэ шэглэлээр Улаан-Үдэ хотын элүүрье хамгаалгын эмхи зургаануудай дэргэдэ тогтоогдоһон Залуушуулай хани барисаатай клиникэнүүд амжалта түгэс ажалаа ябуулдаг юм.

Олониитын хэлсэлгэнүүдэй дүнгүүдээр, иимэ тогтоомжонууд абтаа: РБ-гэй Правительстватай болон олониитын эмхинүүдтэй сүг хамта олон хүүгэдтэй гэр бүлэнүүдые номноһон политика ябуулха; нарайлаад, хүндэ байдалда ороһон эхэнэрнүүдтэ нэмэлт тэдхэмжэ үзүүлхэ тухай асуудал табиха; эхэнэрнүүдэй бэеын болон ухаан сэдхэлэй элүүрье идхаха; аборт хүүлэхэе наһан эхэнэрнүүдтэ психолого-медицинскэ туһаламжа үзүүлхэ.

Дыжит МАРХАДАЕВА.

НОМОЙ САНДА ШЭНЭ БАЙШАН

«НОМОЙ САЛОН-2012» гэхэн заншалта хэмжээн Республикын Үндэһэн номой сангай шэнэ байшанай нээлгэнтэй тудаб. Энэ нээлгын баяр ёһололдо Арадай Хуралай түрүүлэгшэ Матвей Гершевич амаршалгын үгэдөө «ном гэжэ хүнэй ажабайдалда, хүнэй эрдэм мэдэсын хүгжэлтэдэ ехэ нүлөө оруулдаг» гэжэ тэмдэглээ, иигэжэ мэдээсэбэ:

- Мүнөө урдамнай үшөө нэгэ ехэ баяртай һонин хүлээжэ байна. Ушар юуб гэхэдэ, энэ номой санда үшөө 2-дохи зургаан дахбар байшан һаяын сагта баригдаха. Иимэ уужам талмайтай болоһон республикымнай гол номой сан ямаршые юумээр дуталдахагүй.

Буряад Республикын Правительствын түрүүлэгшын орлогшо **Владимир Матханов** элидхэлдээ иигэжэ тэмдэглээ:

-Буряад ороной Россиин бүридэлдэ һайн дурээр ороһоной баяр найрай үедэ: «Иигээд лэ Буряад орономнай хүгжэлтэ дүүрэхэ» гэжэ хэлсээ һэн. Теэд тэрэ буруу. Юуб гэхэдэ, энэ үнгэрһэн жэлэй туршада ехэ олон байшанууд шэнэлэгдэнэ, материально-техническэ база шэнэлэгдэнэ.

Арадай Хурал болон Буряад Республикын правительствын зүгһөө Үндэһэн номой санда бэлэг болгон 100 мянган түхэригэй сертификат барюулагдаа.

Номой сангай шэнэ байшанай һүлдэ болгон түлхюур барюулагдаа.

Удаань 17-дохи номой салоний нээлгэн үнгэрөө. Баярай амаршалгын үгэдөө соёлой министр **Тимур Цыбиков** номой салон хадаа республикын номдо дуратайшуулай хүлээжэ абадаг хэмжээ ябуулга гэжэ гэжэ тэмдэглээ.

Номой салондо ганса республикын бэшэ, мүн дүтын хүршэ регионуудһаа, Монгол, Хитад гүрэнүүдһээ хэблэлэй эмхинүүд хабаадана. Тэдэнэй тоодо "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшан горитойхон хэблэлнүүдые дэлгэжэ, эрхим хэблэлнүүдэй нэгэн гэжэ тэмдэглэгдэбэ.

Цырегма САМПИЛОВА.

ХАРГЫН САГДААНАРАЙ ХАЛТИРХАЙ ХАРГЫ

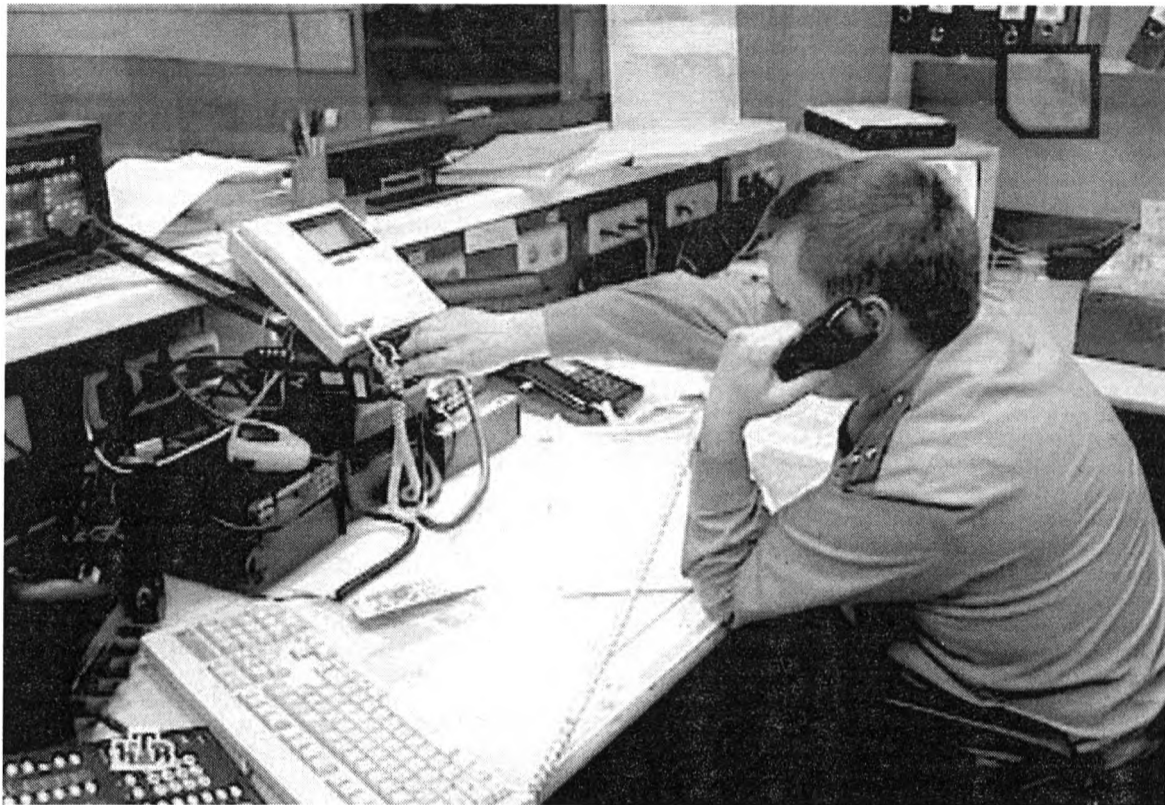
МҮНӨӨ үе сагта аян замда гарахадаа, бидэ урданайхидал хэдэн хоногоор нобшоролдожо түхээрдэггүйше наа, баһал энэ тэрэ юумээз богсолхо согсолхоһоо гадна, нэгэ багашье хаань, бодолгото болодог гээшэбди. Илангаяа айлшалхаяа зорёо гээшэ наа. Сэнгэлгын газарта архиин хүндэ гээшэ угаа хүндэ бшуу. Ууха болихо гээшэ гансал өөрһөө дулдыдаха хэн тула элүүрээр бусаашань юунһээш үлүү дээрэл юм бэээ, тээд ямаршьеб юумэндэ найдадаг хүнүүд манай дунда хара буума олоор үзэгдэнэ. Жолоодо һогтуу ябахата, ямар ехэ аюултай, гасалантайб гэжэ хуу барандаа мэдэжэ байгаад, хатуу сэржэмдэ хүртэжэрхёод лэ ябадаг зоной нэгэниинь харгын сагдаа дайралдахагүй байха гэжэ найдана, нүгөөдэнь хэрбээ сагдаанарай зогсоогоо хаань, үндэр тушаал зиндаадаа, саадахинь танил таладаа найдана. Харин заримашуул, доро үгтэһэн материалээр бодоходо, гүрэн түрын тушаалта албатанда, ГИБДД-гэй даргада, өөртэнь найдадаг байгаа юм байна гэжэ элихэн харагдана.

Нёдондо үбэл Россиин Буряад Республикадахи Дотоодын Хэрэгүүдэй министерствын өөрынгөө аюулгүйе сахигша албан зургаан РБ-гэй МВД-гэй Хяагтын аймагай ГИБДД-гэй дарга тиихэдэ ябаһан Чингис Эрдынеев болон тэрэнтэй хамта инспекторээр хүдэлһэн Дарья Ганичкина хоёрой албан тушаалай гэмтэ ябадал элирхэйлһэн байгаа.

Россиин Буряад Республикадахи Мүрдэлгын Управлениин Мүрдэлгын комитетэй Хяагтын аймагууд хоорондын мүрдэлгын таһаг тэрэ ушараар уголовно хэрэг эхилээ. Гүрэн түрын алба хаагшадтай гэм зэмьенг гэршэлһэн баримтанууд олодо. Аймагай сүүд тэдэндэ РФ-гэй УК-гай 286 статьягай 1-дэхи хубиин (албан зургаанай эрхэтэ засагһаа хулжалга - превышение должностных полномочий), 285-дахи статьягай 1-дэхи хубиин (албан зургаанай эрхэ засаг хэтэрүүлгэлгэ - злоупотребление должностными полномочиями), тиихэдэ 293-дахи статьягай 1-дэхи хубиин (хайхарамжагүй ябадал - халатность) зүйлнүүдээр гэмьенг тохобо. Алба хаагшадтай суг Хяагта хотодо ажаһуудаг Колмаков тэдэнтэй хамта гэмтэ ябадал гаргаһанайнгаа түлөө баһа зэмэтэй болоно.

2008-2009 онуудай туршада Эрдынеев Ганичкина хоёр һогтуугаар машинаар жолоодогшодто жолоо бариха үнэмшэлгэнүүдые хуули бусаар бусаадаг байгаа. Тэдэ ГИБДД-гэй административна материалнуудай хуулиа данса саарһа усадхаад, орондон Эрхүү можын огтолон үгы сүүдүүдтэ эльгээгдэбэ гэнэн хуурмаг документ хабсаргадаг хэн ха. Танил Колмаковын архиин һогтуугаар машина жолоодогшодто 10-һаа 20 мянга хүрэтэр мүнгэ тэдэ хоёр алба хаагшадта дамжуулдаг байһан. Мүрдэлгөөр гурба дахин хуулиа харша иимэ ябадал гаргада гэжэ элирхэйлгэдэ.

Хяагтын аймагай сүүдэй шиидхэбэрээр Эрдынеев 4 жэлээр, Ганичкина 3 жэлээр, харин

Колмыков 3 жэлээр условноор эрхээ хаһагдаа, мүн тэды шэнээн үе сагай туршада туршалгын болзор үгтөө. Албан тушаалта хүдэлмэриһөө Эрдынеев Ганичкина хоёрой гаргуулагдаһан тухай эндэ хэлээдшые яалай.

ХУРАМХИ ЗАНГААРАА ШОНОЛ ХАДАА ШОНО ГЭНЭ ГЭЖЭ НАНАГДАДАГ. ХҮН МУУГАА ДАРАЖА ШАДААД, СЭХЭ СЭБЭР ЗАМДА ГАРАДАГ, АЖАБАЙДАЛДА АША ТУНА АСАРДАГ. ГЭБЭШЬЕ ТИИМЭ УШАР ЦСӨӨН ГЭЭШЭ ХА – ХУРАМХИ ЗАНГААРАА ЯБАБАЛ, ОЛОНХИДТО ДЭЭРЭ БАЙДАГ.

Ушарын хадда хүнэй өөрһөөн дулдыдахагүй шалтагаанһаа болоно. Оюун ухаанай саана өөртэмнай ойлгогдодоггүй архан томо ухаан (подсознание) байна ха юм даа. Хүн бэээ барижа, хэжэ байһан хэрэг үйлэээ хинажа ябатараа, хара тамхинай гү, али архиин охиндо ехээр сохюулбал, анханайн муу тобойсо гарадаг.

Һамгаяа алаһанайнгаа түлөө анхан түрмын үүдэ татаһан Зиновьев гэдэг Улаан-Үдын хүн байгша оной январин тэн багаар танил эхэнэртэйгээ гэртээ архидаһан байгаа. Орой хүни һогтуугай шалтагаанаар тэрэ хоёрой хоорондо хэрэлдээн гараад, Зиновьев эхэнэртэйгээ толгой олон удаа алхаар сохибо. Эхэнэртэй гараараа толгойгоо халхалһан ушарһаань алхань гар дээгүүрнэ нилээн бууба. Һамганай шала дээрэ шуһаа адхаран хэбтэхэдэ, Зиновьев гэрһээ гараад ябашаһан байгаа. Эмнэлгын туһаламжа саг соонь һайнаар үзүүлһэнэй ашаар тэрэ эхэнэр амиды үлэбэ.

Сүүдэй шиидхэбэрээр, РФ-гэй УК-гай 30-дахи статьягай 3-дахи хубяар, 105-дахи статьягай 1-дэхи хубяар (алуур хэжэ хэдэлгэ – покушение на убийство) Зиновьевто гэм зэмэ тохогодожо, тэрэ 8 жэлээр эрхээ хаһагдаба. Гэмээ онсо колонидо амсаха. Сүүдэй шиидхэбэри ёһото хүсэндөө оронхой.

АРХИИН АЛЬБАН ИИМЭЛ ДАА...

2012 оной сентябрь нарада Буряад Республикын Верховно Сүүдэй шиидхэбэрээр, Улаан-Үдэ хотодо ажаһуудаг Юрий

Хадаханов гэгшэдэ өөрынгөө хоёр наһатай басага алаһанайн түлөө гэмэнь тохогодо.

Үнгэрһэн жэлэй сентябриин 21-дэ Шумяцкийн гудамжада оршодог байра соогоо Ю. Хадаханов хоёр нүхэдтэйгөө хамта бүхэли үдэрэй туршада архи уужа сэнгээ. Айлшадайнгаа үдэшлэн тарахада, һогтуу Хадаханов тогоонийнгоо таһалга соо үлэһэн байгаа. Тэрэ үедэнь хоёр наһатай басаганиинь эсэгдээ дүтэлөө. Ехээр үлдэһэндөө үхибүүн уйлаа. Тиихэдэнь Хадаханов басага үргэжэ, шала дээрэ шэдээд, дээрэһэнь сохёо, удаань тогооний хутагаар оло дахин бэеын хадхаа. Жаахан басаган тэрэ дороо амияа табяа. Хадаханов газашаа гүйжэ гараад, газашаа үүдэнэйнгээ ойро унташоо.

Мүрдэлгын боложо байхада Хадаханов мүрдэгшэдые мэхэлхээ хэдээ. Түрүүшээр архи ууһан шалтагаанһаа толгойм муудаад, ухаагаа һамараад (галлюцинаци) байгаа гэжэ. Тэрэнь ухаанай һонор элүүрше һаань, мүрдэгшэд судебно-медицинскэ экспертизэ гаргуулаа. Нүрөөтэ тэрэ ябадал гаргажа байха үедөө Хадаханов хэжэ байһан үйлэ хэрэгэ өөрөө мэдэржэ, ойлгожо, хинажа, тэрэ энээ хүтэлбэрлжэше шадаха аргатай байгаа гэжэ тэрэ шалгалта тодорхойлоо.

Тэрээнэй һүүлээр Хадаханов хара амьяа абархын түлөө хэлһэн харуулһанаа хэды дахин ондоо болгон хубилгаа. Басагыемни һамгамни алаа юм гэжэ, тэдэ хоёр нүхэд дээрээше гэмээ хаяад туршаа. Хэды тиигээше һаань, ниислэл хотын Октябрьска районой мүрдэлгын таһагай сагдаанар тэрээнэй гэм зэмээ мэлзэһыен тоб гэнэн баримтануудаар элирхэйлээ. Тиигэжэ байгша оной сентябриин 20-до Буряад Республикын Верховно Сүүд Ю. Хадахановта РФ-гэй УК-гай 105-дахи статьягай 2-дохи хубиин «в» зүйлөөр (бага наһатание алагга – убийство малолетних) гэмьенг тохоод, 16 жэлээр эрхыен хаһаба, хатуу гуримтай колонидо зэмьенг амсуулхаар хараалба.

Ёһо дүримдэ сэдхэл байха бэшэ, гэмтэйл хадда гэмтэй. Тэрэ хүнэй зүрхэ сэдхэлэй зоболон тухай гансал таамагламар.

БАЯЖААБ ГЭНЭ ААД...

Улаан-Үдын Советскэ районой нэгэдэхи поликлиникин травматологическа пункты даагша Сергей Манзаров үнгэрэгшэ жэлэй энэл үедэ баяжаха һанаатайгаар нэгэ үбшэнтэндэ ажал хэжэ шадахаа болиһон тухайн данса саарһа хуурмагаар хээд, тэрэнь түлөө 5 мянган түхэриг эдилгэ абаһанайнгаа түлөө РФ-гэй УК-гай 290-дэхи статьягай 1-дэхи хубяар (эдилгэ абаһанай түлөө – за получение условноор эрхээ хаһагдаба, 100 000 түхэригэй ялада оробо.

ИНАГ ДУРАЯА ГАМНАА ГҮ?

Гусиноозерск хотодо болоһон ушар баһал бодолгото болгохоор. 24 наһатай залуу хүн үхибүүдтэй нэгэ эхэнэртэй хамта хахад жэлэй туршада дүримтэ ёһоор гэрлэнгүй һууһан аад, нэгэтэ хэрэлдээд, халаһан байгаа. Тээд һамгаа бусаахын түлөө тэрэ хуули буса зам шэлэһэниинь гайхалтай.

Һалабабди гэлсэһэнэйнгээ удаа долоо хоноһоной хойно, байгша оной сентябриин 13-най хүни, тэрэ хүн эхэнэртээ эрээ. Гэртээ үгы байхадань, 2 наһатай жаахан басагыен хубсаһатайнь абаашаһан байгаа. Эхэнэртэйгээ эхын хориһоор байтар, хулууһан ябадал гаргаа. Үхибүүнэй эхэ полициин зургаанда хандаа. Тэрэ залуу хүн Улаан-Үдэ ерээд ябаһан аад, телефоноор хөөрэлдэхэдөө, ондоо тээ ябанаб гэжэ худалаар хэлээ. Сагдаанар эдэбхитэйгээр бээрлэгэ эхилээд, тэрэл үдэртэнь Прибайкальска районой Турка һууринда ябахадань баряа.

Жаахан басага эмшэд шалгажа үзөөд, бэе махабадын элүүр һайн гэжэ тэмдэглээ. Харин залуу хүн эхин мүрдэлгын үедэ эрхээ хаһуулжа, түрмэдэ хаалгаа. Мүрдэлгэ үргэлжэлһөөр.

Зүрхэ сэдхэлэй хэрэгтэ үхибүүдые бүдүүлигээр оруулалсаһан зон хохидодог. Инаг дураяа гамнаха гэжэ наа, сагаан сэдхэлһээ дээрэ юумэн үгы гэжэ тэрэ хүн 24 хүрэтэрөө ойлгоогүй гээшэ гү?

ТААМАГАЙ ТОДХОР

Хориин аймагууд хоорондын мүрдэлгын байсагша таһаг агнуурида болоһон аюулта ушарай баримтаар уголовно хэрэг нээжэ, мүрдэлгэ эхилбэ.

Мүрдэлгын элирхэйлһээр, 2012 оной сентябриин эхиндэ хоёр нүхэд үмсэдөө олзо бэдэржэ, ой тайга гараһан байгаа. Тэдэ таһараад, нэгэнэйнгээ хужарта һуухада, нүгөөдэнь жэмэс түүһэн байгаа. Шугы бургааһан соо томо амитанай һаршаганан ябахата, хужарта һуугаашань бодон гахай гэжэ таамаг тухайлаад, лаблангүй, карабинаар буудба. Тобшо нүхэрыенг оноод, тэрэнь хосорбо. Агнуушан полициин зургаанда һайн дураараа өөрөө ерээжэ, бэээ тушааба.

УК-гай 109-дэхи статьягаар (ойлгомторгүй алаһанайнгаа түлөө – за причинение смерти по неосторожности) тэрэ хүн гэмнэгдэнэ. Мүрдэлгэ үргэлжэлһөөр.

НЭРГҮЛЭГТЫ: БЭДЭРЭЛГЭ!

Байгша оной сентябриин 20-до Доодо-Ивалга тосхондо баригдажа байгаа шэнэ гэр соо эхэнэр хүнэй бэе олдобо. Тус баримтаар, Гусиноозерскын аймагууд хоорондын мүрдэлгын таһаг РФ-гэй УК-гай 105-дахи статьягай 1-дэхи хубяар (алуур – убийство) уголовно хэрэг эхилбэ.

Хүсэд элирүүлэгдээгүй мэдээсэлээр, тэрэ эхэнэр баригдажа байһан гэрһээ холо бэшэхэнэ гансаараа һуудаг байһан. Гэртээ заһабарилга хүүлэхээе тосхон соогуур тиме ажал хэжэ ябаһан киргиз яһанай хүниие уриһан байгаа. Ажалыенг дүүргэһэнэй удаа тэрэ эрэ хүн хүршэнэрийн шэнэ гэр барижа эхилһэн. Удангүй баригдажа дүүрээдүй хажуудахи гэр соо тус эхэнэртэй бэе олодо, харин барилга хэжэ ябаһан харин хүн үгы болошоо. Мүнөө тэрэ хүнэй алуурта хамаатай үгыенг шалгахын түлөө мүрдэгшэд процессуальна үйлэ хэрэгүүдые ябуулжа байна. Улаан-Үдын дэбисхэр дээрэ үшөө нэгэ эхэнэрые алаһан ушарта тэрэ хүн хабаатай байхадаашье болохо.

Россиин Буряад Республикадахи Мүрдэлгын комитетдэй Мүрдэлгын управлени Доодо-Ивалгын болон бусадшые һууринуудай хүн зониие нэргүлэмжэ ехэтэй байхыенг, мүн тэрэ хүн тухай һураг сүү дуулаа наа, али хаана байхыенг мэдээ наа, иимэ телефоноор дуулгахыенг гуйна: 02, 21-22-74, али 8 (30140) 41-0-30.

Һэжэгтэ ороһон тэрэ хүнэй түхэл гэхэдэ: киргиз яһанай, харахада 50 тухай наһатай, 170 см үндэр, туранхайшаг бээтэй, үргэн шанаатай гонзогор хара шарайтай, баруун хасар дээрэ 5-6 сантиметрэй дээрэһээ доошолһон хорьботой, хара аад, бууралтад гэнэн богонёор абхуулһан үһэтэй. Үмдөөд ябаһан хубсаһаниинь: спортивна харабтар кофто, хара үмдэн, һарабшатай хара кепкэ.

Сергей ДОРЖИЕВ,
«Буряад үнэн»
Хэблэлэй Байшангай
штатна бэшэ
корреспондент.

(Түгэсхэл. Эхининь урдахи дугаарта).

ЗҮҮН ЖУУГАЙ ҮМЭ

Энэ хүмэ Абтай сайн хаанай хоёрдохой хүбүүн Эрээхэй мэргэнэй үедэ эхилгдээд, Түшээтэ хаан Гомбодоржо болон тэрэнэй хатан Үндэр Гэгээн Занабазарай эхэ Хандажамса хоёр барилгыг дүүргэсэн байна.

Зүүн Жуугай хүмэдэ Бурхан багшын үхибүүн наһанайнь үеын дүрэ, Чогш Жанрайсиг болон Богдо Зонховын дүрэ хүрэгүүд залагданхай.

Гол шүтээн Бурхан багшын урда Шүрэн мандал, Үлзытэ 8 тахил, хан түрын 7 эрдэни бурхан багшада зорюулан үргэгдэнэ байна.

Һүмын баруун ханада Бурхан багшыг Дүншэгэй 35 бурхадтай хамта дүрсэлүүлһэн хүрэг, зүүн ханадань Богдо Зонховын шабинартаяа хамта байһыг харуулан зурагууд 17-18 зуун жэлэй үеэр байгаалин шэрэ будагаар зурагданхай.

Үндэр Гэгээн Занабазарай шабинарай багшынгаа заабари доро зэд, гуули шудхаж, модо ниилэжэ дархалһан бүтээлнүүд эндэ үргэнөөр дэлгээгдэнхэй.

ЛАВРИН ҮМЭ

1874 ондо номшо соржо Дагбадаржаа урдан өөрынгөө бүтээһэн Манал, Махгал, Гомбогүрэ гэдэг гурбан хүмэнүүдые нэгэдхэжэ, түбэдэй маягтайгаар гурбан дабхар хүмэ барюулан байна. Һүмын дээдэ дабхарта Махагалай 75 хүмэ, дунда дабхартань Гомбогүрэ, Манал, Табан хаанай хүмэнүүдые барюулан, доодо дабхарынь аймагай хуралай дуган болгоһон.

1792 ондо Лаврин хүмын хоер тээн түбэд маягтайгаар 2 дабхар хүмэ залган барюулжа, тэрэ хүмээ Чотгон гэжэ нэрлэһэн. Лаврин эхин үедөө Махагалай хүмэ гэжэ нэрлэгдэжэ байгаа, 1803 ондо дүрбэдүгээр Богдо Гэгээн Эрдэни Жууда зарлахадаа, тэрэ хүмэдэ байрлаһан, "Лаврин" гэжэ нэрэтэй болгоһон.

Лаврин хүмэдэ 1990 онһоо эхилэн бурхан шажан тахилга нэргээгдэжэ, хуралнууд хурагдадаг болоһон байна.

ЖАНРАЙСИГАЙ ҮМЭ

1803 ондо Эрдэни Жууда долоодугаар соржо Дагбадаржаа энэ хүмыг байгуулаа. Тэрэ үедэ Эрдэни Жуу морилжо ерэнэн дүрбэдугаар Богдо Гэгээн хүмыг "Диваажин" гэжэ нэрлэһэн. Энэ хүмэдэ Махагалай хурал жэл бүри 360 дахин хурагдадаг байгаа.

***

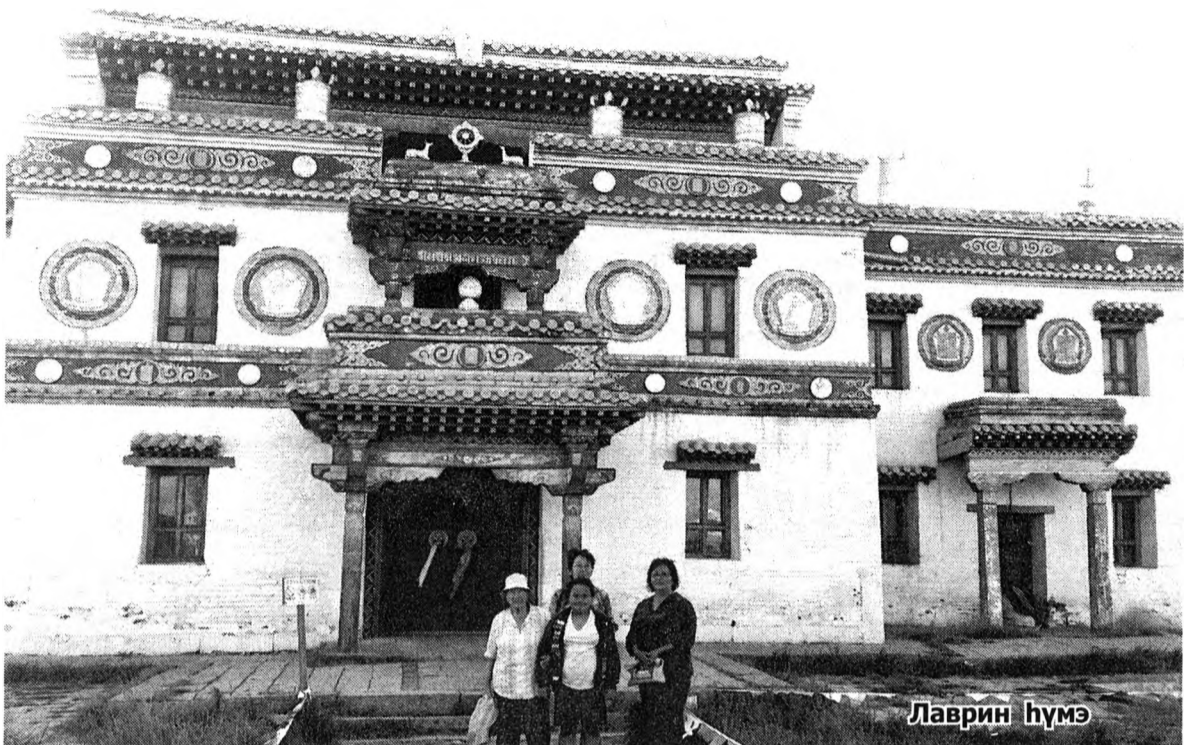
Хуралай хурагдажа байһан Лаврин дасанда мүргэхээ оробобди. Ламбагайнарай дуугаа ниилүүлэн ном судараа уншаһан уншалгань хүнэй досоо оромо хүрэтэйгөөр хүнхинэжэ, бүхы дэлхэй дээрэ амгалан байдал түхэн заяажа байһандал үзэгдэнэ. Нэгэ жэгдэ намдууханаар зэдэлһэн уншалгын аялга дотор эхилэн уншадаг унзад хоолойн бүдүүн абяан бусадһаа халта илгараад абана. Хуралай уншалга шагнаха бүрээ, хүзэг бэшэрэлдэ абтан, маани уншан зальбарнабди.

Бурханай номой уншалга шагнахадаа, хүнэй нүгэл шэбэл нимгэрхэ, ханаан бодолын сэбэрлэгдэхэ, бэе бэлдэрын арюудхагдаха гэһэн удхатай хаям даа.

Лаврин дасангай ехэ хуралда мүргэжэ, ехэ Амбайн адиста хүртэжэ, үргэл мүргэлөө хэжэ, зорихон хэрэгээ бүтээжэ, ханаагаа дүүргэнэндээ захигүй ехэ баяр баясхаланда абтаабди.

Августын 10. Монголой Үбэрхангай аймагай Харахорин хото шадар дундада зуун жэлнүүдэй үеэр баригдажа эхилһэн Эрдэни Жуугай хийдтэ хүрэжэ, Буддын шажанай тахигдажа байһан Лаврин дасанда мүргэжэ сэдхэлээ ханаһандаа, музей болгогдоод байһан бэшэ хүмэ дугангуудаарнь ябажа, Будда бурханай, мүн бэшэ олон бурхадтай алтан хүрэгүүдые үзэжэ бахарханаһандаа урма баяртайнууд бусаха замдаа гарабабди.

ЭРДЭНИ ЖУУДА МҮРГЭМЭЙ

Лаврин хүмэ

Урда үдэрэйхидэл тон адли сэлмэг үдэр байжа, наранай хүрса элшэ тугаа доро дэлхэйшье сэлмэг уужамаар үзэгдэнэ. Хайшааш хара, нюдэнэй харасын хүрэхисэ байһан хүхэ ногоотой уужам тала нэмжынэ. Энэ зүлгэ ногоон соогуур багынхидаал адляар хүл нюсэгөөр гүйжэ, хүльбэрэн наадажа үзэдэг һаа, гэнэн гэнэн хонгор бодолой ханаандам ороходо, энеэдэһэм хүрэхэ юм.

Гэр тээшэ морин улыгам болдог гэдэгтэл машинамайш газар хороосотой түргэнөөр шуумайна. Одбаярыг эжин одхон хүбүүн эрхэ байгаа еһотой гэжэ ханан гэнээм, эрхынгээ хажуугаар бэрхэ хүн байба. Илангаяа машина жолоодоходоо. Харгын хонхо-енхыг шадамараар зайлан гаража, машинага нэгэ жэгдэ зөөлэхэнөөр ябуулхынь адалган хуухадаа, эзэлүүдгүй нэгэ имэ ушар ханаандаа оруулбаб. Нэгэтэ танил айлаингаа машинаар хүдөө нютаг ошобобди. Машинынь дэншээ гэшшэнь. Тиигээд лэ машинамай ондогосондог гүйжэ ябатараа, гэнтэ "түс" гэнэн шанга абяа гаргаад байшаба. Сошордоһон мэгдэһэн бидэней буужа харахада, машинымай нэгэ мөөрэ асфальтын хонхорхой руу голдоо хүртээрөө шаагдаһан байгаа агша бэлэй. Эдэ хоер жолоошодой ажал жэшэжэ үзэхэдэ гайхалтай: нэгэниинь уһанай урасхалдал зөөлэхэнөөр, нүгөөдэхинь мунсаар мунсадажа байһандал дорьбоотойгоор машинаа ябуулна.

Замайнгаа тэн багта үдын хоол бариха гэлсээд, харгын хойто захар жэрьлдэһэн 5-6 һэеы гэрнүүдэй газар буубабди. Одбаяраа дахан нэгэ томохон гэртэнь оробобди. Эдээнэй газар гэжэ ханахаар бэшэ хонжэн, аятай нэриухэн. Баруун хажуудань хэдэн столнууд, стулнууд, зүүн тээнэ бүхы хана зубшан табигданан үргэн ута наар. Дээрэнь оро дэбисхэр заһаатай. Холын аянда ябажа эсэһэн-сусаһан жолоошодой амарха газар байгаа ха. Хойто ханын наагуур татагданан хал-

Эрдэни Жуу тойрон бодхоогдоһон 108 субарганууд

халшын саана үүдэн бии хэбэртэй. Ондоо гэртэ эдээгээ бэлдээд, тэрэ үүдээр асардаг юм ха. Зохидхоноор бэлдэгдэһэн эдээгээ зохидхон басаганай зохидхоноор урданмай табига үгэхэдэнь, ниитын газарта бэшэ, жэнхэни монгол айлда хүндэлүүлжэ байһан мэтэ зохидхоноор эдээлжэ гараабди.

Тээ ябад гээд, харгын хоер тээ байһан олон тэмээнүүдэй хажууда хүрээг эрээбэбди. Минии машинага буун сасуу нэгэ эрэ хүн урдаһаам угтан ерээд, тэмээнэйнгээ жолоо харбайба. Минии яхаяаш ойлгожо ядан урдаһаань харахад: "Тэмээ унаж үз!" гэб. Урдань тэмээ унахаһаа байха, дүтэ хажуудань ошоожош үзээгүй байһан хадаа би сошожо абахадал гэбэб. Теэд тэрэ энеэбхилһэн хүнэй жолоогоо харбайһан зандаа байхадань: «Юрэдөө, юун болоо юм. Хүнэй унадаг хада унаад үзэхэдэ яаха юм" гэжэ ханаад, бэшэндээ хэлэхэдэм, булта тэмээ унажа үзэхэ дуратайнууд байба. Минии зүбшөөлөө үгэнэндэ баярлаһан тэрэ хүн тэмээгээ халта хажуу тээшэнь болгоод, ямаршьеб тэмдэг үгэжэ, тэмээнэйнь томо гэшшэнь, хэбтээд байхадаа, наһаа үндэр гэхээр. Урда бүхэнһөөнь хоер гараараа шагтагалдаад, өөдөө абирхадаа бээе даахагүйдэмни, тэмээнэй эзэн дороһоом үргөөд хуулгажархиба. Мори унаһандал саб гэтэр хуугаад орхихын аргагүй, тэмээ-

нэй нюрган хабтагар үргэн, хэлтынһэн тээшээ унашахаар нялсагар халтируухай байба. Доошоо унашана аа гүб гэжэ айн хүрдэн хуугтарни, тэмээни гэнтэ айхабтар мундуугаар тэршэлэн хүдэлжэ оробо. Түрүүн урагшаа хүмэрихөө ханаһандал хэды дахин тонгошоод, һүүлээрнь гэдэргээ ондогосондог гэхэдэнь, газарай хүдэлжэ байһандал хамаг юумэн дээшэ доошоо болон хэлбэлзэжэ байба. Би ехээр айһандаа хуугай табин, тэмээнэй бүхэнһөө бариха гэхэдэм, бүхэниинь өөдөө шобхогор зөөлэхэн аад, шангаар барихын аргагүй, гарһаам халтиран хугаршаха юм.

Тэмээн хүнэй дээрэнь хуухын тулада хэбтээд үгэдэг, хууһан хойнонь дүрбэн хүл дээрээ бодохо гэнэн хургаалитай амитан байба. Тэрэ томо амитанай хэбтэһэнээ бодоходонь, томо бэень доһолтороо хүдэлхэл еһотой хаям даа, түрүүшынхиез хуужа үзэһэн хүнэй үнэхөөрөө айн хүрдэхөөр.

Тэмээ унажа, унаад ябажа үзэһэндөө ехэтэ баярлан, дурасхаал болгон дүрээ буулгуулаабди.

Иигэжэ Монгол һайхан ороноор аяншалаад, амараад, Ринчин ахатанайнгаа Цэвэгмаа Цэрэн-Ханда хоертоо, мүн хүүгэдтэнь хүндэлүүлэн айлшалаад, нютаг ороноо бусаабди.

Ц.ЧИМИТОВА.

2012 оной сентябриин 10.

Монгол, түбэд шудлалай болон буддын шажан шэнжэлэлгын институтдай 90 жэлэй ойн баяр

БУРЯАД ЭРДЭМЭЙ ЭХИ ТАБИГШАДА – ДУРАСХААЛТА ХҮШӨӨ

Буряадай академическ эрдэмэй үндэнэ табигшадай нэгэн, эрдэмтэн Базар БАРАДИНАЙ мүнхэ дурасхаалай хүшөө Буряадай Эрдэмэй түбэй урданай гар бэшгүүдые хадагалдаг байшангай дэргэдэ бодхоогдобо. Монгол түбэд шудлалай, буддын шажан шэнжэлэлгын институтдай 90 жэлэнь ойн баярта дашарамдуулан, энэ хүшөөгэй нээлгэн хаяхан үнгэрөө.

- Базар Барадин хадаа Агын талын хүбүүн, өөрынгөө сагта тон хайн дээдын мэргэжэлэй хургуули Санкт-Петербургда дүүргэнэ, гэжэ тус институтдай директор СОРАН БНЦ-эйн президиумэй түрүүлгшэ Борис Базаров баярай үгэ соогоо тэмдэглээд: - Энэ эрдэмтэн хадаа бүхы ами наһаяа буряад хэлэнэй

хүгжэлтэдэ үгэнэн, буряад арадые гэгээрүүлхэ, эрдэм соёл хүгжөөхэ хэрэгтэ зориулһан хүн гээшэ. Росси гүрэнэй гайхамшаг патриот, буряад, монгол арадуудай патриот, бүхы буряад арадаа дахуулан ябаха эдэбхитэдэй нэгэн арад зоной хүндэлэл, солодо хүртэхэл заяатай гэшэ, - гэжэ хэлэбэ.

Буряад Республикын эрдэм туралсалай министр Алдар Дамдинов эрдэмтэдтэ габьяатай гэгээрүүлгшын нэрэ мүнхэлжэ, нангин дурсажа байһандань баярые хүргэбэ. -1923 ондо Буряад-Монгол Республикын байгуулагдахадань, Базар Барадин гэгээрэлэй эгээл түрүүшын арадай комиссар болоһон, Буряад Монгол республикын эрдэмтэдэй комитетэдэй түрүүлгшэ ябаһан. Шэрүүн сошордомо 1937 ондо хардалгада орожо, ами наһаяа

хороолгоһон юм. Тиигэжэ аяар 1990-ээд онуудта үнэн нэрэнэ сагааруулагдаһан юм. Мүнөөдэр энэ нээгдэнэн дурасхаалай хүшөө хэгдэнэн гайхамшаг хайхан үйлэ хэрэгүүдын түүхэдэ орожо, хэзээдэшые мартагдахагүй гэжэ гэршэлнэ, - гэжэ Алдар Валерьевич тэмдэглээ.

Зүүн зүгэй гар бэшгүүдэй түбэй хүтэлбэрилэгшэ Цымжит Ванчикова Буряадай эрдэмтэнэй намтарай түүхэтэ хуудаһа дэлгэн, Базар Барадинай эгээл үндэр сэгнэлтэнэ хадаа өөрынгөө арадай үнэн патриот, үндэнэн яһатанай түлөө хайн талаар оролдодог хүн байһан, - гэжэ хөөрөбэ.

Буряад хэлэнэй бүридхэлдэ, буряад хэлэнэй мүнөө үеын грамматикын байгуулгада ехэхэн хубитаяа орууһан. Тэрэ үедэ буряад хэлэ бэшгэй грамматика ямар байха ёһотойб гэнэн

ехэ хөөрөлдөөн, арсалдаан үнгэргэгдэжэ, 1936 ондо Базар Барадинай баримталһан буряад грамматикые лата бэшгэтэ оруулха гэнэн ханамжа диилэнэн юм. Теэд 1937 ондо Базар Барадиние Япон гүрэнэй тагнуулан гэжэ хурмаг хардажа, буудажа, амин наһыень хорооһон юм. 1939 ондо буряад бэшгэ киралициэ руу оруулагдаһан байха юм.

- Минии ханахада, хэрбээ буряад хэлэн лата хэлэн дээрээ үлэнэн наа, буряад хэлэнэй мүнөөдэрэй байдал Европын хэлэнүүдтэй адли зэргэтэй байха байгаа, - гэжэ Цымжит Ванчикова хэлэбэ. Базар Барадинай мүнхэ дурасхаалай хүшөөгэй нээлтын баяр ёһололдо хари гүрэнэй эрдэмтэд, манай гүрэнэй зүүн зүгые шэнжэлдэг эрдэмтэд, багшанар, Базар Барадинай түрэлхид ерэнэн байна.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото

АРАДАЙМНАЙ АЛДАРТА ХҮБҮҮДЭЙ НЭГЭН

Базар Барадин хадаа арба нэгэн үхибүүдтэй малша гэр бүлэдэ түрэнэн юм. Агын 4 жэлэй приходской хургуули 1891 ондо түгэсхэжэ, Шэтэ хотын хургуулида хуража гараад, Санкт-Петербург 1895 ондо мордожо, Петр Бадмаевай үмсын гимназида хураһан. Тэрэнээ дүүргээд, нөөргөө нютагаа бусажа, түбэд, монгол хэлэ өөрөө шудалжа эхилһэн.

Агын талын ехэ гарай наймаашанай оршуулагшаар 1900 ондо Германи, Швейцари, Итали гүрэнүүдээр гурба харын туршада аяншалһаниинь, Базар Барадинай саашанхи харгыдань хайн нүлөө үзүүлһэн байна. 1901 ондо Базар Барадин Петербургын университетэй юридическэ факультетдэ хуража эхилхэдээ, зүүн зүгые шэнжэллэгээ орхиһон юм. 1902 ондо энэл университетэй хайн дуранай шагнагшаар Цыбен Жамцаранотой суг хамта С.Ф. Ольденбург ба Ф.И. Щербатской хоёрой хүтэлбэри доро зүүн зүгэй факультетдэ санскрит, түбэд, монгол хэлэнүүдые шудалжа, Инди, Түбэд, Монгол гүрэнүүдэй соёлой талаар эрдэмтэ ажал бэлдэжэ эхилһэн байна. Оюутан байха сагтаа Базар Барадин ниитэ-политическэ ажаябуулгада эдэбхитэй хабаадажа, буряад арадай үндэнэн соёл хүгжөөлгэ, өөһэдэн хүтэлбэрин эрхэ сүлөөгэй түлөө үндэнэтэдэй хүдэлөөндэ анхалалаа ехээр табиһан юм.

ЭРДЭМТЫН ХАРГЫ

1905-1907 онуудта Базар Барадин Далай ламые Ургаһаа (Улаан-Баатар) Түбэд ошохо харгы замдань үдэшлэсхээ, Дунда ба Зүүн Азиин соёл, хэлэ шэнжэлхэ зорилготойгоор Эрдэмэй академиин Россиин комитетдэй зууршалгаар эльгээгдэнэн юм. Түбэдэй зүүн хойто талада оршодог Лавран дасанда 8 харын туршада түбэд яһатанай соёл, хэлэ, ажануудал шэнжэлһэн байха юм. Тэндэнээ Росси гүрэнөө бусахадаа, Н.М. Пржевальскийн нэрэмжэтэ шанда хүртөө. 1908 онһоо 1917 он хүрэтэр Петербургын университетэй зүүн зүгэй хэлэнүүдэй факультетдэ монгол хэлэ зааһан юм.

Түбэд орон руу аяншалһанайн үрэдүн хадаа хэдэн зуугаад фото-зурагууд, аяншалгын тэмдэглэлнүүдээр баримталагдаһан хэдэн эрдэмтэ ажалнууд бэшгэдээ. Мүн хажуугарынь Базар Барадин литературна ажал ябууһан юм. 1910 ондо Л.Н.

Интернедһээ зураг

Толстойн хэдэн зохёолнуудые буряад хэлэн дээрэ оршууһан, Агван Доржиевай бии болгоһон "Наран" гэнэн хэблэлдэ өөрынгөө түрүүшын рассказ хэблүүлһэн юм.

НӨӨРГӨӨ НЮТАГТАА

Февралийн хубисхалай илалтын һүүлээр Базар Барадин нютагаа бусажа, Буряадай үндэнэн комитетдэ оролсожо, ниитэ-политическэ, соёлой ажаябуулгануудта хабаадажа эхилээ. 1917 оной апрелин 23-25-най үдэрнүүдтэ Шэтэ хотодо үнгэргэгдэнэн Забайкалийн областиин болон Эрхүүгэй губерниин буряад-монголшуудай үндэнэтэдэй эгээл түрүүшын съезд дээрэ буряадай өөһэдэн автономи тухай, буряадай соёл, гэгээрэлэй асуудалнууд табигдаа. Энэ ехэ хуралдаанай шийдхэбэрээр Базар Барадин съездын түрүүлгшээр нэгэн дуугаар хунгагдаһан юм.

Буддын шажанай хургаалье социализмын хараа бодолтой холин нэгэдүүлхэ гол зорилго табиһан буддизмые «шэнэлэлгын» хүдэлөөнэй эдэбхитэнэй нэгэн боложо, Базар Барадин Европын соёлой габьяата дашалгануудтай нэгэдүүлхэ ажал ябууһан байна. Буряад арадые эрдэмтэй болгохын тула багшанарай курс эмхидхээ. 1917-18 онуудта буряад-монгол хэлэнэй үзэглэл зохёогоо, "Улаан Сэсэг" гэжэ уншадаг ном бэлдэнэн байна. Тэдэнэ түрүүшынхиеэ 1922 ондо Шэтэ хотодо хэблэгдээ.

УРАН ЗОХЁОЛШЫН АЖАЯБУУЛГА

Базар Барадин гэгээрэлэй ажал-

тай суг уран зохёолшын литературна ажал эршэм ябууһан байна. Тэрэнэй бэшэнэн зохёолнууд Буряадай эгээл түрүүшын бэшмэл уран зохёолнуудай тоодо ородог. 1917-18 онуудта Б. Барадинай, Д. Намжилоной, Ч-Л. Базароной, Л. Линховоиной аша хүсөөр Агада арадай театр байгуулагдаһан. 1918 ондо Б. Барадин "Урданай ноёд" гэнэн комеди бэшээд, Д-Р. Намжилонтой ажалаа нэгэдүүлэн, "Жэгдэн" гэнэн мэдээжэ зүжэг бии болоһон түүхэтэй. 1921 ондо 19-дэхи зуун жэлэй тэн багаар болоһон түүхэтэй үйлэ хэрэгүүд тухай дурсагдаһан "Шойжид хатан" гэнэн драма бэшгэдээ. 1-дугаар Петр хаанда хори буряадуудай абарал эрижэ ошоһон түүхэтэ хэрэг баримталан, "Ехэ удаган-абжаа" гэнэн трагеди бэшгэдээ. Самандадра гэнэн псевдоним доро Базар Барадинай 1920 ондо бэшэнэн, һүүлдэнэ, 1927 ондо томо рассказ болоһон "Сэнгэ баабай" гэнэн зохёолдо үндэнэлэн, Хоца Намсараев "Цыремпил" гэнэн повесть бэшэнэн юм.

ГЭГЭЭРЭЛЭЙ АРАДАЙ КОМИССАР

1923 ондо Буряад Монголой Автономно Совет Социалис республика байгуулагдажа, Базар Барадин республикын гэгээрэлэй наркомоор табигдаһан юм. 1925 ондо Буряад-монголой эрдэмтэдэй комитетдэй түрүүшын түрүүлгшээр томилогдоо. Тэрэ үедэ Бүхы БМАССР-эй засаг түрэ республикын түрүүшын съезд болотор Революционно комитетдэй мэдэлдэ байгаа. Тэрэ комитетдэй гэшүүдые нэрлэбэл, түрүүлгшэнэ М.Н. Ерба-

нов, гэшүүд М.И. Амагаев, М.Д. Берман, Б.Б. Барадин, В.И. Трубочеев гэгшэд бэлэй.

1923 оной декабриин 4-9-эй үдэрнүүдтэ Верхнеудинск хотодо үнгэргэгдэнэн Буряад-Монголой АССР-эй Соевдэй түрүүшын съезддэ ЦИК-эй 35 гэшүүд хунгагдажа, тэдэнэй тоодо Базар Барадин ороһон юм. БМАССР-эй правительствын байгуулагдахада, тэрэ гэгээрэлэй наркомоор табигдаа. Базар Барадинай энэ тушаалда байха сагта республикын ажаябуулгадай эрдэм гэгээрэл 1920 ондо 21,7 процентээр дээшэлһэн юм. Тэдэнэй тоодо буряад яһатан 15,3 процентээр гэгээрүүлгдээ, харин 1926 ондо - 34 процентээр, буряад яһатанай гэгээрэл 27 процентээр дээшэлһэн байха юм.

Ниитэ-политическэ, эмхидхэлэй ажаябуулгын хажуугаар Базар Барадин эрдэмэй ажал үргэлжэлүүлээ. 1923-29 онуудта Буряадай эрдэмэй комитетдэй түрүүлгшээр ажаллаа. Буряадай соёлой институтдай директорэй орлогоор хүдэлөө. 1923-35 онуудаар Буряад-монголой багшанарай институтдай буряад-монгол хэлэ ба литературын кафедрые даагшаар хүдэлһэн юм.

ДАХИН ЛЕНИНГРАД...

Базар Барадин 1935 ондо Ленинградтай СССР-эй Эрдэмүүдэй академиин зүүн зүгые шэнжэлэлгын институт эльгээгдээд, монгол хэлэнэй багшанар ажаллаһан. Хара хирээгэй хаагалаан соогоор 1937 оной февралийн 20-до Ленинград хотодо НКВД Базар Барадиние тушаажа хаһан юм. Н.А.Голуб, А.Б.Калецкий, Г.Г.Мирзов гэгшэдэй эрхилһэн контрреволюционно тагнуулай эмхиин эдэбхитэн гэжэ хардаһан хэрэгээр Ленинградтай областиин УНКВД-гэй 3-дахи таһагай үгэнэн үнэмшэлгэ бии. Тэрэнэй ёһоор, СССР гүрэнэй Түбэдтэ түлөөлгшэ Агван Доржиевай болон Монгол Республикын эрхэтэн Цыбен Жамцарано хоёрой хүтэлбэри доро хүдэлжэ байһан повстанческа- тагнуулай эмхи мүрдэлгын хүсөөр элирүүлэгдэбэ гэжэ хардуулагдаад, 1937 оной августын 24-дэ Базар Барадинай ами наһан хороогдоһон юм.

СССР-эй Верховно Соевдэй 1958 оной мартын 27-ой шийдхэбэрээр Базар Барадинай нэрэ сагааруулагдаа бэлэй.

Цырегма САМПИЛОВА.

Буряад драмын театр 80 жэлээ угтана

АРАДАА СУУРХУУЛҮН АЛДАРТА ЕХЭ ГУЛАМТА

1935 он. Театрай байшан. Ленинэй гудамжа, 46-дахи гэр

(Түгэсхэл. Эхинийн 1-дэхи нюурта).

- Театр үлгэсэһөө эхилдэг гээд К. Станиславскийн сэсэн үгэ бии. Харин манай драмын театр ямар байшанһаа ажаллажа эхилһэн гэшэб?

- 80 жэлэй туршада театрнай хэдэн байшан нэлгүүлһэн. Нэн түрүүн 1932 ондо мүнделэн бии болоходоо, Октябрийн хубисхалай клуб соо байрлаһан. 1935 ондо ехэ түймэрэй удаа Ленинэй нэрэмжэтэ гудамжада Арадай байшан соо нуурижаһан. Мүнөө тэрэ Байгалийн музей болон Хүүхэлдэйн театрай байшан болонхой. Тиигэжэ "Ульгэр" театрай тайзан дээрэ 1953 онһоо 1982 он хүрэтэр Буряад драмын театр зүжэгүүдээ дэлгэһэн юм. 1982 ондо театрай мүнөө байһан байшан баригдаа. Театрта шэнэ ордон бариха тухай үүсхэл Цырен Балбаров гаргаһан юм. Цырен Аюржанаевич 1952 онһоо 1988 он хүрэтэр театрай директорээр ажаллаһан. Энэ хүнэй аша габьяа Буряад драмын театрай хүгжэлтэдэ сэгнэшэгүй ехэ.

- Театрай баялиг - таллан бэлигтэй артистнар ха юм даа. Театрай түүхэдэ өөрынгөө хубитаяа оруулһан артистнар хэд гэшэб?

- Театрайнай эхи табигша артистнарай нэрэ бүгэдэндэ мэдээжэ, мүнөө үеын артистнарта ульгэр жэшэе болон байдаг юм. Искусствын техникумэй түрүүшын выпускын 15 нурагшад 1932 ондо театрай гол труппын артистнар болоһон. Тэдэнэй тоодо РСФСР-эй арадай артистнар Владимир Халматов, Чойжинима Генинов, Найдан Гендунова. РСФСР-эй габьяата артистнар Юлия Шангина, Антроп Ильин, РСФСР-эй искусствын габьяата ажал ябуулагша, уран зохёолшо Намжил Балдано, Буряадай АССР-эй габьяата артистнар Жүгдур Пагбаин, Софья Халтагарова, Бальжинима Ринчино. 1933-34 онуудта республикын аймагуудай уран найханай харалгануудта бэлигтэй хабаадагшад театрта эржэ, саашадаа эрхим артистнар болоһон юм. Эдэ хэд бэ гэбэл, РСФСР-эй габьяата артист Д. Дондоков, Буряад Республикын габьяата артист Цыден-Еши Бадмаев, Буряадай ССР-эй арадай артист Сундуп Рабсалов гэгшэд мүн. Тэдэнэй тайзан дээрэшье, ажабайдалдаашье аажам, даруу намдуу, яаралгүй сэсэн хандасье тэмдэглэмээр.

1958 ондо Ленинградтай киногой, театрай, хүгжэмэй институттай актерско нэгэдэхи студиин артистнар ерээ нэн. Тэдээн сооһоо мүнөө мэндэ байгаашад гэхэдэ, РСФСР-эй арадай артистнар Цыден-Дамба Пурбуев, Георгий Бутуханов, Буряад Республикын габьяата артистка Намсалма Шагдарова гэгшэд. 1968 ондо Ленинградтай 2-дохи студи театрта шэнэ эршэтэ хүсэ оруулан ерэхэн юм. Эндэ Майдари Жапхандаев, Михаил Елбонов, Людмила Дугарова,

Владимир Кондратьев, Чингис Гурьев болон бусад. Эдэ артистнарай ерэн сасуу, театр Москва хото болон Хальмаг орон руу гастрольдо ошоһон юм. Тэдэнэр эдэ гастрольнуудта өөһэдынгөө бэлиг шадабари харуулжа шадаад, артистын зол заяа бэе дээрээ туршажа дүршэхэн байна.

- Буряад драмын театр үндэр нэрэ зэргэнүүдтэ хүртэһэн. Тэрээн тухай түүхын хуудаһа иран, хөөрыт даа.

- Совет гүрэнэй соёл искусство хүгжөөлгэдэ амжалта туйлаһанай түлөө театрта Хоца Намсараевай нэрэ олгогдоо гэжэ мэдээжэ. 1977 ондо "Академическэ" гэхэн нэрэ үндэр зэргэдэ театр хүртэһэн. Театр 50 жэлэйнгээ ойн баярта Ажалай Улаан Тугай орденээр шангагдаа нэн. Мүнөө манай театр Россиин олон театруудай үмэнэ өөрынгөө үндэр нуури эзэлэхэй.

- Юундэб даа намда 1970-90-ээд онууд Буряад драмын театрай алтан хаһа байһан шэнгээр ханагдадаг. Тэрэ үнэн гэшэ гү?

- Буряад драмын театр буряад хэлэн, соёл, ёһо заншалай хүгжэлтэдэ аргагүй ехэ, хэмжэшгүй нүлөө үзүүлһэн ха юм. Үнэхөөрөө, тэрэ үедэ Буряад драмын театрай хүгжэлтын замай нэгэ шата байгаа. Тээд алишье сагта бэлигтэй, дундаршагүй шадабаритай залуу артистнар манай театрта ерэдэг. 1988 ондо Ленинградтай 3-дахи студиин артистнар шэнэ нэбшээ оруулаа нэн. Должин Тангатова, Зоригто Ринчинов, Саяна Цыдыпова гэгшэд театрайнгаа түрүү артистнар, Баярма Жалцанова театрай режиссер болонхой. Тэдэнэй тоодо Саян Эржена Жамбаловтан, Эрдэни Жалцанов болон бусад нэрэ солотон олон даа. Владивосток хотын искусствын институттай нурагшад Доржо Сультимов, Сергей Бальжанов, Олег Бабуев, Дамба-Дугар Бочиктоев болон хамта дээрээ 12 бэлигтэйшүүлэе нэрлэхээр. Мүн лэ энэ институттай 2-дохи студи баһал олон бэлигтэй артистнарые манда үгөө. Буряад Республикада артистын мэргэжэлдэ нураһан Лариса Егорова, Марта Зоригтуева, Нина Токуренова, Цыден Цырендоржиев болон бусад мэдээжэ уран бэлигтэн. Бултыень нэрлээгүйдэмни, манай артистнар хүлисэнэ бээе, танай газетын хуудаһан хизаарлагдаһан ааб даа. Мүнөө олон залуу хүрэг бэлигтэй артистнар амжалтатай ажаллажа байна. Буряад драмын театр нэгэ томо бүлэ шэнги. Энэ бүлын хэдэн үе: аха захатан, дунда үеын болон залуу хүрэг гээд булта элинсэгүүдэйнгээ ёһо заншал нангинаар сахижа, үе үеһөө дамжуулан, эбтэй зетэй, нэгэ бүхэ үндэһэтэй халбаран байһан уг гарбал мэтэ.

- Буряад драмын театрай ажабуулга ганса артистнуудаар дүүршэдэг бэшэ. Тайзан дээрэ гарадаггүйшье наа, тэдээнгүйгөөр юуншье бүтэхэгүй. Эдэ зон тухай хөөрыт даа.

1976 он. Ц.Балбаров, Ф.Сахиоров хоёр Буряадай суута генералнууд Илья Балдынов, Або Шаракшанэ болон Монгол Арадай суута артист Гомбо Сүрэнтэй Москвада гастрольин үедэ

1957 он. Театрай 25 жэлэй ойн баяр. Соёлой министр Д.Жалсабон түрүүшын артистнарайтэй

- Зүб даа, манай театрта ехэ олон хамнабарийн ажал эрхилдэг. Тэдэмнай баһал артистнараһаа дутуугүй, театрта алба хаадаг. Эдир залуу наһандаа театрта ажаллажа эхилээд, бүхэли наһаараа театрай хуби заяагаа ниилүүлһэн гэбэл, алдуугүй. Театрта, уран найханай соёл искусствуда үнэн сэдхэлһээ дурлаһан зон эндэ ажалладаг. Эдэ хэд бэ гэхэдэ, театрай ажахын талые даагша Олег Цыпилов, ахмад администратор Светлана Бадмаева, парикмахерска таһагые даагша Д. Дашиева, С. Дугаржапова, бутафор-художник Н. Никитина, костюмер Ц. Цыбеннова, кадрнуудай таһагай дарга Р. Тыхеева, хамнабарийн ажалда хүдэлдэг Д-Х. Раднаева болон үшөө олон зон 20-30 жэлэй туршада түрэл болоһон театртаа үнэн сэхэ ажалладаг. Эдэ зонгүйгөөр театр нэгэшье үдэр байжа шадахагүй. Тэдэ-эндэ харагшадтай халуун альга ташалга хүртөөшьегүй наа,

«Бальжан хатан» зүжэгтэ М.Жапхандаев, Л.Егорова хоёр наадана

бидэ булта тэдэниие хүндэлжэ, дулааханаар хандажа байдаг-бди.

- найнта даа. Буряад арадайнгаа хүлдэ үргэдэг үүргэтэй Буряад драмын театрай коллективые 80 жэлэй ойн баяраар амар-

шалая! Үшөө нонин нонин, олон зоной анхарал татамаар зүжэгүүдээр арад зоноо баясуулжа байхатнай болтогой!

Цырегма САМПИЛОВА хөөрэлдэбэ.

Понедельник, 1

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'НОВОСТИ', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ', 'РОССИЯ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ', 'КРОВИНУШКА', 'СКОПОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', 'УРОКИ РИСОВАНИЯ С СЕРГЕЕМ АНДРИЯКОЙ'.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НЕОБЪЯСНИМО, НО ФАКТ', 'ВСЯ БУРЯТИЯ. ПОГОДА', 'МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СПОРТЭКСПРЕСС', 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС', 'ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НОВОСТИ ДНЯ', 'СТРОГО НА ЮГ', 'ПРОФЕССИЯ СЛЕДОВАТЕЛЬ'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ', 'М/С УТИНЫЕ ИСТОРИИ', 'ЖИВОТНЫЙ СМЕХ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'КИНО В ДЕТАЛЯХ', 'ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ'.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НТВ УТРОМ', 'ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА', 'ОБОЗОР ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СЕЙЧАС', 'ЖИЗНЬ ПОСЛЕ НЕФТИ. ЭНЕРГИЯ БУДУЩЕГО', 'УТРО НА 5'.

Вторник, 2

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'НОВОСТИ', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ', 'РОССИЯ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ', 'ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ', 'КРОВИНУШКА'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', 'УРОКИ РИСОВАНИЯ С СЕРГЕЕМ АНДРИЯКОЙ'.

ПРИРОДА ЯПОНИИ

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА', 'УТРЕННЕЕ ШОУ "ТЭЦ-3"', 'ВОЗВРАЩЕНИЕ'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ', 'НОВОСТИ ДНЯ', 'В ТЕМЕ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СТРОГО НА ЮГ', 'ПРОФЕССИЯ СЛЕДОВАТЕЛЬ', 'МУЛЬТФИЛЬМЫ'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ', 'М/С УТИНЫЕ ИСТОРИИ', 'ЖИВОТНЫЙ СМЕХ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НЕРЕАЛЬНАЯ ИСТОРИЯ', 'СМЕРТЬ ЕЙ К ЛИЦУ'.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НТВ УТРОМ', 'ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА', 'ОБОЗОР ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СЕЙЧАС', 'РИМСКАЯ ИМПЕРИЯ', 'УТРО НА 5'.

Среда, 3

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'НОВОСТИ', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ', 'РОССИЯ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ', 'ПУСТЬ ГОВОРЯТ', 'ВРЕМЯ'.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'УТРО РОССИИ', 'МЕЛОЧЕЙ', 'САМОМ ГЛАВНОМ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ', 'ЛЮБЛЮ, НЕ МОГУ!', 'ТАЙНА'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', 'УРОКИ РИСОВАНИЯ С СЕРГЕЕМ АНДРИЯКОЙ'.

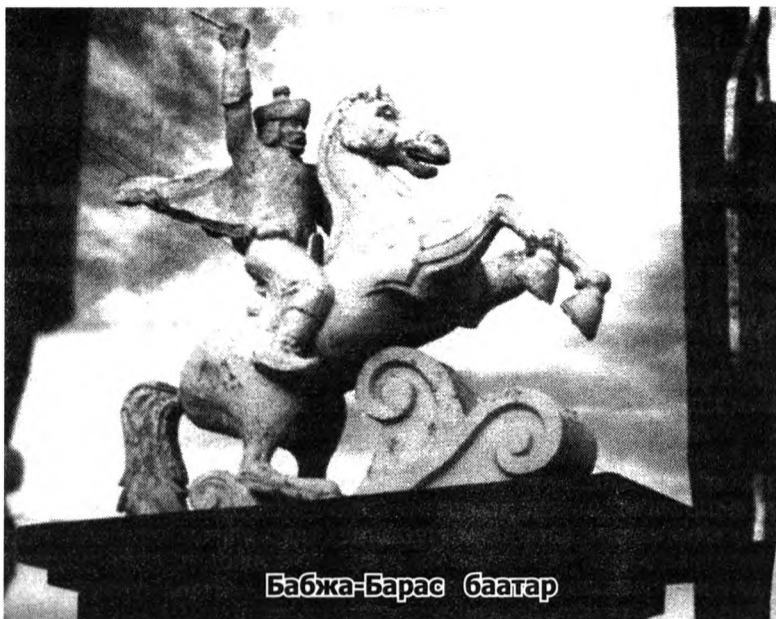
Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НЕЗРИМОЕ ПУТЕШЕСТВИЕ МИРОВОЙ ИМПЕРИИ', 'КАК УСТРОЕНА ВСЕЛЕННАЯ', 'АСАДЕМИА'.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА', 'УТРЕННЕЕ ШОУ "ТЭЦ-3"', 'ВОЗВРАЩЕНИЕ'.

Агын Буряадай тойрогой 75 жэлэй ойдо

Бабжа-Барас баатар

(Түгэхсэл. Эхининь урдахи дугаарта).

БҮХЫ ТОЙРОГОЙ ДЭБИС-ХЭР барилгын ехэ талмай боложо, капитална барилга ба барилгын индустри нилээд ургаа, гэр байрын халбариды ипотекэ болон үмсын гэр барилга хурдан түргэнөөр

багшанар хүдэлдэг. Хэдэн шэнэ дунда хургуулин байшангууд баригдаа. Бүхы хургуулинуудта компьютерна классууд, мультимедиа кабинедууд байгуулагданхай, хургуулинуудай хахадын Интернеттэ холбогдонхой, хургуулинууд автобусуудаар хангагданхай.

ҮЛЬГЭР ДОМОГУУДАЙ ХИЗААР НЮТАГ

арадай гэгээрэлэй түрүүшын комиссар байһан алдартай. Суута уран зохёолшо Жамса Тумунович Тумунов Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Сөвөдэй дэргэдэхи Искусствын хэрэгүүдэй талаар Захиргаанай даргаар (соёлой министрээр) хүдэлһэн юм. Хойшодоо экономикын эрдэмэй кандидат Дашидондок Жалсапович Жалсапов, партина, совет хүдэлмэрилэгшэ Пурбожаб Нимаевич Нимаев Буряад Республикын соёлой министрнүүдээр ажаллажа, республикын аша туһада ехэ юмэ хэһэн байгаа. Педагогикын эрдэмэй доктор, Россиин Федерациин Социальна эрдэмэй академиин

ма Аюржанаева, Буряадай арадай артистнууд Жүгдэр Пагбаин, Доржо Дугаров, Аюша Арсаланов, Даша-Дондок Жалсараев, Буда-Ханда Дашиева, Дулма Пурбуева, Эржена Базарсадаева, Эржена болон Саян Жамбаловууд, Должин Тангатова болон бусад уран бэлигээрээ арад зоноо хэды баясуулна гэшэб! Залуу дуушад сооһоо Бэлигма Ринчинова, Ольга Жигмитова, Аюна Базаргуруева, Бадма Гомбожапов, Баяржаб Дамбиев болон бусад оюун бэлигэй одон хурсадай ялархал байха.

АЯЛГА ҺАЙХАН ДУУ ХҮГЖЭМ зохёохо талаан бэлигтэй Россиин искусствын габьяата ажал ябуулагшад Базар Цырендашиев, Дамдин Яхунаев, Россиин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Дагба Ринчинов, хойто үеын түлөөлэгшэд Баяр Дондоков, Бата Батодоржиев болон бусад дуунууд хүнэй сэдхэл татажа, баяр асардаг шэдитэй юм.

УРАН ЗОХЁОЛОЙ, УЯНГАТА ШҮЛЭГЭЙ шунал абьяаста абтаһан хүнүүд олон даа. Аха үеын зохёолшодой дунда Бата-Цырен Лосолов, Бата-Далай Очиров, Дондог-Ринчин Намжилон, Чойжилнама Базарон, Жигжитжаб Батоцыренов, Базар Барадин гэгшэдые дурдалтай. Саашадаа Жамьян Балданжапон, Жамса Тумунов, Даша-Рабдан Батожабай, Балдан Санжин, Шираб-Сэнгэ Бадлуев, Арслан Жамбалон, Чимит-Рэгзэн Намжилов, Цырен-Базар Бадмаев, Доржо Эрдынеев, Дамбинима Цырендашиев, Бата-Мүнхэ Пурбуев, Самбу Норжимаев, Норпол Очиров,

Цыдыб Жамбалов, Владимир Намсараев, Гарма-Доди Дамбаев, Дугар Дылгыров, Бато-жаргал Гармажапов, Баатар Шагдаров болон бусад алтан тоонтоһоо ашата буянгаараа уран үгын жолооо бахим шангаар адхаһан байна бшуу.

БЭЛИГТЭЙ ЗУРААШАД бии гэшэ. Россиин арадай уран зурааша Дашанима Дугаров, Россиин габьяата уран зурааша Бальжинима Доржиев, Буряадай соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэд Даша Дамбаев, Раднажаб Абидуев, Баяр Лыскоков болон бэшэшье уран гартадые дурдажа болон.

СУУТА СПОРТСМЕНҮҮД элдин талата нютагһаа ургажа гаранхай. Эндэ хур харбагшадые, барилдашадые дурдалтай. хур харбагшад – СССР-эй спортын габьяата мастернууд Владимир Ешеев, Ханда-Цырен Гомбожапова, Мүнхэ-Бадраа Дашицыренов, Эрдэм Жигжитов, Баяр Бадёнов, мэнэ һаяхан Лондондо дүүрэн XIV Паралимпийскэ нааданда хур харбалгаар хоёр дахин чемпион болоһон Тимур Тучинов, Ирина Баторова, Надежда Бадмацыренова, уласхоорондын классай спортын мастернууд Галина Архипова, Мэлс, Икс, Ким Дабеевууд, Цыбикмит Бумбошкина, Светлана Жигжитова, барилдаашад – уласхоорондын классай спортын мастернууд Мүнхэ-Жаргал Цыдыпов, Жамса Лхамажарал, Очир Дамдинов, Базарсада Даши-нимаев, Бэлигтэ Жаргалов, Баатар Нимаев, Базар Жалсапов, Базар Базаргуруев, СССР-эй ба Россиин 200 гаран спортын мастернууд тойрогойнгоо нэрэ хүндые дээрэ үргэжэ ябана.

Иигэжэ Агын тойрогой арад түмэн Забайкалийн хизаарай Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо, Агын Буряадай тойрогой Захиргаанай толгойлогшо Сокто Бальжинимаевич Мажиевай хүтэлбэри доро ажабайдалдаа, ажалдаа, хуралсалдаа, соёл ба спортдо амжалта туйлажа, 75 жэлэйнгээ алдарта оёе тэмдэглэжэ байна.

Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ, журналист, Россиин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ.

Ага 8 эсэгийн үри надаһад

хүгжөөгдөө. Эдэ жэлнүүдтэ хэдэн миллиард түхэриг барилгада номологдоо һэн. Эдэ бүгэдын ашаар Агын тойрогой больница, больницын акушерскэ таһаг, медицинскэ колледжын байшан, хэдэн хургуулинууд, Дулдаргада спортын байшан, Шандалида музей болон бэшэшье барилганууд хэгдэһэн байна. "Амар сайн" гэжэ киноконцерттын, "Тамир" гэжэ спортын байшангууд урган бодоо. Тиихэдэ Агаһаа Дулдарга хүрэтэр 95 модо утатай харгы баригдаа. Ипотекын мүнгэ зөөрээр Ага хууринай захар үмсын гэрнүүд олоор бодхоогдоо.

Үндэһэн "Элүүрье хамгалга" гэһэн проект хүнүүдтэ медицинскэ туһаламжа үзүүлэлгые һайжаруулха, улад зоной бэеын элүүрье бэхижүүлхэ зорилго табина. Эмнэлгэ-һэргылэлгын 40 гаран эмхи зургаанууд тойрогой хүн зоние хангана. 250 врач болон дунда эрдэмтэй 700-гаад медицинскэ хүдэлмэрилэгшэд ажаллана. Тиигэжэ бүхы хүнүүдэй, илангаяа һаһажал зоной элүүрье хамгалга улам һайжаруулагдана.

Тойрог дотор 50 гаран хургуулида 15 мянгаһаа дэшэ һурагшад һурадаг, 2500

АГА НЮТАГ оюун бэлигтэй Аэрдэмтэд, артистнууд, композиторнууд, уран зохёолшод, уран зураашад, суута гэгээнүүд болон эрдэм номтой ламанараараа, спортсменүүдээрээ алдаршанхай.

Дэлхэй дээрэ суута эрдэмтэд Петр Бадмаев, Гомбожаб Цыбиков, Базар Барадин, Цыбен Жамцарано, Регби Пубаев, Альберт Базарон, Цырен-Анчик Дугарнимаев, Нима Цырендондоков, Пурбэ Балданжапон, Балдоржо Бадараев, Цей-Жаб Цыдыпов, Даша-Нима Доржиев, Лубсан Шагдаров, Даша-Нима Дамдинов, Аюржана Аюшиев, Жигмит Тумунов, Владимир Цыренов, Арслан Миждон, Баяр Намсараев, Баяр Ральдин, Дондок Цырендоржиев болон бусад өөһэд өөһэдынгөө халбаринуудаар гүнзэгы ехэ шэнжэлгэнүүдые хэһэн байха юм.

Аглаг һайхан Ага нютагһаа гарбалтай, түрэлхиин оюун бэлигтэй, хурса һонор ухаатай, гүнзэгы эрдэм хургуулитай хүнүүд Буряад ороной элдэб халбарин министрнүүдээр томилогдоһон гэшэ. 1923 ондо Буряад-Монголой АССР-эй байгуулагдаханда, элитэ ехэ эрдэмтэ, уран зохёолшо Базар Барадиевич Барадин

Тогоон шулуун - байгаалин өөрсэ янзын хүшөө

бодото гэшүүн, профессор Сергей Дашиинмаевич Намсараев Буряад Республикын хуралсалай болон эрдэм ухаанай министрээр хорёод жэлдэ ажаллаһан габьяатай.

Бас бүдүүн, хүнхинэмэ дорюун, ирагуу һайхан хоолойтой дууша хүбүүд, басагадаараа нютагнай суурханхай. СССР-эй арадай артистнууд Лхасаран Линховоин, Ким Базарсадаев, Россиин арадай артистнууд Майдари Жапхандаев, Дарима Линховоин, Россиин габьяата артистнууд Абида Арсаланов, Болот Бороев, Цыден Цырендоржиев, Баатар Цыбенев, Хажид-

«Талын онгосо» гэжэ алдаршаһан тэмээн хүрэг

Х.Намсараевтай нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театрай 80 жэлэй ойдо

ТЕАТР хадаа шэдитэ орон руу абаашадаг, үнэн ажабайдал, үльгэртэ уршагта ябадалнууды харуулдаг найхан искусство мүн. Артист бүхэн театральна "баг" үмдэжэ, геройнуудайнгаа образдо ороно, харагшадые ханаата болгуулдаг, зүрхэ сэдхэлынь долоулдаг, хүлгөөдэг, баясуулдаг гээш ааб даа. Х.Намсараевтай нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театрта эды олон жэл соо – 80 жэлэй туршада 9 үеын артистнууд хүдэлнэ, ород, совет, хариин болон үндээн арадайнгаа драматургийн алтан жасада ороһон зүжэгүүды харуулһан алдартай.

1932 оной зун Н.Балданогой "Прорыв" гэнэн зүжэгөөр баян түүхээ эхилһэн сууга театрай ехэ нэрэ алдартай зон, артистнууд, режиссёрнууд хүдэлөө. Буряад оронойнгоо искусство, литературые, драматургиие дээрэ үргэжэ, СССР гүрэн соо ялас гэмэ хурса бэлиггээ дэлгэһэн Г.Ц.Цыдынжапов, М.Б.Шамбуева, Н.Г.Балдано, Н.С.Гендунова, Ч.Г.Генинов, В.К.Халматов, М.Н.Степанова, Д.Д.Дондуков, П.Н.Николаев, С.Б.Рабсалов, Ф.Ф.Лосев, Ц.С.Гончилова, Б.Б.Чернутов, бусад түрэл буряад театрайнгаа солото замые гэрэлтүүлһэн габыятай. Тэдэнэй уран бэлиггээ халан абаһан, толотомо образуудтай танилсуулһан Б.Н.Вампилов, С.У.Уладаева, Ц.П.Пурбуев, Г.Б.Бутуханов, М.Г.Елбонов, Л.И.Егорова, М.Ц.Зориктуева, Н.Г.Токуренова, Л.Л.Дугарова, Ц.Б.Цырендоржиев, Д.Н.Султимов, Д.Д.Бочиктоев, О.Д.Бабуев, Ч.Ц.Гуруев, Д.В.Батомункуева, бусад артистнууд харагшадтаа мэдээжэ болоһон юм.

Бэрхэ режиссёрнууд Б.Г.Аюшин, Ф.С.Сахиоров, Ц.Ц.Цыренжапов, В.И.Кондратьев, С.Д.Бальжанов, Л.П.Цыденова, Ю.В.Александров, бусад театрайнгаа репертуарые шэнэ зүжэг найруулгануудаараа шэмэглээ...

80 жэлэйнгээ нарата оие үргэнөөр тэмдэглэхээ байһан түрэл театрайнгаа урагшаа ханаатай директор Доржо Жигмитдоржиевич БАЛДАНОВТАЙ уулзажа, ехэ найрайнь хүндэлэлдэ ябуулагдажа байһан ажал хэрэгүүдээрнь, шэнэ репертуараарнь хонирхоһон байнабди.

- Октябрийн 1-нээ 7 хүрэтэр түрэл

"ШЭНЭ УЛЬХАТАЙГААР, ШЭДИТЭ УРАН БЭЛИГЭЭРЭЭ БАЯСУУЛХАБДИ"*

Баяр ёһололой үедэ

театраймнай байгуулагдаһаар 80 жэлэй нарата ой тэмдэглэгдэхэн. Октябрийн 1-нээ 3 болотор "Театрай урлал байгуулга" гэнэн найр нааданайнгаа үедэ түрэл театрайнгаа баян түүхэтэй танилсуулан, анхан табигдаһан, харагшадтаа гайхуулһан зүжэг, найруулгануудаа харуулхабди, дуун-бэлэгүүдээ зориулхабди. Харин октябрийн 5-да, 6-да, 7-до "Турандот" гэнэн олондо найшаагдаһан зүжэгөө харуулхабди. Монголһоо, мүн хүршэ Шэтэ, Эрхүүһээ, Яхадһаа, бусад хотоһоо айлшад бууха, "Алтан сэргэ" гэнэн театральна фестивальда хабаадагшаднай уригданхай.

Ойн баяртаймнай дашарамдуулагдаһан "Театральное искусство" гэнэн семинар октябрийн 11-нээ 13 хүрэтэр манда эмхидхэгдэхэ. Эндэ театрай мэдээжэ ажал ябуулагдажа Георгий Дадамянай хүтэлбэри доро "Национальная драматургия в современном театре" гэнэн "дүхэриг-шэрээгэй" хөөрэлдөөн үнгэргэгдэхэ юм. Тиихэдэ түрүүшын үдэр (октябрийн 1-дэ) театраймнай эмхидхэн байгуулагдаһаар, үндэһэ нуури табигдаһаар дурасхаалай самбарнууды нээлгын ёһолол болохо, - гэжэ театрай хүтэлбэрилэгшэ онсолно.

- Ямар найр үрэ дүнгүүдтэйгөөр 80 жэлэйнгээ найр угтажа байнабта?

- Октябрийн 1-нээ нээгдэхэ 71-дэхи сезоннойнгоо урда тээ 6 шэнэ зүжэг найруулагдаһан табигдаа. Жэлэй дүүрэтэр үшөө 2 шэнэ зүжэг, нэрлэбэл, литературна таһагыемнай даагша Галсан Нанзатовай "Тихий Булат", мүн тиихэдэ Е.Шварцын "Гольи король" гэнэн хүүгэдэй үльгэр харуулхабди. Түрүүн нэрлэгдэһэн зүжэгынь бэлигтэй режиссёр Искандер Сакаев, харин хүүгэдэй зүжэгые баһал мэдээжэ режиссёр Евгений Снобиладзе табижа юм.

Директор Д. Ж. Балданов

Театраймнай бэлигтэй артистнууд Людмила Дугарова, Нина Токуренова, Дашицырен Дашинамжилов, бусад ветеранууднай ойн баярай хэмжээ ябуулгануудта хабаадажа байна.

Харагшадтаа анхаралаа хандуулан, тэдэнэй зүжэг хараха, амарха найр, тааруу байдал түхээржэ байнабди. Театральна кассамнай шэнэ онһон техникээр хангагдаһан, тиин "Золотая корона", "Виза", бусад түхэлэй карточкаар биледүүды абаха арга олдохо байна. Репертуараа хэлгэнэбди, шэнэлнэбди, тиин харагшадтаа зүжэг бүхэн тухай тодорхойгоор хөөрээжэ үгэхээ нананабди.

Тиихэдэ "Поют артисты драматических театров" гэнэн диск бэлэг болгон бэлдэнэбди. Сагаан харымнай найрые бэлдэхээр Монголой режиссёр уригданхай. Шэнэ халаанаймнай хүбүүд ноябрь соо сэрэгэй албанһаа бусахань, тиихэдэнь "Барабанщик" гэнэн зүжэгөө хэргээжэбди.

- Энэ ехэ баяр ёһололойнгоо хүндэлэлдэ суг хүдэлдэг нүхэдтөө, ветерануудтаа, артистнуудтаа, харагшадтаа юу хүсэхэ байнабта?

- Ажалдаа амжалтатай, элүүр энхэ, эбтэй эетэй ажаһууһые, ажаллахые булганда хүсэнэб! Ветеранууднай ута наһатай, удаан жаргалтай ажаһуужа байхань болтогой! Олон тоото харагшадтай, тэдэнтээ нягта холбоотой боложо, гэр бүлэтээ, хүүгэдтээ түрэл театртаа ходол ерээжэ байгыт гэжэ уринабди! Шэнэ ульхатайгаар хүдэлжэ, шэдитэ уран бэлигээрээ саашадаашье баясуулхабди!

Олег БАБУЕВ:

О.Д. Бабуев

«НАЙХАН ХҮСЭЛНҮҮД, ХҮСЭНШЬЕ БИИ, ГЭБЭШЬЕ БУРЯАД ПЬЕСЭНҮҮД ҮСӨӨН...»!*

ГҮРЭНЭЙ ШАГНАЛ ТУХАЙ ЗАРЛИГТАЙ ДАШАРАМДУУЛАН

АЛАС-ДУРНЫН ИСКУССТВЫН ИНСТИТУТ амжалтатай дүүргэһэн, ехэ ерээдүйтэй, байгаалиһаа үгтэһэн ялас гэмэ хурса бэлигтэй, хүхюун, дорюун зантай, ажалша сэдхэлтэй, 100 гаран хадуугдама рольнууды гүйсэдхэһэн, харагшадтаа һонин һонин образуудаараа найшаагдаһан Россиин габыята артист Олег Дамдинович Бабуев түрэл те-

соо наадаһанаа мартадаггүйб. Артистын ажалда классическа зүжэгүүдтэ хабаадалга ехэ туһалдаг, хүсэл зоригынь үргэдэг шуу. Тиимэһээ Горькийн "Һүүлшынхид" (бага Петр хүбүүнэй роль), Островскийн "На всякого мудреца довольно простоты" гэнэн зүжэгтэ (Глумов), монгол зүжэгүүдтэ – "Далан худалшад" (Далай баян, һалга Баян-гуай), "Хойто наһандаа уулзахабди" гэнэн зүжэгтэ (Чойбалсан), К.Гольдониин "Слуга двух господ" зүжэгтэ Труффальдино, бусад найруулгануудта гол рольнууды гүйсэдхөө. Труффальдиногой ролин түлөө СТД-гэй "Жэлэй эрхим роль" гэнэн шанда хүртөөб.

Уласхоорондын фестивальнуудай үедэ "капустнигай" хүхюун программанууды зохёон харуулдагбди. Сагаалгандаа заабол гансал ёһо заншалнуудта танилсуулха бэшэ, харин харагшадые, өөһэдынь амаруулха, сэнгүүлхэ,

хабаадуулха гэжэ оролдодогбди. Доржо Сультимовой "Амиды зулда" нааданаб, Геннадий Башкуевтай "Шэнэ һамганда" дуратайгаар рольнуудаа гүйсэдхэдэгби. Һүүлэй үедэ суурхаһан шэнэ "Турандот" зүжэгтэ Барахай хүшэршэг роль наадаха болоһондоо баяртайб.

Хорин дүрбэн жэлэй туршада режиссёрой туһалагшаар, трупные даагшаар, һүүлэй 6 жэл соо профкомой түрүүлэгшээр ажаллажа, түрэл театрай коллективэй зохёохы ажалда, хубийн хэрэгтэ сүлөө сагаа зориулнаб. Һүүлэй 12 жэл соо Искусствын (анхан соёлой) колледждо фольклорно таһагта багшалажа, соёлой халааные (3 выпуск) бэлдэхые оролдноб. Зохёохы ажалайм амжалтада минии нурган хүмүүжүүлэгшэд, ехэ талаан бэлигтэй артистнууд Георгий Борисович Бутуханов, Майдари Хайдапович Жапхандаев гэгшэдэй оруулһан хубита ехэ гэжэ тэмдэглэхэ байнаб.

атртаа 38-дахи жэлээ амжалтатай ажаллана гэжэ тэмдэглэхээр. Сэдхэлдэнь сэнтэй, зүрхэндэнь дүтэ болоһон, зохёохы ажалынь шэмэглэһэн рольнуудаа Россиин габыята артист мартадаггүй, ходол дулааханаар дурсадаг, артистын хүнгэн бэшэ ажалдань туһалһан аха заха артистнууд тухайгаа омогорхон хөөрэдэг байна.

- Мүнөө ямар хараа түсэбтэйгөөр, хүсэл бодолтойгоор театрайнгаа 80 жэлэй найрые угтажа байнабта, түрэл коллективтээ юу хүсэхэ байнабта?

- Суг хүдэлдэг нүхэдтөө, артистнуудтаа найр, уг удхатай рольнууды хүсэхэ байнаб! Зүгөөр манай гол голхорол гэхэдэ, буряад үндэһэн драматургийн зохёолнууд хомор, үгы шахуу! Нанана гүт, анхан ямар томо томо драматургнууд хүдэлдэг хэм?! Д-Р.Батожабай, А.Ангархаев, Д.Дылгыров, Ш-Н.Цыденжапов, Б-М.Пурбуев, Б.Эрдынеев, Р.Бадмаев, Б.Дагбаев, Д.Доржиева гээд олон нэн даа... Манда найхан хүсэлнүүд, хүсэншые (залуу халаанай артистнууд ерэнхэй) бии, зүгөөр буряад пьесэнүүд үгы, бэшэхэ драматургнуудшые үгы шахуул байнал даа...

- Уншагшадтаа, харагшадтаа юу хүсэхэ байнабта?

- Түрэл театртаа саг үргэлжэ ерээжэ байгыт гэжэ уринабди. Мүнгэнэй хоморшые наа, хүдөө нотагаудайнгаа түбтэ уулзажа байхабди. Нёдондо Саха-Яхадай Мирный, Ленск, Якутск, Нерюнгри хотонуудта ажаһуудаг нотагаархидтаа Сагаан харымнай бэлигтэй үедэ оперно театрай найндэрэй залуу дуушан Доржо Шагдуров, залуу дуушан Дугарма басагантай бидэ гурбан 2 час шахуу сагай программатай, дуутай шуутай ошожо, ёһо заншалаа харуулаабди, баясуулаабди, үшөө ерэхыемнай уриһан байна. Шэнэ зүжэгүүдтээ, Сагаалганайнгаа найр наадануудта бултыетнай уринабди, хүхээжэбди, энеэлгэхэбди, хаба шадальтай туршахабди, илангаяа залуу зондо баян соёлтой арадайнгаа ёһо заншалуудаа харуулхабди. Хододоо хүхюун дорюун, урагшатай, урматтай ябахамнай болтогой!

Бэлигма ОРБОДОЕВА хөөрэлдөө бэлдэбэ.

Республикын олониитын эдэбхитэн, буддын шажан дэлгэрүүлэгшэ, Буряадай Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшэ, республикын арадай поэт М.Р.ЧОЙБОНОВОЙ 65 наһанай ойдо

"...НАНАНАЙ ҮНДЭР ХҮТЭЛ ДЭЭР НАРАН ШЭНГИ МАНДАХАДАА..."

Буряад ороноо аша туһатай ажал хэрэгүүдээрээ, ами абарха онол арга, шадабаряараа, шүлэгүүд, дуунуудайнгаа мүшэтэ мүрнүүдээрээ, хүн зоной зүрхэ хайлуулха, доһолуулха, баясуулха уран бэлигээрээ суурхаан Матвей Рабданович ЧОЙБОНОВЫЕ мэдэхэгүй, энэ гайхамшагта хүн тухай дуулаагүй хүн мүнөө сагта үсөөн байха... нүүлэй хорёод-гушаад жэлдэ гансашье түрэл Буряадтаа бэшэ, мүн бүхы Росси болон хариин оронуудта мэдээжэ болоһон алдар солотой юм.

1947 оной октябриин 2-то Зэдынгээ энхэрэн байдаг элдин дайда – Инзагатада түрэн Матвей Рабданович тоонто нютагаа бүхы наһаараа зохёолнууд соогоо магтан түүрэнэ, холын харгы замда үдэшээн эхэ, эсэгэдээ баяр мэдүүлнэ, наһанайнгаа табисуурые элирхэйлнэ:

**Баян дэлгэр хизаар орондоо
Бүрин – Хаанай альган дээр
Борьёо талын хүгжэм соогүүр
Бүрисэһэн түүхэтэйб!
Эхэ эсэгэ хоёрни гэжэ
Эльгэ зүрхөөрөө эблэрэн
Эрдэнийн зүйлнүүд –
Субад шүрэдэл,
Элдин дайдадал найхан нэн.
Наһанай үндэр орьёл өөдэ
Наранай элшэ сардан**

хүдхэхэдөө,

**Жэншэн магнайтай
Монгол угсаатанаа
жаргуулхал хүсэлэнтэй,
Буян дэлгэжэ, буусаяа алталан,
Бугын дуунаар
гарбалаа магтан,
Оршолонто юртэмсын
барсадта оногдонгүй,
Олоной хойноһоо**

сан табигдалай!

Түрэл нургуулияа дүүргэжэ, гурбан дээдэ нургуули, нэрлэбэл, Д.Банзаровай нэрэмжэтэ БГПИ-гэй буряад хэлэ бэшэгэй факультет, тиихэдэ Агада, буддын шажанай, тиихэдэ Улаан-Баатарта (Монгол) түбэд арга хэрэглэлгын, Улаан-Үдын медуцилийн факультетүүдые түгэсхэжэ, арбаад жэлдэ түргэн туһаламжын болон республиканска больницануудта, ерээдүйн олимпийн чемпионүүдые бэлдэхэ хэрэгтэ массажистаар амжалтаттай ажаллаба.

Гүрэн түрэдэмнай шажанай дэлгэрхэ үедэ Россиингаа Буддын шажанай Заншалта Сангхын дид-хамбын тушаалда томилогдожо, горитой ажал дэлгэрүүлбэ, өөрынгөө болон арад зоной эд зөөрөөр Сартуул-Гэгээтэйнгээ дасан (шэрээтэн болоһон байха), мамба-дасан барюулалсаһан эдэбхи үүсхэлтэй, аша габьяатай санаартан 1990 ондо республикынгаа Арадай Хуралай депутат боложо, Гэсэрэй 1000 жэлэй ойн баярта хайндэрэй программада гол үүргэ бэелүүлэн юм.

Ульгам хурса ухаанһаан, зүйтэй зүрхэ сэдхэлһээн, холые хараха, ерээдүйе тайлбарилха угай бэлигһээн билтаран халиһан шүлэгүүдэйнгээ түрүүшын найхан "угалзанууд" – үгэнүүдтэй танилсуулхаа "Буряад үнэнэймнай" редакцияда наяд онуудай эхээр ерэхэдэн, суута поэдүүд Цырендулма Цыреновна Дондогой эгшэмнай, Булат Намдакович Жанчипов ахатамнай гээд, мүн би ехэ баярладаг, сээжэр, зүрхэ сэдхэлээ доһолгуулан уншахадан, ехэ омогорхон шагнадаг нэмди. Бинь баян сэдхэл, сээжэһээн мултаран, хубарин "мухариһан", холонгодол үнгэтэн халбархан мүрнүүдын яаран бэшэжэ үрдидэгөө мартадаггүйб. Тэрээн хоорондуур харгыгаа заһуулан, хэрэгээ шийдхэн, сэржэм үргүүлжэ, заримамнай шэдитэ гарнуудтань толгойгоо, бээ нидхэрүүлээдшые, эльбүүлээдшые эдэгшэдэг нэмди...

Уран бэлигыень гэршэлһэн шүлэг, дуунуудайнь номууд хойно хойноһоо уһанай урасхал мэтээр хубарин, "урдан гараа", уншагшадаа ехэ урмашуулаа нэн. "Сэнхир хадаг", "Долоон үнгын холонго", "Мүнхын аршаанай мүнхэн дуһал", "Мүнхэ зулын толон доро", "Минии нүхэд – амиды бурхад", "Наһанай табисуур", "Ами наһанай алтан зүргэ" гээд, мүн үшөө ород хэлэн дээрэ гараһан номуудтай, хамта дээрээ поэтическэ суглуулбари бүтээһэн республикын арадай поэт (2009 он) зохёохы бэлигээ зондоо, үндэр заяагаа үргэн олондоо, үри хүүгэдтээ, аша зээнэртээ зориулна, поэдэй үүргэ дээрэ үргэжэ ябана:

**...Жэгүүртэнэй дали мэтэ
Жэргэн байгаа ухаагаа
Хүгшэн эхын буянда
Хүндэлхэдэжэ ябагшаб.**

Буддын шажанай үзэл бодолнуудта түшэглэһэн угай бэлигтэй поэдэй шүлэгүүдтэ, арадтаа ашатай ажал хэрэгүүдтэн Буряадай мэдээжэ поэт Булат Жанчипов, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор Елизавета Балданмаксарова үндэр сэгнэлтэ үгэнэ, поэзийн буддын философиин талаһаа гүнзэгы гүн удхыень элирхэйлнэ.

Республикынгаа Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшын уялга дүүрэнээр бэелүүлжэ байһан, зохёохы бэлигтэй зоноо дэмжэдэг М.Р.Чойбоновой хүсэл оролдолгоор Монгол туургата арадуудай эблэл энэ зун байгуулагдаһан габьяатай. "Хани Барисаанай орден" (1998 он), "Хүн түрэлтэнэй үмэнэ габьяагай түлөө" гэнэн Томо Мальтийска Хэрээһэнэй орден (2003), Ажалай Геройн орден (2007), "Гиппокрадай орден" (2007), "Россида алба хэһэнэй түлөө" орден (2008), "Россида үнэн сэхэ байһанай түлөө Алтан одон" орден (2004), Г.К.Жуковай "Ажал хэрэгэй ба үнэн сэхэ байһанай түлөө" орден (2009), "Россиин шэнэ эрхим халаан" гэнэн хасагай орден (2010), ВАРК-ын тэмдэг гэнэн шагналнууд үбсүүень шэмэглэнэ. Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрлэгшэ (1997), республикын габьяата барилгашан (2002), республикын арадай поэт (2009), Зэдын аймагай хүндэтэ эрхэтэн, "Буряадай түрүү хүнүүд" гэнэн "Буряад үнэнэймнай" конкурсын лауреат гэнэн хүндэтэ нэрэ зэргэнүүдтэй, гоёор дуулаха, шогтой шүлэгүүдтэй, ялас гэмэ хурса бэлигтэй, байгаалиһаа үгтэһэн онсо шадабаритай Матвей Рабдановичта аргалууһан зон, найхан дуунуудыень, шүлэгүүдыень шагнаһан хүнүүд, манай уншагшад, юбилярта, олондоо хүндэтэй санаартандаа, аша туһатай поэдтээ ута наһа, удаан жаргал, ульгам буряад уран шүлэгүүдээрээ урма зоригьемнай бадаруулжа ябахыень хүсэнэ, шэдитэ найхан шүлэгүүдтэй шэнэ ном барлан гаргаһан баярта ушараарнь хани халуунаар амаршална.

Досоомнай нара, этигэл найдал түрүүлһэн шэнхинээтэ мүрнүүдээрнь амаршалгаяа түгэсэн, шэнэ номһоонь шүлэгүүдыень бэлэг болгон зориулаа, Матвей Рабданович ахатандаа үндэр наһа, үлзы хэшэг хүсэе!

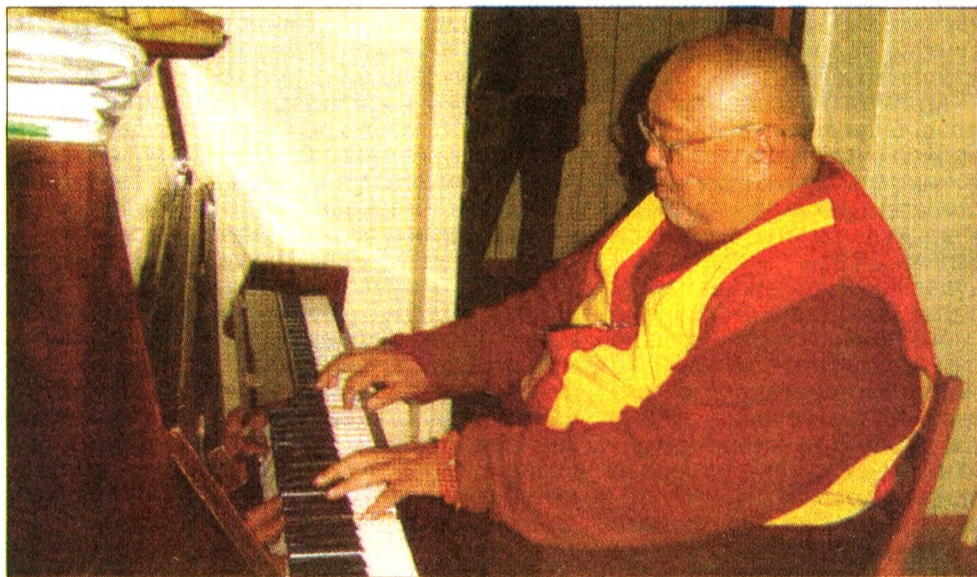

**...Наһанай үндэр хүтэл дээр
Наран шэнги мандахадаа,
Зоной үргэн сээжэдэ
Зулаа бадараан мүнхэлээл!
Олон найхан жэлнүүдээр
Одо мүшэдөөр хамтаржа,
Буянта буряад дайдая
Булжамуурдан жаргайл даа!**

***

**Наһанай орьёл өөдэ
жүдхэхэдэ,
Нараншые дүтэ,
сэдхэлшые сэлмэг лэ,
Найдамтай нүхэртэй
жаргалаа зохёоходо,
Заяаншые үндэр,
һанааншые тэгшэ лэ.**

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Аша зээнэринь

СЭРЭГШЭ, ЗОХЁОН БАЙГУУЛАГША

БУДА ДАБАЕВИЧ АНГАРХАЕВ 1945 ондо Илалтын жагсаалаар Улаан талмай дээгүүр Бябахан хүнүүдэй нэгэн гэшэ. Тэрэ 1941 ондо Москва хотые хамгаалалсаа. Тэрэнэй удаа Б.Д.Ангархаевай алба хэжэ байһан агаарай-десантна корпусой 23-дахи бригадые Сталинград руу эльгээһэн байна.

Энээнһээ урид энэ бригадын сэрэгшэд хахад жэлэй туршада дайсанай ара талаар ябажа, Москва хотые хамгалалжа, сүлөөлхэ байлдаанда манай сэрэгтэ амжалта туйлаха эхи үндэһэ бэлдэһэн юм. 1941 оной манай табан армин дайсанай бүһэлэлтые бута сохижо, урагшаа дабшаха хэрэг агаарай-десантна корпусой сэрэгшэд хангалсаһан байна.

Б.Д.Ангархаев Москва болон Сталинград хотын байлдаануудай геройнуудай тоодо оролсоо. Нютагаархидынь эдэ хотонуудаар дайралдажа, жэшээлхэдэ, И.Ш.Похонов, Л.С.Ивахинов гэшэд хожомын Советскэ Союзай Геройн нэрэ зэргэдэ зууршалагдаһан байдаг.

Дайшалхы орденуудаар болон медальнуудаар шагнагдаһан Б.Д.Ангархаев 1946 ондо сэрэгэй албанһаа табигдаад, комсомолой Түнхэнэй райком толгойлоо. 1951 ондо тэрэ нютагайнгаа колхозой түрүүлэгшээр томилогдоо. Тэрэн хэдэн болоһон хойно миллионер колхозой зэргэдэ гараа. Тэрэ үеэр иимэ ажахынууд ехэ үсөөн байһан юм. Энэнь хадаа олзо оршо ехээр туйлажа шадаха колхозой ажалшаддай шэн габьяата ажалай жэшэ болоо.

П а р т и и н о б к о м үйлэдбэрийн бэрхэ эмхидхэгшэ гэжэ бээ харуулһан Б.Д.Ангархаевые Тимирязевай нэрэмжэтэ Москва хотын хүдөө ажахын академидэ хурахиень эльгээгээ. Хаанта засагһаа суурхадаг ороной баян түүхэтэй хургуули ха юм даа. Энэ академидэ алдар суутай эрдэмтэд хүдэлдэг байһан гэшэ.

Агроном мэргэжэлтэй болоод, Буда Ангархаев Буряад ороноо бусажа ерэхэдэнь, тэрэниие Хүдөө ажахын министрствын ахамад мэргэжэлтээр хүдэлхиень томилһон байна. Тэрэ эндэ удаан хүдэлөөгүй. Сэлэнгын райсоведэй депутатууд тэрэниие гүйсэдкомой түрүүлэгшээр хунгаа. Сэлэнгын аймаг хадаа мал ажал үсхэбэрилдэг гэжэ тэрэ үеэр суурхадаг, тиихэдэ республикын предприятинуудые шулуу нүүрһээр хангадаг байгаа. Эрэлхэг зоригтой сэрэгшэ, колхоз-миллионерэй түрүүлэгшэ байһан

Б.Д.Ангархаев райсоведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшын тусаалда хүдэлхэдөө, ехэ талаан бэлигтэй хүтэлбэрилэгшэ байһанаа харуулаа.

Р е с п у б л и к а д а энэ үеэр һү болон мяха ехээр үйлэдбэрилхэ хүдэлмэри эршэмтэйгээр ябуулагдажа байгаа.

Яруунада һү, мяха үйлэдбэрилхэ томо ажахы байгуулагдаад, хараалагдаһан зорилгонуудые дүүргэжэ шададаггүй байгаа. Тиихэдэнь республикын хүтэлбэрилэгшэд партиин Яруунын райкомой нэгэдэхи секретарь байһан Д.Н.Т.Раднаевай гуйлтаар Б.Д.Ангархаевые энэ совхозой директорээр хүдэлхиень эльгээгээ. Богони болзорто энэ ажахы аймаг болон республика дотороо һү, мяха үйлэдбэрилдэг түрүү ажахы болоһон байна. Тиихэдэ гахай үсхэбэрилдэг комплекс байгуулагдаа, мяха болон һү үйлэдбэрилгөөр шэнэ түрүү онол аргууд үргэнөөр нэбтэрүүлэгдэһэн байгаа. Тиихэдэ совхозой дэргэдэ ажахы эмхидхэлгын дүй дүршэлтэй танилсуулһан семинарнууд үнгэргэгдэдэг болоһон байна. Буряадай ороной хүдөө ажахын мэргэжэлтэдһээ гадна, эрдэмтэд республикын хэмжээндэ эмхидхэгдэһэн эдэ семинарнуудта хаббаадажа, урагшатай хүдэлжэ байһан ажахын түрүүлэгшын дүй дүршэлтэй танилсадаг байгаа.

Ехэ эдэбхитэйгээр хүдэлжэ байһан Б.Д.Ангархаевые хожомын Мухар-Шэбэрэй хүдөө ажахын управлениин начальнигаар томилоо. Үнгэрһэн зуун жэлэй жараад гаран онуудаар аймагууд томдохгодожо, нэгдүүлэгдэһэн үе байгаа. Тиигэжэ республика дотор дүрбэн иимэ байгууланууд эмхидхэгдэһэн байна. Тиин Б.Д.Ангархаев Хориин үйлэдбэрийн управлениһээ таряа ехээр тарихаг Мухар-Шэбэр, Бэшүүрэй талада ошожо хүдэлөө. Бэшүүрэй аймагта Буда Дабаевич аймагай хүдөө ажахын управлениин хүтэлбэрилэгшөөр баһал хүдэлһэн байна. Мухар-Шэбэртэ болон Бэшүүртэ хүдөө ажахые хүгжөөлсэһэн хүнүүдэй тоодо тэрэнэй нэрье дурдадаг. Энэньше тон зүб.

Хориин үйлэдбэрийн управленидэ шэнэдхэн хубилгалгын хүдэлмэри ябуулагдажа, Хэжэнгын аймаг Хориин аймагһаа таһаржа, амяараа болоходонь, Б.Д.Ангархаев партиин райкомой нэгэдэхи секретаряар хунгаадаа.

Хэжэнгын аймагта долоон жэлэй туршада хүдэлхэдөө, асари ехэ хүдэлмэри хэһэн байдаг. хургуулинууд, хүүгэдэй сэсэрлигүүд, клубууд, ажаһуудалай гэрнүүд, һү хаалиин фермэнүүд бодхоогдоһон байна. Тэрэнэй аймаг толгойлжо байха үедэ хүдөө ажахы ехээр хүгжөөгдэһэн байна. Нэрлэгдэгшэ аймаг хадаа республикын үйлэдбэрийн талаар хүсэтэй түрүү зэргэдэ ябадаг аймагуудай тоодо ороо.

Тэрэнэй удаа Буда Дабаевич Ангархаев Буряадай АССР-эй хүдөө ажахын министрээр томилогдоо. Энэнь 1974 он һэн. Республикын ажахынуудай урда коопераци хэжэ ехэ зорилго табигданхай байгаа. Хүдөө ажахын продукци үйлэдбэрилгые дээшлүүлхын тула техникээр хангаданхай, эрдэмэй туйлалтануудые нэбтэрүүлжэ хүдэлдэг тусхай мэргэжүүлэгдэһэн предприятинуудые байгуулха зорилго табигданхай байгаа. Тиигэжэ хүдөө нютагуудаар мал ажалай томоннууд фермэнүүд баригдажа, хүдөөгэй ажалшаддай байра байдал һайжаруулха хүдэлмэри ябуулагдаа. Республика дотор шулуу үсхэбэрилдэг фермэнүүд хүрэтэрөө 70 гаран онуудаар оньһожоруулагданхай байгаа. Москваһаа мүнгэ номоллогые туйлажа, томдохгодоһон үйлэдбэрийн предприятинуудые байгуулгада тэрэ үедэ министрээр хүдэлжэ байһан Буда Дабаевич Ангархаевай габьяа тон ехэ юм.

Тэрэшэлэн Б.Д.Ангархаев ажаһуугшадые хүдөө ажахын продукцияар элбэгээр хангаха шэглэлээр ехэ хүдэлмэри ябуулаа. Һүнэй промышленностие толгойлоо. һү, тоһоной заводууд республикын олон аймагуудаар хүдэлжэ байгаа. Тиихэдэ Улаан-Үдэдэ байһан гормолзаводһоо эхилээд, хүдөөгэй тоһоной заводууд республикын ажаһуугшадые һүүөөр, сагаан эдээнэй зүйлнүүдээр хүсэдөөр хангадаг байгаа

юм. Тэрэ үеэр мүнөөнэйхидэл адли Эрхүүгэй областьһоо Красноярскһаа һүнэй зүйлнүүдые асардаггүй байгаа. Хүүгэдэй сэсэрлигүүдһээ эхилээд, ниитин эдэе хоолой эмхинүүд хүрэтэр сагаан эдэегээр хангагдадаг байгаа. Энэ тушаалһаа Буда Дабаевич 64 хүрэжэ болиһон юм. Тиигэбэшье тэрэниие республикын хэлхээ холбогшодой хамһабарин ажахы эмхидхэжэ хүдэлхиень гуйһан байна. Тиигэжэ шэнэ багахан предприяти бии болоо. Эндэ хүдэлхэһөө гадна, Б.Д.Ангархаев республикын ангуушаддай болон заһаһададай бүлгэмые хүтэлбэрилөө.

Түнхэн нютагаархидай эблэлэй гуйлтаар Ивалгын районой Гурульба тосхон байгуулжа, олон нютагаархидаа хото шадар түбхинүүлһэн байха. Хүн гэшэ ямаршые ажалда хүдэлөө наа, Эхэ орондоо, арад зондоо, түрэл нютагтаа туйһатай байха гэжэ оролдохо ёһотой ха юм даа.

Буда Дабаевич Ангархаев энээн тухай ходо һанажа ябадаг хүн байгаа. Тиимэһээ арад зонойнгоо аша туйһада тэрэ ехэ оролдоһон габьяатай.

Буда Дабаевич Ангархаев Эхэ ороной үмэнэ габьяатай байһанайнгаа түлөө Ажалай Улаан Тугай, Хүндэлэлэй Тэмдэг, Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын дайнай I болон II шатын, Улаан Одоной орденуудаар, тиихэдэ 15 медальнуудаар шагнаданхай. Республикын габьяата экономист, СССР-эй арадай гэгээрэлэй отличник байһан тэрэ республикын Верховно Советтэ гурба дахин хунгааһан юм. Энээнһээ гадна КПСС-эй обкомой гэшүүн, агаарай-десантна сэрэгүүдэй хүндэтэ ветеран, подполковник нэрэ зэргэтэй ябаһан хүн гэшэ.

Н.МАНЗАЕВ,
Буряад Республикын
агропромышленна
комплексин
габьяата
хүдэлмэрилэгшэ.

ЭХЭ ОРОН ТУХАЙ

Өөрын найхан нютагые Орхихо хэрэггүй. Түрэн найхан нютагһаа Төөрихэ хэрэггүй.

Нүхэрһөө таһарһан хүн Найман жэл соо гуниглаха. Эхэ оронһоо хахасаһан хүн Энэ наһан соогоо гуниглаха.

Түрэн дайда — Түшэн бүхэ хэрэм.

Түрэл орон — Түрэн эхэ.

Уг арада алдаһан хүниие Уһан дээрһээ гал эдихэ. Түүхээ алдаһан хүниие Тэмээн дээрһээ нохой эдихэ.

Оог суурян ойдо шэнгэдэг, Олон зон орон нютагаа түшэдэг.

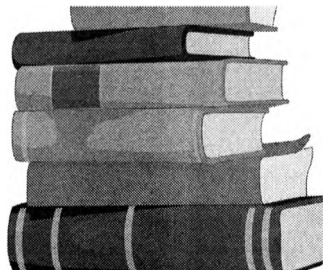
Эхэ ороноо хамгаалха Эрэ хүнэй зорилго.

Эхэ оронойнгоо түлөө Эршэтэйгээр оролсохо.

Жадаяа барижа, Жаргаланта ороноо хамгаалха.

ЭРДЭМ БЭЛИГ, БЭШЭГЭЙ ХЭРЭГСЭЛНҮҮД ТУХАЙ ТААБАРИНУУД

Мэдэһэн хүндэ Мэнэ бэлэн, Мэдэхгүй хүндэ Мэтэр хохор.

Таниһан хүндэ Тад сэсэн, Таныагүй хүндэ Тажан соохор. (Бэшэг, ном).

Жэл жэлэй таабари, Жэгдэ хүнэй таахагүй таабари. Хур хурай таабари Хурса хүнэй таахагүй таабари.

(Ном, бэшэг). Нарһан бэшэ аад, набшаһатай, Дэгэл бэшэ аад, оёмол, Хүн бэшэ аад, хөөрэдэг. (Ном).

Тохомой шэнээн газар дээрэ Тооложо барашагүй олон галуун. (Үзэгүүд).

Хаанашье ошоогүй аад, Хамаг һониниие хөөрэдэг. (Газетэ).

Ама сагаан хулие Арха шулуунда хааба.

Алтан бүмбэтэй аршааниие Ариггүй талада сүршэбэ. (Бэшэхэ).

Сагаан талада Хара үрэ тариба. Тариһан хүниинь тааха, Таряагүй хүн таахагүй. (Саарһан, бэшэг.)

Хониниинь хара, Хорёонь сагаан. (Саарһан, бэшэг.)

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОМ-2. LIVE', 'РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ', 'МИРОВЫЕ НОВОСТИ'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ', 'В ТЕМЕ', 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОМАКС. ОКНО В ЕВРОПУ', 'В ТЕМЕ', 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'КВН НА "БИС"', 'ОБЛАЧНО, ВОЗМОЖНЫ ОСАДКИ', 'ГАЛИЛЕО'.

ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НТВ УТРОМ', 'ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА', 'ПРОФЕССИЯ - РЕПОРТЕР'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЖИВУТ ЖЕ ЛЮДИ!', 'БЕЗ СЛЕДА', 'ЧАС ВОЛКОВА'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СЕЙЧАС ЧАС', 'РИМСКАЯ ИМПЕРИЯ', 'УТРО НА 5'.

Четверг, 4

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВЕСТИ-БУРЯТИЯ', 'ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ', 'ЛЮБЛЮ, НЕ МОГУ!'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', 'УРОКИ РИСОВАНИЯ'.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС', 'ПОГОДА', 'УТРЕННЕЕ ШОУ'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'КАК СКАЗАЛ ДЖИМ', 'СТРОГО НА ЮГ', 'ПРОФЕССИЯ СЛЕДОВАТЕЛЬ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НЕСПЯЩИЕ В СИЭТЛЕ', 'ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ'.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НТВ УТРОМ', 'ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА', 'ПРОФЕССИЯ СЛЕДОВАТЕЛЬ'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СЕЙЧАС ЧАС', 'РИМСКАЯ ИМПЕРИЯ', 'УТРО НА 5'.

Пятница, 5

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДОБРОЕ УТРО', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ', 'ВЕСТИ-БУРЯТИЯ', 'ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОНЬЮС', 'ПУТЕВКА В ЖИЗНЬ', 'МОНАСТЫРЬ СВЯТОЙ ЕКАТЕРИНЫ'.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС', 'ПОГОДА', 'УТРЕННЕЕ ШОУ'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'КАК СКАЗАЛ ДЖИМ', 'СТРОГО НА ЮГ', 'ПРОФЕССИЯ СЛЕДОВАТЕЛЬ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДАЕШЬ, МОЛОДЕЖЬ!', 'УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ', 'ВЯЛЫЕ ПАРУСА'.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НТВ УТРОМ', 'ЖЕНСКИЙ ВЗГЛЯД', 'ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ"'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СЕЙЧАС ЧАС', 'МОМЕНТ ИСТИНЫ', 'УТРО НА 5'.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'УТРО РОССИИ', 'ВЕСТИ-БУРЯТИЯ', 'МУСУЛЬМАНЕ'.

Суббота, 6

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.45, 07.10 Х/Ф "ПРОДЛИСЬ, ПРОДЛИСЬ, ОЧАРОВАНИЕ..."
07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
08.30 "ИГРАЙ, ГАРМОНЬ ЛЮБИМАЯ!"
09.20 "ДЖЕЙК И ПИРАТЫ НЕТЛАНДИИ"

«РОССИЯ»

05.50 Х/Ф "В ПОСЛЕДНЮЮ ОЧЕРЕДЬ"
07.35 "СЕЛЬСКОЕ УТРО"
08.05 "ДИАЛОГИ О ЖИВОТНЫХ"
09.00, 12.00, 15.00 ВЕСТИ
09.10, 12.10, 15.20 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
09.20 "ВОЕННАЯ ПРОГРАММА"
09.50 "СУББОТНИК"

10.30 "ГОРОДОК"
11.05 "В НАРОДНОМ ХУРАЛЕ"
11.30 "ИСТОРИЯ ВОЛЬНОЙ БОРЬБЫ БУРЯТИИ"
11.45 "УЗОРМЕД"
12.20 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
12.55 "ЧЕСТНЫЙ ДЕТЕКТИВ" (12+)

КУЛЬТУРА

07.30 "ЕВРОНЬЮС"
11.00 "БИБЛЕЙСКИЙ СЮЖЕТ"
11.35 Х/Ф "ВСТУПЛЕНИЕ"
13.15 "БОЛЬШАЯ СЕМЬЯ"
14.05 Д/С "ПРЯНИЧНЫЙ ДОМИК"
14.35 Х/Ф "ТАМ, НА НЕВЕДОМЫХ ДОРОЖКАХ..."

АРИГ УС

07.30 М/Ф "КАК КАЗАКИ В ХОККЕИ ИГРАЛИ"
08.00, 09.20 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС". ПОГОДА (16+)
08.30 М/Ф "ХАЙДИ"
09.50, 19.30 "ВСТРЕЧИ В ГОРОДЕ ВСТРЕЧ. ПОЛЬСКИЙ ДНЕВНИК И. ЭРМИЛЬ" 2 Ч. (6+)

ТИВИКОМ

06.00 ЗУРХАЙ
06.05, 11.35 "СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ" (0+)
06.30, 08.00, 09.30, 11.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+)

10.05 "ДОМАШНИЙ ЗООПАРК" (0+)
10.30 "ВО САДУ ЛИ, В ОГОРОДЕ" (0+). ЗУРХАЙ
12.05 Х/Ф "ВОЗВРАЩЕНИЕ БУДУЛАЯ"
13.35 Т/С "ГЕНЕРАЛЬСКАЯ ВНУЧКА" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.05, 08.00, 08.30, 08.50, 11.05, 17.05, 19.05, 21.55, 23.25, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ(0+)
06.00 М/Ф "ЗЕМЛЯ ДО НАЧАЛА ВРЕМЕНИ" (6+)

ДОРОМ" (12+)
04.55 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ
НТВ
06.35 Т/С "СУПРУГИ"
08.25 "СМОТР" (0+)

5 КАНАЛ

08.00 МУЛЬТФИЛЬМЫ (0+)
11.00, 19.30 "СЕЙЧАС"
11.55, 12.40, 13.25, 14.10, 14.55, 15.40, 16.25, 17.10, 17.55, 18.40 Т/С "СЛЕД"

Воскресенье, 7

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 Х/Ф "МИРОВОЙ ПАРЕНЬ"
08.40 "АРМЕЙСКИЙ МАГАЗИН"
09.20 "АЛЛАДИН"
09.40 М/С "СМЕШАРИКИ. ПИН-КОД"
09.55 "ЗДОРОВЬЕ" (16+)

«РОССИЯ»

06.45 Х/Ф "ПРОЩАЛЬНАЯ ГАСТРОЛЬ "Артиста"
08.20 "ВСЯ РОССИЯ"
08.30 "САМ СЕБЕ РЕЖИССЕР"
09.20 "СМЕХОПАНОРАМА"
09.50 "УТРЕННЯЯ ПОЧТА"
10.30 "СТО К ОДНОМУ"
11.20 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ". "СОБЫТИЯ НЕДЕЛИ"

КУЛЬТУРА

07.30 "ЕВРОНЬЮС"
11.00 "ОБЫКНОВЕННЫЙ КОНЦЕРТ С ЭДУАРДОМ ЭФИРОВЫМ"
11.35 Х/Ф "ГОСТЬ С КУБАНИ"
12.50 "ЛЕГЕНДЫ МИРОВОГО КИНО"
13.20 М/Ф
01.45 Д/С "СИЛА ЖИЗНИ"
15.00 ЧТО ДЕЛАТЬ?

АРИГ УС

07.30 Х/Ф "ИХ ЗНАЛИ ТОЛЬКО В ЛИЦО"
09.00 "СТО ВОПРОСОВ К ВЗРОСЛОМУ": "АЛИНА КАБАЕВА" (12+)
09.40 "МУНГЭН СЭРГЭ"
10.00 "НА НОЧЬ ГЛЯДЯ" С А. ЛЕВАНТУЕВЫМ (ПОВТОР 6.10). ПОГОДА

19.30 "ВСЯ БУРЯТИЯ". ПОГОДА (16+)
20.00 Х/Ф "ОСТРОВ"
22.35 "КОМЕДИ КЛАБ" (16+)
23.00 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
00.00 "ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА" (16+)
00.30 Х/Ф "КОНТАКТ"

ТИВИКОМ

06.25 ЗУРХАЙ
06.30, 09.30 "ВКУСНО" (12+)
07.00 "ЭПОХА. СОБЫТИЯ И ЛЮДИ" (16+)
07.45 МУЛЬТФИЛЬМЫ (0+). ЗУРХАЙ
08.50, 13.30, 19.20 КИНОХРОНИКА "ВОСТОЧНАЯ СИБИРЬ" (0+)

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.05, 08.00, 08.30, 08.50, 11.05 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф "БАРБИ И МОДНАЯ СКАЗКА" (6+)

14.35 М/С "ЧАПЛИН" (6+)
15.00, 16.30 Т/С "6 КАДРОВ" (16+)
17.00 Х/Ф "ТЕРМИНАТОР-3": "ВОССТАНИЕ МАШИН"(16+)
19.00 "МЯСОРУПКА" (16+)
20.00 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ". "ВЯЛЫЕ ПАРУСА". ЧАСТЬ II (16+)

НТВ

07.00 Т/С "СУПРУГИ"
09.00, 11.00, 14.00, 17.00 "СЕГОДНЯ"
09.15 ЛОТЕРЕЯ "РУССКОЕ ЛОТО" (0+)
09.45 "ИХ НРАВЫ"
10.25 "ЕДИМ ДОМА"

20.00 "СЕГОДНЯ. ИТОГОВАЯ ПРОГРАММА" С КИРИЛЛОМ ПОЗДНЯКОВЫМ
21.00 "ЧИСТОСЕРДЕЧНОЕ ПРИЗНАНИЕ" (16+)
21.50 "ЦЕНТРАЛЬНОЕ ТЕЛЕВИДЕНИЕ" (16+)

5 КАНАЛ

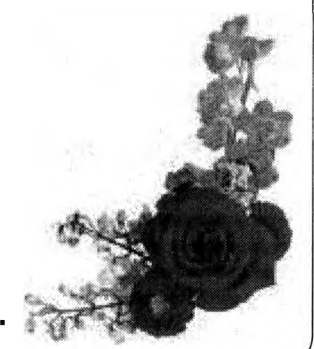
07.00 Д/С "ХОЛОДНОКРОВНАЯ ЖИЗНЬ"
08.00 Д/С "ПРОГУЛКИ С ДИНОЗАВРАМИ"
09.00 МУЛЬТФИЛЬМЫ (0+)
11.00 "СЕЙЧАС"
11.10 "ИСТОРИИ ИЗ БУДУЩЕГО" С МИХАИЛОМ КОВАЛЬЧУКОМ (0+)

Амаршалга

"Буряад үнэнэймнай" хүндэтэ ветеранууд!
Октябриин 1-дэ тэмдэглэгдэдэг Наһажаал зоной үдэрөөр Таанадаа хани халуунаар амаршалга, үглөө бүхэндэ наранай найхание хаража, үдэр бүхэндэ жаргалай найхание үзэжэ, ута наһатай, удаан жаргалтай ажаһуухатнай болтогой!

Гыма Бадмаевна ДАРИЕВА,
Акулина Олзоновна ОРБОДОЕВА
хүндэтэ эжынэрээ
Наһажаал зоной үдэрөөр амаршалга

Жэл бүри жэгдэ тэнюун,
Он бүри омог дорюун,
Элүүр энхэ, эбтэй зетэй,
Энхэ амгалан,
Үри хүүгэдтээ туһатай,
Үлзы хэшэгтэй,
үндэр наһатай,
Үнэр баян, зол жаргалтай
Ажаһуухатнай болтогой!

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ
В ТЕЛЕПРОГРАММЕ

В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», вступающему в силу с 1 сентября 2012 года, будут присутствовать знаки о возрастных ограничениях:

- 0+ - от 0 до 6 лет
6+ - от 6 до 12 лет
12+ - от 12 до 16 лет
16+ - от 16 до 18 лет
18+ - старше 18 лет

Продаю 2-комнатную благоустроенную квартиру по ул. Боевой, 1 этаж, есть подполье, с/у совмещенный, большой, ухоженная, домофон, кабельное, Интернет.
Тел.: 8-924-45-18-947.

Аяншалга - аятай хаһа

МАНЖУУР МААНАДЫЕ ГАЙХУУЛАА

Би хани басагадтаяа Хитад бороной дүтын хизаар – Манжуур аяншалхаяа энэ зун ошоһон байна. Бидэ дүрбэн анха түрүүшынхией ошоһон хадаа, Интернетдээ аяншалалгаар зүбшэл заабаринуудые хадуужа, турагентствын пүтэвкоор танилнуудайнгаа зааһанай һүүлдэ аян замдаа гараабди. Тэндэ ошожо хараһанай, аяншалһанай удаа бүхэдэлхэйн сетьдэ хуушарһан баримтанууд, заабаринууд үгтэдэг юм байна гэжэ ойлгоод, тиимэһээ анха түрүүшынхией Хитад гараһан аяншалагшадай анхаралда зүбшэл заабаринуудтаяа хубаалдажа, энэ статья бэшэхэ гэжэ бодоһон байна.

Хоёр үдэрэй туршада автобусоор ябажа, хүрэхэ газартаа хүрээбди. Яараһан зон бүри түргөөр хүрээ ошохо аргатай байна. Холо ошохо автобус соо эдегээ хүргэхэ холодильник, хүгжэм дуу шагнаха, дуратай фильмээ хараха DVD-проигрыватель бии. Нүниндөө унтаха болоходоһни, автобус соо нууришни хойшоо нэгэ багаһанаар хэбтээд үгэнэ, тусхай хушаха хүнжэл, бусад хэрэгсэлнүүд үгтэнэ. Энэ үшарта урид түрфирмэһээ унтари тухай мэдэхэ шухала. Автобус гурбан час болоод лэ тогтоно, тиигээд 15 минута соо санитарна буудал үргэлжэлнэ. Автобус соо нэжэрүүлхэдээ (Россиимнай харгы дэн үлүү найжарһан юмэ үгы), досоогоо муудадаг, тархитнай үбдэдэг наа, Хитадай газарта оруулхалар зүбшөөгдэһэн эм дом абаад ябаха ёһотой болонот. Үгы гэбэл, харгыдаа амаржа, унтажа ябаа наатнай, дээрэ байха, юуб гэхэдэ, Манжуурта унтаха сүлөөгүй ябахат.

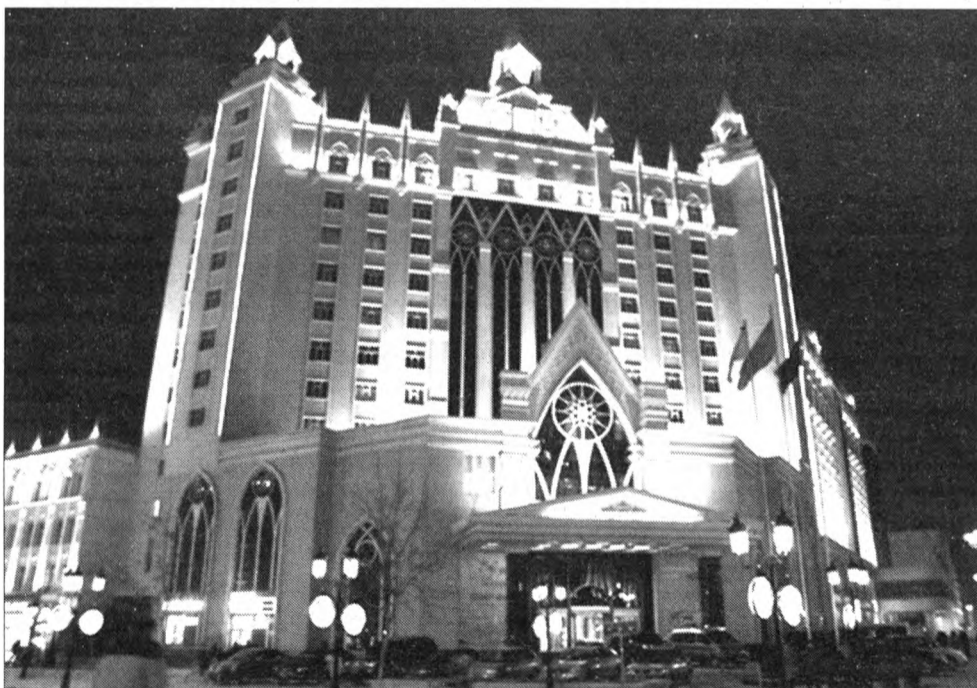
МАНЖУУР ТУХАЙ ТОДОРХОЙГООР

Танай пүтэвкоһоо, үнэ сэнһээнэ танай ажаһууа зохид буудалай (гостиница) байра байдал дулдыдаха байна. Бидэ «БэйГоу» гэжэ нэрлэгдэһэн гостиницада 4 хүнэй ажаһууа зохидхон номерто (2 таһалгаһаа, ванна таһалгаһаа буридэһэн) байрлаабди. Ванна соотнай полотенце, шүдэнэй щётко, паста, душта орохо гель, шампунь байха, тэдэниие абаад ошоһоной хэрэггүй. Таһалга соомнай телевизор хүдэлөө, тиин ород, хитад түбэй телевиденинүүдэйн дамжуулгануудые харуулаа. ТВ-гэй зарим каналнууд түлбэритэ байдаг байна. Зарим номернуудта кондиционернүүд бии. Хубсаһаа үлгэхэ хэрэгсэлнүүд шкафууд соонь байна.

Энэ зохид буудал мэдээжэ худалдаа наймаанай магазинуудтай Чжунсу үйлсэдэ оршоно. Хажуудань "Маньчжурия", "Го Мао" гостиницанууд, олон ресторанууд нубарин шахуу бии байна.

Ресторануудын элдэб янзын байха юм. "Русь", "Рубль", "На качелях" "Байкал", "VIP-зона", бусад нэрэтэй ресторанууд ород арадай эдээ хоол, мүн далайн эдээ хоол, тэрэ тоодо амтатай креветкэ, шанаһан рачогуудые (хабшаахай) дурадхана. «Русь» гэхэн ресторанда ошоходомнай, үдэшэндөө концерт харуулагдана, тэндэ ород басагад хатарна, тиихэдэ уян бээтэй хитад акробадууд уран бэлигээрэ гайхуулна, мэргэжэлтэ шоу дурадхана.

"ФуХао" гэхэн худалдаа наймаанай түбэй (ТЦ) хажууда "Maxlove" гэхэн эгээл һайн кафе бии байна. Эндэ халуун эдээнһээ гадна амтан зүйлнүүдые – морожено, шараһан, булаһан эдээ, торт, пирожно дурадхана. "Корейские продукты быстрого приготовления" гэхэн газарта орохыетнай дурадханабди. "Дружба" ТЦ-гэй хажуудахи байшангай эгээл доодохи дахарта энэ эмхи оршоно. Эндэ солонгос арадай эдээ дурадхана. Ород хэлэ мэдэхгүй официантын орондо – "куне" (хэлэ мэдэхэ басага) дуудахаднамай, манда һайшаагдаһан дэн хэлэ

шатахаар бэшэ перецтэй амтан эдээ дурадхаба. Энэ эдээнэ һайшааһан бидэнэр хоёрдохөө ерээжэ эдээлээбди. Тэндэ лапшаатай эдээ, хуурай тофу сыр, "кимчи" гэхэн капустаай эдээ, һайн сай захяабди. Хоёрдохийе ерээд эдээлхэдэмни, миинтээр түлөөһөгүй сай бэлэг болгон уулгаба, баясан баяраа мэдүүлбэбди. Багаһаа баярлаха гэшээ зүб даа!

Ресторануудһаа гадна, үнэгүй шэг эд бараатай супермаркедуудые олохоор байна. Жэшэнь, сай ууха бүлэг (набор соонь сай эдээшүүлхэ чайник, 6 аяга) дунда зэргээр 180 юаньта, зүгөөр юрын супермаркетта 108 юаньтар абаһан байна. Магазинуудын юугээрэ һайн бэ гэхэдэ, эд бараанай сэн бүхэли болгонгүй, үлөөшыень копейкэ хүрээтэр дууһан бусаадаг байна. Тиимэһээ супермаркедуудай эд бараанай сэн баясуулна. Эгээл үнэтэй

эдээн гэхэдэ, тусхай специнүүдтэй хатаагданхай фруктнууд (1 юаньһаа 10 хүрээтэр) болоно. Эндэхи амтагүй һүн бидэниие голхоруулаа, Хитадта үнээдын үсөөн юм гү, али һүниинь хуу соево болоо юм гү, бү мэдэе даа. Элдэб янзын фруктын шүүһэнэй нектар уухадатнай болохо, орондонь 15 солхообто Coca-Cola дуратайшуул абажа түршылт, үнэгүй. Харагдаа, үзэгдөөгүй фруктнууд тон олон даа, абаад үзйт. Бидэ ехэтэ һонирхожо, мангостин, пепино, личи абажа туршаабди, балай досоогоо муудаагүйбди.

ХАЙШАН ГЭЖЭ ЭД БАРАА ХУДАЛДАН АБАХАБ?

Хитадай эд бараан элбэг, хүн бүхэн өөрынгөө эд зөөри худалдаха аргатай. Сагай түргэн ябаһанһаа боложо, бүхы ТЦ орохо сүлөөгүй байгдаа. "Шоп-тур" гэхэн удхатай аяншалгада гараһан

хадаа һайн шанартай хубсаһанда анхаралаа хандуулаабди. Россидахи үнэ сэндэ орходоо һураггүй үнэгүй, һайн шанартай хубсаһа бэдэрээбди. Хубсаһа шэлэхэ арга "Дружба" ТЦ-дэ олгодоно гэжэ тэмдэглэхээр. Эндэ 5 процентһээ эхилээд 70 процент болотор үнэгүй болгодоһон хубсаһа худалдан абахаар байна.

Манжуур – залуу басагадта баян газар болоно, юуб гэхэдэ, үнэгүйхэн бижүтериин зүйлнүүд, зүүдхэлнүүдые олоор худалдана. Илангаяа "Хуушан дэлгүүртэ" гоё хэрэгсэлнүүдые худалдан абахаар байна.

Худалдан абажа шадаха дүршэл эндэ хэрэгтэй байна гэжэ ойлгоод, нэгэ дахин 38 процентээр сэнгыень доошолууһан байнабди. Яаража байжа, бэе дээрээ хубсаһа үзэжэ, үмдэжэ эхилээ наатнай, хитад наймаашад сэнгынь доошолуулаагүй. Зүгөөр үйлсэдэ "аһалдаһан" наймаашуудта зохидоор арсаха дундаа сэнгынь доошолуула хүсэлтэй байһанаа мэдүүлхэ шухала. Соһом худалдан абахаа байһан юумэнэйнгээ түлөө арсалдаха, сэнгын доошолуула хэрэгтэй. Тиимэһээ һүүлдэ бэе дээрээ үмдэжэ, хэмжэжэ үзэхэ ёһотой болонот. Үмдэһэн хубсаһанайнгаа таараагүй наа, үгышые наа хахархай, удархай, дутуу дундатай наань, энэ эдһээ арсахадатнай, таниие хэншые хараха, "сохихогүй" даа. Тиимэһээтнай удаа наймаашан ондоо юумэ дурдаха байха. Тиимэһээ үмдэжэ үзэхынгээ урид доошолһон сэнгээ баримталха ёһотой болонот, үгы гэбэл, баһал үнэтэйгөөр абажа болохо байнат. Дахинаа бусажа байжа, хоёрдохие шэнэ юмэ абаа наатнай, сэнгыень хитадууд доошолуулагдай байна. Үглөөдэрыншые ерээ наатнай, тэдэнэр танаа таниха болоод, саг үргэлжэ ерээдэг клиент гэжэ тоолохо.

ГОЛ ЮУМЭН ТУХАЙ ХЭЛЭБЭЛ...

Уридшалан худалдан абаха юумээе список соо бэшэхэ ёһотойт. Үгы гэбэл, эд бараанай элбэгтэ тархитнай эрьежэ, хэрэгтэ хэрэггүй юумэ наймаашадай тухиралгаар абажа болохот.

Өөртөө заабол калькулятор абаад ябагы, наймаашадта мэхэлүүлхэгүйт. Бултангай, илангаяа наймаашадтай ехэ зохидоор хөөрэлдэгты, тиигэбэлтэй тэрэтай дуратайгаар сэнгээ доошолуула.

Интернет соо бэшэгдэһэн "Хуушан дэлгүүр", "Площадь Век" гэхэн худалдаанай газарһаа айка юумэн үгы. Носоргоноондол аһалдадаг наймаашад олон, зүгөөр ямар юмэ абаһаа ерээ нэмта, тэрэнээ бү мартагты гэхэ байна. Эдэ нэрлэгдэгшэ газарнуудта үнэ сэнгынь доошоо байдаг байна.

"Туһалагшын" ("помогайка") ажал хэрэглээгүйбди. Ехэшые бэшэ хото байбашые, өөһэдөө ябажа танилсалбалтай, дээрэ байха. Хүнэй үгэһэн визиткэ бү абагы, мэдээшыегүй байтараа, өөртөө "туһалагшые" абаһан байхат. Мүнгээе (валюта) тусхай газарта Россидаа гү, али Хитадта (банкда) нэлгэхэ шухала. Өөрынгөө орон нутагта нэлгэһэнтнай дээрэ байха. Өөрынгөө хүтэлбэрилэгшэһөө мүнгөө нэлгэхэ тухай асуухада болохо. Зарим наймаанай түбүүдтэ Россиингаа мүнгөөр худалдан абаха арганууд бии байна.

Юрынхээр хубсалаад ябахыетнай дурадханабди. Газар талаһаань сэнгэһэн наймаашад эд бараанайнгаа үнэ сэн үргэдэг байна. Визиткэ абаһаа һанабал, танил нүхэдһөө абаха зэргэтэйт. Визиткэтэй болобол, эд бараанайнгаа сэн доошолуула аргатай. Бултанда Хитадта һайн аяншалхыетнай хүсэе!

Маргарита ТУГУТОВА,
БГУ-гай журналистикын
факультетэй оюутан.

Бэлигма ОРБОДОВА
оршуулба.

Совет үеын сатирын булан

ИИМЭ ХҮНҮҮД ҮШӨӨЛ БИИ

(Уран найханай самодеятельностиин коллективэйхидэй өөһэдэньгөө сценэ дээрэ табиныхь тула найруулагданан бишыхан үзэгдэлнүүд)

1. ДҮРШЭЛТЭЙ АЖАЛШАН

Наадаха нюурнууд: кадрые эрхилэгшэ болон тэрээнтэй уулзахаая ерэнэн хүн.

Кадрые эрхилэгшэ: (столдо нуугаад, телефоноор хөөрэлдэнэ). Тиимэ даа, кадрые эрхилэгшэ хэлэжэ байна... Ямар ажалшан? Хүдөө ажалда гү?... Хүтэлбэрлхы ажалда гү?... Зай, зай оложо үзэхэбди. (Трубкаая табина. Газааһаа хүн ороно).

Орогшо хүн: Сайн!

Кадрые эрхилэгшэ: Сайн. Юу хэлэхэбта?

Орогшо хүн: Минии туһаламжа танда хэрэгтэй бэшэ аа гү гэжэ мэдэхэеэ орожо ерээлби.

Кадрые эрхилэгшэ: Ямар мэргэжэлтэйбта?

Орогшо хүн: Хүдөө ажаллайл ааб даа.

Кадрые эрхилэгшэ: Тон хайн гээшэ. Та агроном гүт?

Орогшо хүн: М-м-м. Дүтэрхышэг.

Кадрые эрхилэгшэ: Зоотехник гүт?

Орогшо хүн: М-м. Арай бэшэ гээшэ ха.

Кадрые эрхилэгшэ: Тиимэ хадаа механик хаяат?

Орогшо хүн: М-м-м. Тиигэжш нэрлээ хада болохотой юм гү?

Кадрые эрхилэгшэ: Тиэхэдээ тамнай хэн юун гээшэбта?

Орогшо хүн: Хүдөө ажахые хүтэлбэрлхэ талаар ехэшэг дүршэлтэй хүнби.

Кадрые эрхилэгшэ: Илангаяа ямар халбаряар?

Орогшо хүн: Би арбаад колхозуудаар хүтэлбэрлхы тушаалда ябаһан хүм.

Кадрые эрхилэгшэ: Арбаад жэлдэ гэжэ гү?

Орогшо хүн: Үгы ааб даа. Нэгэ харын туршада нэгэ колхоздо, хоёр нара соо - хоёрдохидонь. Тиимэһээ хэрэг ажал тушаажа абаха, үгэхэ талаар ехэхэн дүй дүршэлтэй хүн байхаб.

Кадрые эрхилэгшэ: Ойлгосотой, ойлгосотой. Та бидэндэ хэрэггүй гээшэ хат.

2. ЯМАР АЖАЛ ХЭЛТЭЙБ?

Наадаха нюурнууд: хоёр колхознигууд - нэгэдэхи болон хоёрдохи. Хоёрдохинь нуугаад, намар сэмэнэ.

Нэгэдэхи: (орон). Ши эндэ юу хэжэ байнаш?

Хоёрдохи: Харанагүй гүш? Өөрынгөө хүсэ шадалые хайшан гэбэл, зохидоор хэрэглэхэмни ааб гэжэ бодожо, шэбшэжэ нуунам.

Нэгэдэхи: Молотилка дээрэһээ зугадаа алтайш?

Хоёрдохи: Заахан басагадай хэжэ ажал дээрэ би юу хэжэ байба гээшэбиб.

Нэгэдэхи: Тиигээ наа, пеэшэн хэдэг хүн болыш.

Хоёрдохи: Шабар шабха соо зууралдажа байхань хайхашаалтай аал?

Нэгэдэхи: Теэд түмэршэ дархан болоо нааш яаха юм?

Хоёрдохи: Тэндэш шорой тоохон бүри ехэ. Намда нэгэ тиимэ болохотой, сэбэрхэн ажал лэ наа...

Нэгэдэхи: Тиигээ наа, драмкружогто оролши.

Хоёрдохи: Тэндэ одоо би юу хэжэ хүнбиб?

Нэгэдэхи: Тамиргүй, залхуу хүнэй ролие шамһаа үлүү хайнаар хэн наадаха юм?!

3. "ҮБШЭН" ҮАМГАН

Наадаха нюурнууд: хоёр колхозниганууд - нэгэдэхи болон хоёрдохи.

Нэгэдэхи: Ши хайшаа хатаржа ябанаш?

Хоёрдохи: Ши баһал яаража ябаналтайш?...

Нэгэдэхи: Би поли дээрэ ошохоёо яаража ябанам, харин ши хүдэлмэрийнөө тэрьелжэ ябанал аа гүш?

Хоёрдохи: Сүлөөгүйб. Фельдшертэ энэ тахяа абаашажа ябанам.

Нэгэдэхи: Тахяашни яагааб? Үбдөө гү?

Хоёрдохи: Үгы ааб даа. Өөрөө «үбдэхэмнил» гээшэ аа гү. Теэд үнэмшэлгэ юумэ абахадам, энэ тахяамни туһатайш байжа болохо гэжэ һананам.

Нэгэдэхи: Шини тахяагаар худалдажа абамаар ямар тиимэ фельдшер байхань нэм, тиигэжэ уймарланхаар, түргэнөөр ажалдаа гарыш.

4. БУХЫН ЭБЭР

Наадаха нюурнууд: хоёр колхознигууд - нэгэдэхи болон хоёрдохи.

Нэгэдэхи: Энэ эбэрнүүдээр яахашни гээшэб?

Хоёрдохи: Правленидэ тушаахам.

Нэгэдэхи: Хаанаһаа олообши?

Хоёрдохи: Малаан бухынгаа эбэрыень тайражархёоб.

Нэгэдэхи: Юу хэлэнэ гээшэбши! Яахадань?

Хоёрдохи: Үдэр бүри мүргэхэеэ ханахадань, ехээр айдаһамни хүрэдэг боложо байна.

Нэгэдэхи: Энээнһээ урда тээ мүргөөгүй аад, яахадаа гэнтэ мүнөө мүргэхэеэ ханаба гээшэб?

Хоёрдохи: Энээнэй урда жэлнүүдтэ элдэб тэжээлнүүдые холижо, тэрэнэ найса буйлуулаад эдюулдэг байгаа бшүүбди. Теэд энэ жэлдэ тиигэнгүй гэнэн юумэдэл, халтад гэнэн газартаа намайгаа хоёодохо, мүргэхэеэ ханадаг болошоо ха юм. Теэд энээнэйшье түлөө би зэмэтэй бэшэ хүм даа. Правленинхидые, фермые даагыше мүргөө наань лэ, дээрэ байгаа даа.

Д. ТАПХАНОВ.

ХҮРӨӨ БА „ХҮРӨӨДЭЛСӨӨН“ ТУХАЙ

Доро толилогдоһон зурагые харамсар, ород арадай «Репкэ» гэжэ суута онтохон ханаан худар шурд ороодхино бээ? Нэгэ үбгэжөөлэй репкэ тариханинь хэмгүй томоор ургашоод, үбгэжөөл өөрөө хуга татажа ядахадаа, хүгшэнөө, тэрэн аша басагаая, аша басаганинь нохойгоо, нохойнь хөөшхээ, хөөшхэн хулганаяа дам дам дуудаж асараад, хойно хойноһоо таталсан, үнөөхи репкээ арай шамай огло татажа гаргаба гэжэ тэрэ онтохон соо хэлэгдэдэг, тааруу һонин зурагтай байдаг хамнай даа.

Эндэхи зураг хараад, «Репкэ» гэнэншүү шэнэ янзын онтохон бии болошобо

хаяа гэжэ эдеэрхэхэ хэрэггүй гэжэ уридшалан хануулая. Энэ зураг тэрэ онтохонтой ямаршье холбоогүй юм. «Ти-игэбэл, сохом ямар ушартай зураг гээшэб энэ-най?» гэнэ гүт? Иимэ ушартай юумэл даа: модо юумэ хөрөөдэдэг юрын хөрөөгэй һая бии боложо, олдохонь шухаг байһан урда сагта бэшэ, харин янза бүриин гар, хүл, электрическэ, механическа хөрөөнүүдэй юрын үзэгдэл болоһон, техникын хэмгүй ехээр хүгжэжэ, атомна энергийн хүсөөр хүдэлдэг электростанци гэхэ мэтын гайхамшагта юумэнүүдэй бии болоһон мүнөө үедэ тохёолдоһон, үнэн аад, этигшэгүй һонин ушар тухай уран зураашада хөөрөжэ үгэһэн байгаабди.

Уран зураашада иигэжэ

хэлээбди: Ээдын аймагай Гэгээтын сомоной Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой правлени элдэб барилга ехээр хэхэ гэнэн хайн шиидхэбэри гаргаа. Тиигээд барилгын модо бэлэдхэхыень арбаад гаран хүниие оройдоо хоёр-хон хөрөөтэйгөөр, нэгэ-нэгэ хүхэтэйгөөр ой руу эльгээгээ. Тиихэдээ «хөрөөнүүдые хойноһоотнай эльгээхэбди» гээ хэн. Тэрэ гэнээр һараһаа үлүү саг үнгэрөө. Теэд колхозой правлени хөрөө эрижэ аймпотребсоузые (правленинь түрүүлэгшэ нүхэр Непомнящий), тэрэн Буркоопсоузые (правленинь түрүүлэгшэ нүхэр Доржин) дам дамаа «хөрөөдэлсэжэл» байна. Ти-ихэдэн ойдо гараашадай олонхинь модо бэлэдхэхэдэ, хүхөөр талхиха баатай болоно, хөрөөдөө хүртэжэ ядана. Тиимэһээ тэндэ ажал-лай бүтээсэ тон бага.

Хөөрөөемнай уран зурааша-сатирик шагнажа, шагнажа, һүүлээрнэ энэ зураг зуражархёол даа, харыт, энеэлдыт даа. Тон лэ яһа дайруулжа, хуга руу хадхажэ зураа бээ? «Репкэ» тухай онтохошье уран зураашада имээр зураха һанал түрүүлжэ болоо ааб даа. Теэд яахаб, муу бэшэ ха юм даа.

Д. ДАШИЕВ.
Ш. НОМГОНОВ.

Ф. БАЛДАЕВАЙ зураг.

- Нэгэн, хоёр, гурба-а! Татагты-ы-ы, саашань!!!
- Нэгэн, хоёр, гурба-а! Түлхигты-ы-ы, наашань!!!

ХУУРАЙН ДАБААНДА

Хэжэнгын аймагай Чесанын МТС-эй харьяата Кировэй нэрэмжэтэ колхоз энэ жэлдэ 190 гектарта кукуруза тариха байһан аад, тарилгада энэ гэхэ бэлэдхэл хээгүй.

Тиигээд мүнөө кукуруза-яа эдлүүри муутай газарта шанар муутайгаар тариха байна. Үнгэрхэдөө, колхозой шофёр Д. Каринов, МТС-эй агроном Ц. Гунгаев хоёр кукуруза тариха Хуурай гэжэ газарта колхозой центрһээ

кукурузын үрэнэ абаашаха зуураа, дабаанай харгы руу хэдэн километртэ тэрээнэ гоожуулһан байна. Тиигээд полидоо абаашангүй, ойн захата, хагда бургааһан соо арба гаран мэшээгтэй үрэнэеэ машина дээрэһээ шэдэжэрхиһэнинь зариманайнь амһар тайлдажа адхарһан, 2-3 хонг соо шиигтэжэ, гутажэ хэбтэнэн байна. Энээни-ие мэдэжэ байгаад, колхозой хүтэлбэрлэгшэд (түрүүлэгшэнь нүхэр Батомункуев) ямаршье хэмжээ

абаагүй, ханаа амархан үнгэргөө.

(Ц. ДАНДАРОВ мэдээсэбэ).

ҮРЭНЭН:

— Абыш, тариш,
агроном,
Адхаад, сасаад,
ошоболши.
Ашыеш хожом
харюулжа,
Амба гахай болохолби.
Салаар,
тоһоор елүүржэ,
Садхаахалби,
үзэхэлши.

АГРОНОМ:

— Юуншье болыш,
яхамнайб;
Юуень намда
хайрхаабши.
Шамтай, шамгүй —
хамаагүй,
Шарбуунса —
салин байгаал наа,
Хэбтыш, гутыш,
яхамнайб,
Хээрын хуурай
хагдан соо.

Ш. НИМБУЕВАЙ шүлэг.
Ф. БАЛДАЕВАЙ зураг.

Буряадай арадай поэт Цырендулма ДОНДОГОЙН 80 жэлэй ойдо

УЛААН ЯРУУНЫН БАСАГАН БАЙҢАН ЮМ ДАА

Цырендулма басаган сэнхир сэгээн 33 нуурнуудай орон гэжэ алдаршаһан Яруунын аймагай түб Нархата нутагта 1932 оной хара унан Бишэн жэлэй үбэлэй эхин үүри харын 21-дэ алтан дэлхэйдэ түрэн юм.

“Битнай арадай вождь Ио-сиф Сталинтай, “Буряад-Монголой үнэн” сонинтой нэгэ үдэр мүнделэн түрэн хүн гэшэб” гэжэ шоглон хэлэхэ дуратай хэн. Багаханань Эгэтын-Адагта ажаһуудаг Дондог Аюшеевич Сэндэма Цыдыповна хоёр үргэжэ абаһан байгаа. Үргэжэ абаһан Дондог абань түрэн эсэгын ээ байһан ха. Аха дүү айлнууд хоорондоо харилсаатай, түрэн, үргэн эжынэрын илдам налархай зантай, эбтэй зетэй байгаа.

Малшанаар ажалладаг эжын Сэндэма Цыдыповна хуушан монголоор, латаар, ородоор тордиһогүй уншажа шададаг хэн. Тиин үдэшэ үглөөниинь басагандаа “Молон тойной эхэ тухай, мохоо хубарагай шэди тухай” хөөрөжэ үгэдэг бэлэй. Хэды эсэшые наа, үдэшэндөө үльгэр домог хүүхэндээ хөөрэнэниинь тэрэнэй поэт болохо саашанхи хуби заяанда ехээр нүлөөлөө гэхэдэ, алдуу болохогүй ха. Тиигэжэ бага балшар наһанһаа тэрэ ажалша бүхэриг, али бүхы юмэндэ түбһэндэ бэрхэ, урагшаа ханаатай басаган байһан юм.

Дайнай эхилһэн жэлдэ Эгэтын-Адагай эхин хургуулида хурахаая орожо, Мухасанова Балмасуу Пыловна багшада заалгаһан байгаа. Саашаа даа Нархатын долоон жэлэй хургуули дүүргэжэ хэн. Багша болохо гэнэн баһаһаа хойшо үншэн хабһанайнгаа оёорто хадагалжа ябаһан заяанайнгаа хүсэлэн бэлүүлхэ зорилготойгоор Цырендулма Дондогой Улаан-Удын багшанарай училищиде хурахаая ороод, 1954 ондо амжалтатыйгаар дүүргэжэ, ВЛКСМ-эй обкомой инструктораар, удаань Хурамхаанай аймагай Аргадын дунда хургуулида эхин классуудай багшаар ажаллаһан байгаа.

1955 ондо Ц.Дондогой Буряадай гүрэнэй Доржи Банзаровой нэрэмжэтэ багшанарай институтдай түүхын-хэлэ бэшгэй факультедэй буряад-орон хэлэнэй таһагта хурахаая ороо хэн. Багшанарай училищиде хамта хураһан Бэшүүрһэ сууга боксёр Бадма Жигмитов Сэлэнгэһэ Сергей Ринчинов хоёртоёо Цырендулма Дондогой багшанарай

дээдэ хургуулида хуралсалаа үргэлжэлүүлхэн юм.

1950-дахи онуудай эхээр шүлэг бэшэлгын орёо хүшэр замда гарахадаа, Цырендулма Дондокова гэжэ ябаһан аад, шүлэгүүдээ хэблүүлжэ эхилхэдээ, Дондогой болоһон намтартай. Юндэб гэбэл, Буряадай түрүүшын элитэ эхэнэр поэт Цырен-Дулма Дондокова ябаһан гэшэ. Тиигэжэ Буряад ороноймнай уншагшад бэлигтэй бэрхэ эхэнэр шүлэгшэдэйнгөө зохёол бүтээлнүүдые илгаруулжа ядахаа болёо хэн.

Буряадай багшанарай институтда хураха үедөө тэрэ “Залуу наһан” гэнэн литературна нэгэдэлдэ ябадаг байгаа. Буряад хэлэнэй багша Даши-Нима Доржиевич Доржиев гуурһаая хая туршажа ябаһан залуу хүбүүд, басагдые халуунаар дэмжэжэ, маанай ормоглоһон юмэнһээ оншотойхон мурнуудыень олоод лэ тэмдэглэжэ, баярлажа байдаг хэн гэжэ нэгэ-дэлэй гэшүүд мүнөө болотор хөөрэлдэдэг. Тээд багшын үндэр сэгнэлтэй үлүү юун байба гэшэб?!

Дээдэ хургуулиа түгэсхэхэдөө, Цырендулма Дондогой 1960 онһоо 1965 он болотор Яруунынгаа аймагай Иисэнгын дунда хургуулида (тиихэдэ найман жэлэй) хуралсалай талые даагшаар хүдэлөө хэн.

Октябриин хубисхалай 50 жэлэй ойн баярай жэлдэ – 1967 ондо Ц.Ц.Дондогой “Буряад үнэн” гэжэ республиканска газетин редакцияда хүдэлжэ эхилһэн байгаа. Тэрэ үндэһэн хэлэн дээрэ хэблэгдэжэ гарадаг газетэдэ түрүүлэн өөһэдын корреспондентээр, литературна хүдэлмэрилэгшөөр ажаллаад, хойшодоо корреспондентээр, соёлой, эрдэмэй ба хургуулиин таһагые даагшаар хүдэлһэн байна. Тиихэдэ очерк, зураглал, публицистикэ, фельетон гэхэ мэтэ орёо нарин жанруудые шудалжа, гүнзгэй удхатай, һонирхолтой материалуудые бэшэжэ, үндэһэн сониной хэдэн үеын уншагшадта хүндэтэй болоһон байгаа. “Хүхэ шоно – хүлөөрөө” (“Волка ноги кормят”) гэнэн үгэ бии. Тэрээн шэнги журналистнууд хүл жорхой байха зэргэтэй. Хүн зоние хүлгүүлһэн һонин хаана болоноб, журналист хүн хамаһаа түрүүн тэндэл ошод байдаг ха юм даа.

Редакциин соёлой, эрдэмэй ба хургуулиин таһагые даагшаар хүдэлхэдөө, Цырендулма Цыреновна Дондогой Рабдан Цыбыкович Цыбыковтэй, Георгий Цыренович Дашабыловтай, Матвей Михайлович Осодоевтой, Баатар Батоевич Батоевтой хамта ажалладаг хэн. Таһагай хүдэлмэрилэгшэд “Хонхо”, “Хургуули – шабинар – түрэлхид” гэнэн багашуудда зориулагдаһан тусхай хуудаһануудые бэлдэжэ гаргадаг бэлэй. Хурагшадай зохёһон шүлэгүүд, найруулганууд, расказууд эдэ хуудаһануудта толилогдодог байгаа. Эдэнэй дундаһаа залуу шүлэгшэд, уран зохёолшод ургажа гаранхай. Бимба гарагта гарадаг “Толи” гэжэ тусхай хуудаһанда соёлой һонинууд, элдэб уршаг-

та ябадалнууд, ханаа заяанда орошогүй зүйлнүүд хэблэгдэдэг хэн.

Үхибүүдтэ зориулжа, уран гоёор бэшэхэ гэшэ бэлэн хэрэг бэшэ гэжэ мэдээжэ. Энээн тухай элитэ эхэ ород уран зохёолшо Сергей Михалков тон зубөөр бэшэһэн байдаг: “Үхибүүдтэ зориулагдаһан уран зохёол хадаа эгээл орёо хүшэр жанр болоно. Үнгэтэ юртэмсье үхибүүдэй нюдөөр хараха гэшэ тиймэ бэлэн хэрэг бэшэ даа...”

Ярууна нутагһаа гарбалтай 30-40 зохёолшодой аха захатан болохо оюун бэлигтэй поэт Цырендулма Цыреновна Дондогой 10 гаран уянгата шүлэгүүдэй номуудые хэблүүлэн гаргуулаһан юм. 1950 ондо толилогдоһон түрүүшын шүлэгһөө эхилээд, хэды олон зохёолнууд, оршуулганууд хойно хойноһоо һубаряа гэшэб! “Буряад басаганай дуун” (1962), “Эхэ тухай поэм” (1966), “Эсэгэдэ бэшэ” (1969), “Эдир наһандаа айлшалбаб” (1971), “Паатаханай зурагууд” (1972), “Уянгын дэбтэр” (1975), “Ленхобын дэльбэнүүд” (1978), “Эхэнэрэй үрээл” (1984), “Шулуудай тарни” (1990) гэжэ шүлэгүүдэй номуудые хэблүүлэн гаргуулаһан. Тэрэнэй шүлэгүүд Москвада, Новосибирскдэ гараһан суглуул-

лагдажа гаранхай.

Цырендулма Дондогойн буряадшалһан Англиин сууга драматург болон поэт Вильям Шекспирэй “Гамлет” гэжэ үй гашуудалта зүжэг, Киргизэй алдарта уран зохёолшо, Социалис Ажалай Герой Чингиз Айтматовай “Бордохото үртөө” гэжэ роман, Буряадай драматург Геннадий Башкуевай “Эрид хубилжа байдаг уларил” гэжэ зүжэг Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ буряад драмын академическэ театрай тайзан дээрэ найруулан табигдаһан байгаа.

Цырендулма Цыреновнагай шүлэгүүд, поэмнүүд арадай аман зохёолой онһон, хошоо үгэнүүдээр, үрээлнүүдээр баян юм. Зохёол бүтээлнүүдын гүн удхатай, гүнзгэй бодолнуудаар нэбтэрэнхэй. Дэлхэй дээрэхи эгээл эртэ Буддын шажанай гол хургаал заабариие баримталжа бэшэхые хүсэжэ ябадаг байһан гэшэ.

Аха заха бэшээшэмнай түрэл “Үнэн” сонинго уншасатай һонин болгохын тула бүхы хаба шадалаа, эрдэм мэдэсээ, бэлиг шадабаряа сүм элсүүлжэ ябадаг хүн байгаа. Залуу хүбүүд, басагадай ажалдаа тунайшагүй, халирхайгаар хандажа, жиирэй

басаган хоёртой зон хадаа “худа”, “худагы” гэлдэжэ, бэе бээе шогложо ябадаг һэмди даа.

Редакцияда баярай һайндэрэй болоходо, Цырендулма Цыреновна хүхихэ, дуу дуулаха дуратай хэн. Тиихэдэ “битнай һайхан хоолойтой бэшэ ха юмбиб даа. Урда түрэлдөө гү, али улаан нялха нарай ябахадаа юм гү, шэнэһэнэй оёорой шэдхэ соо баабгайн гүлгэндэ шэхээ гэшүүлһэн байгаа бэшэ аалби даа” гэжэ шоглон хөөрэдэг хэн. Манайхинай дундаһаа ехэ дуушаншые гараһан байха. Монголой сууга дуушан Сэвэгжавийн Пүрэвдорж хадаа минии түрэн эжын ахын хубүүн гэшэ. Монголой искусствын һалбариде тэрэ оригансаараа Хүдэлмэрин Баатарай нэрэ солодо хүртэһэн гэшэ нэгэ арадай поэт омогорхон хөөрэдэг бэлэй.

Тэрэнэй зарим шүлэгүүд буряад хургуулинуудай түрэлхэй хэлэн ба литературын хуралсалай программануудта оруулагданхай. Ц.Ц. Дондогойн шүлэгүүд, поэмнүүд 3-дахи, 4-дэхи, 5-дахи, 7-дохи, 8-дахи классуудай хурагшадтай үзэхэ номуудта оруулагдаһан байна. Цырендулма Цыреновна Буряад Республикын хуралсалай болон эрдэм ухаанай министрствын дэргэдэ буряад хэлэнэй асуудалнуудаар саг үргэлжын зүбшэлэгшэ, хуралсалай-методическа советэй гэшүүн байһан юм. Гуурһаая хурсаджа ябаһан хурагшадтай республикын слёт-олимпиадануудта тэрэ эдэбхитэйгээр хабсаадаг хэн. Буряадай арадай поэт Ц.Дондогой бэшээшэ залуушуулай ёһотойл багша, хурган хүмүүжүүлэгшэ, аха нүхэр байһан гэшэ. Элдэб жэлнүүдтэ “Буряад үнэн” сониной хуудаһанууд дээрэ толилогдоһон үхибүүдэй зохёолнуудһаа бүридүүлэгдэһэн суглуулбари бэлдэжэ, хэблүүлэн гаргуулхые хүсэжэ ябадаг байгаа.

Ц.Ц.Дондогой 1971 ондо Львовто, 1973 ондо Яхадта болоһон уран зохёолшодой, шүлэгшэдэй бүхэсоюзна хуралдаануудта эдэбхитэйгээр хабсаадаһан юм. Монгол туургата арадуудай хүүгэдэй уран зохёолшодой уласхоорондын эблэлэй гэшүүн байһан тулаада тэрэ 1997 ондо Улаан-Баатар хотодо үнгэргэдэһэн уласхоорондын зүблөөндэ хабсадалсаа хэн.

Гайхамшагта поэт Цырендулма Дондогой Буряад ороной зохёолшодой, журналистнуудай, үргэн олонийтын дунда тон хүндэтэй ябаһан хүн гэшэ. Тэрэ СССР-эй Уран зохёолшодой болон Журналистнуудай холбоонуудай гэшүүн, Буряадай АССР-эй ба Россиин Федерациин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, Буряадай Журналистнуудай холбооной Ярослав Гаһегай нэрэмжэтэ шангай лауреат байһан алдартай. Цырендулма Цыреновна Хүндэлэлэй орденор, хэдэн медалээр шагнагданхай.

Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ, журналист, Россиин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ.

Доржо Эрдыеев, Рабдан Цыбыков, Цырендулма Дондогой, Матвей Осодоев

баринуудта хабсаргаданхай, “Октябрь”, “Сибирские огни”, “Дальний Восток”, “Байкал”, “Крестьянка” сэтгүүлүүдтэ толилогдоһон, шүлэгүүдын монгол, украин, туркмен, яхад, хальмаг хэлнүүдтэ оршуулагдаһан байгаа.

Сергей Михалковой “Стёпа ахай”, “Стёпа ахай ба Егор”, Самуил Маршагай “Бассейнэй гудамжын алмай ябадалта” гэжэ хүүгэдтэ зориулагдаһан зохёолнуудые, тусхайлбал, Александр Пушкинай “Колымодохи гэр” гэжэ поэмые, XIX зуун жэлэй американ поэт Генри Лонгфеллын зохёһон индеецүүдэй арадай баатар “Гайават тухай дуун” гэнэн домогые, Михаил Лермонтовэй, Анна Ахматовайгай, Леси Украинкын, Чилиин поэт ба нийтын ажал ябуулагша Пабло Нерудын, Монголой мүнөөнэй уран зохёолой үндэһэ һуури табиһан Дашдоржийн Нацагдоржын шүлэгүүдые арадай поэт буряадшалһан юм. Хуушан монголһоо тэрэ олон зохёолнуудые мүнөөнэй буряад хэлэндэ оршуулаһан габьяатай. Эдэ оршуулануудынь Буряадай номой хэблэлдэ бар-

юумэ бэшэжэ асарһыень абгаймнай хараһаар лэ ойлгожо, али бүхы дутагдалыень сэхэ руунь хэлэдэг зантай бэлэй. Долоон хоногтоо нэгэ удаа үнгэргэгдэдэг летучка-суглаан дээрэ ажалшадтай хэһэн, бүтээһэн юмэндэ тон адляар сэгнэлтэ үгтэдэг байгаа. Хэн нэгэн шүүмжэлүүлхэдээ, гомдожо, муу ханажа ябадаггүй хэн. Юрэдөөл, энэмнай ёһотойл хуралсал байгаал даа. Хаа-яа тематическа летучканыуд үнгэргэгдэхэ. “Очерк яжа бэшэхэ ёһотойб?” гэнэн темээр Александр Жамбалдоржиев, Георгий Дашабылов, Цырендулма Дондогой, Цырен-Дондог Хамаев, Доржи Эрдыеев, “Фельетон бэшэхэ тухай» темээр Матвей Осодоев хуралсал эмхидхэдэг хэн. Энэ хуралсалай үедэ хүн бүхэн һанамжаа хэлэдэг, ондоо хүнэй хэлээшые ойлгожо абахые оролдодог байһан юм даа.

Тэрэ дунда зэргын бэетэй, хэрмэн маряатай, сагаан шарайтай, хошонгууша шог зантай, нодэнэйнгөө шэл дээгүүр холье хаймадан шэртэдэг хурса харасатай хүн хэн. Хүбүүн

2012 он - Россиин Түүхын жэл

ЭЛҮҮРЫЕ ХАМГААЛГЫН НАЛБАРИИН ХҮГЖЭЛТЭ ТУХАЙ

Арбан юэдэхи зуун жэлдэ Буряад ороной үргэн ехэ хүдөө нютагуудай тала дайдаар эмшэлэлгын нэгэшье эмхи зургаан байгаагүй. Арбан юэдэхи зуун жэлэй эхээр түд түдтаа 10 хууригтай Витимэй болон Түнхэнэй больницанууд хоорондоо 700 модоной зайда нээгдэһэн байна. Хори буряадуудай ажапуудаг үргэн ехэ дэбисхэртэ Дээдэ Удын уездын Хүлэй Уртөө гэжэ тосхондо эмшэлэлгын газар байһан юм. Тэрэниие Константин Николаевич Терентьев гэжэ эмшэн даажа байгаа. 1912 оной сентябриин хүүлээр 10 хууригтай эритэ мэсын арга хэхэ байһан эндэ баригдаа. Тэрэнэй ахамад врачаар Виктор Людвигович Надоховский томилогдоо. 1920 оной ноябриин 16-най захиралтаар элүүрые хамгаалгын Прибайкалийн таһагаар Хүлэй больницын үндэһэ хуурида аймагай больница эмхидхэгдээ. Тэрэ жэлдэ больницын штадта 11 хүн байха ёһотой байгаа.

Хүлэй туберкулезно санаториин хүдэлмэрилэгшэд, 1960 он.

Гэбэшье больницада мэр-гэжэлтэд дутажа, энэ тоо хүсэжэ абадаггүй нэн. Тэрэ үедэ больнице даагшаар хүдэлдэг байһан эмшэн Анисимов иигэжэ бэшэһэн байдаг: "Мүнөө үедэ Хориин аймагай элүүрые хамгаалгын таһагта хоёр хүн ажалланабди, нэгэниинь би, таһагые даагша, нүгөөдэмни харуулшан эхээр...". Хориин аймагай дэбисхэртэ медицинн мэргэжэлтэдэй ехэ дуталдажа байһан үе тухай энэ бэшэг соо хэлэгдэнхэй. Аймагай эрдэм бэшэггүй ажапуугшадай дунда лама санаартан болоод, багшанар ариг сэбэрые сахилгын болон гэгээрүүлгын хүдэлмэри ябуулдаг байгаа. Тэдэнэй дунда хэрээһэ зүүһэн хори буряадуудай түлөөлэгшэд болохо Михаил Сперанский, Николай Языков, Дмитрий Козлов, Спиридон Носырев болон бусад энэ хүдэлмэри ябуулдаг байгаа. Тэрэ сагтаа ехэ эрдэмтэй хүнүүд байһан байна. Анаа тосхоной Нангин Николын хүмын шэрээтэ байһан Спиридон Носыревай Владимир, Николай хүбүүдын хожомоо эмшэд болоо. Владимир Спиридонович хадаа Хори тосхондо нюдэнэй трахомо үбшэнтэй тэмсэдэг офтальмолог врачуудай бүлэгтэ хүдэлдэг байгаа. Харин Николай Спиридонович Яруунын аймагай Домнын врачевнэ амбулаториие даагшаар хүдэлһэн юм. Нарайлха эхэнэрнүүдые харгалзалдаг врачаар М.Н.Соснина энэ аймагта хүдэлһэн түүхэтэй. Тэрэ хүдөө нютагуудаар ябажа, хүнгэрхэ эхэнэрнүүдые үзэжэ, шалгажа байдаг байгаа.

1934-1935 онуудаар хирург Николай Дмитриевич Гарин нютаг зоной дунда ехэ хүндэтэй байгаа. Больницын хирургийн таһагай хүгжэлтэдэ ехэ хубитаяа оруулһан, эритэ мэсын арга ехэ бэрхээр хэдэг хүн байһан юм. Хатуу хашалган сагай эхилхэдэ, талаан бэлигтэй хирург Буряад оронһоо ябаха баатай болоо. Юуб гэхэдэ, тэрэниие баһал хашажа эхилһэн байгаа. Хожомын докторой диссертаци хамгаалаад, Москва хотын онкологийн институтай профессорээр хүдэлөө. Манай мэдээжэ буряад врач-тибетолог, академик Э.Г.Базарон профессор Н.Д.Гаринай хүтэлбэри доро аспирантурада нураһан байдаг. Н.Гарин өөрынгөө

2011 ондо Медицинн хүдэлмэрилэгшын үдэртэ зорюулагдаһан заншалта спартакиадада хабаадаха Хориин аймагай элүүрые хамгаалгын албанда хүдэлдэг мэргэжэлтэдэй жагсаал. Зүүн гарһаа: А.Г.Рабданов, аймагай захиргаанай мэргэжэлтэ, С.П.Кокоев, аймагай түбэй больницын ахамад врач.

аспирантын урилгаар 1966 ондо Буряад орон айлшалжа, Хориин больница хүрэнэн, урда жэлнүүдтэ аргалуулһан хүнүүдээр уулзажа, баяр баясхаландань хүртэжэ бусаһан байдаг.

Хоридохи зуун жэлнүүдэй жараад онуудаар Буряад ороной хүдөө нютагуудаар элүүрые хамгаалгын налбари хүгжэжэ эхилээ. Участково болон аймагай больницануудай үндэһэ хууриин бэхижүүлэгдэжэ, эрдэмтэй эмшэдшье олон болоо. 1967 ондо Хориин больницын шэнэ комплекс ашагалгада тушаагдаа. Эндэ зуун хүн байха аргалуулха аргатай болоо. "СССР-эй хүн зоной элүүрые хамгаалха болон тэдэниие медицинн талаар хангалгы саашадань найжаруулха хэмжээнүүд тухай» КПСС-эй ЦК-гай болон СССР-эй Министрнүүдэй Сөвөдэй 1956 оной январийн 22-то абтаһан тогтоол ажабайдалда бодотоор бээлүүлэгдэжэ эхилээ. Тэрэнэй ёһоор хүдөө аймагуудай болон участково больницануудай хэрэг байдал бэхижүүлэгдэхэ, тэдэ бэрхэ медицинн мэргэжэлтэдээр хүсэд хангагдаха ёһотой байгаа. РСФСР-эй элүүрые хамгаалгын министрэй 1959 оной июнийн 26-най 322-дохи дугаарай захиралтаар 1960 онһоо эхилжэ 10 хууригтай эмшэлэлгын газарнууд бэхижүүлэгдэжэ, 15-20 хууригтай больницанууд болгогдожо, шэнээр

эмхидхэгдэһэн түүхэтэй. Харин 10 хууригтай больницануудые фельдшерско-акушерскэ пунктнууд болгожо, үшөө эхэнэрнүүдые хүнгэрүүлхэ хангалта үзүүлхээр түхээржэ эхилһэн байдаг.

1960 онһоо эхилжэ хүдөө аймагуудта 25-һаа үсөөн хууригтай участково больницануудые нээхыень хорихон байна. Харин аймагай түбүүдтэ 50-һаа үсөөн бэшэ хууригтай больницанууд нээгдэхэ ёһогүй байгаа. 1960 онһоо эхилжэ 1965 он болотор аймагай больницануудые үргэдхэхэ зорилго табигдаа. Тиигэжэ тэдэнэй дэргэдэ эмшэлэлгын гол шэглэлнүүдээр тусхай таһагууд эмхидхэгдэжэ эхилээ. Хориин аймагай Тээгдэ гэжэ хүбшэ тайга соо оршодог тосхондо 100 хууригтай больница бодхоохо проектно-сметнэ документац 1960 ондо бэлдэгдэжэ тушаагдаһан юм. Энэ больницын эмшэд Хурбын леспромхозой болон эндэхи совхозой ажалшадые хангаха зорилготой байгаа.

Хоридо элүүрые хамгаалгада хүдэлһэн эмшэдые нютагай зон мүнөөшье болотор найнаар дурсан ханажа ябадаг. Акушер-гинекологууд: М.Н.Соснина, П.А.Дыбок, Р.А.Болдоева, Р.Б.Магдажинова, Ц.Б.Цыденова; хүүгэдэй эмшэд М.И.Николаева, Н.Д.Воропаева, В.А.Шойбонов, И.С.Хапкин, Н.Б.Соднопова, А.Н.Батуев, Л.И.Кобежикова,

Ю.Н.Хворов; дерматовенерологууд Н.Марыльцева, О.И.Самбуева; терапевтнүүд А.П.Холмогорова, З.Я.Григорьева, Хан Су Дин, Г.А.Иванова; хирургнууд Н.Д.Гарин, Р.Б.Будаев, А.А.Пронина, Г.Б.Ш.Намжилцыренов, В.Г.Дыбок, И.Б.Болдоев, Г.А.Трухачев, С.Ц.Цыреторов, А.П.Федяев, В.П.Маликов; окулистнууд С.В.Носырев, Р.М.Ганькина; невропатолог Г.Д.Бальжинимаева болон бусад элдэб жэлнүүдтэ Хориин аймагай түбэй больницада хүдэлһэн эмшэд хоринхидой сэдхэлдэ найн дурасхал үлээнхэй.

Хориин газар дайдаа арадай хамтын хэрэгтэ нэрэтэй түрэтэй хубитаяа оруулһан, медицинн албание хүгжөөлсэһэн, хүн зоной элүүр энхэ байхын түлөө оролдоһон хүнүүдэй дунда нэрлэгдэһэн аймагай түбэй больницын ахамад врачаар хүдэлһэн хүнүүдые онсо нэрлэмээр. Эдэмнай хэд бэ гэхэдэ, 1890 ондо Константин Николаевич Терентьев, 1911 ондо - Виктор Людвигович Надоховский, 1921 ондо - Анисимов, 1925 ондо - Александр Матвеевич Пестерев, 1935 ондо Ли Гай гэгшэд хүдэлөө. Харин 1947 ондо Алевтина Алексеевна Тронина, 1950 ондо - Гончикбал Шагжиевич Намжилцыренов, 1957 ондо - Вера Ефимовна Матвеева, 1958 ондо Владимир Григорьевич

Дыбок гэгшэд амжалтатай хүдэлөө. Тэрэнэй удаа 1960 ондо Алексей Иванович Меценцев, 1963 ондо - Илья Борисович Болдоев, 1967 ондо - Цырен Гынденович Дагданов, 1969 ондо - Борис Дагбаевич Соднопов, 1974 ондо - Бальжинима Цыренжапович Хайдапов, 1976 ондо - Михаил Алексеевич Батомункуев, 1978 ондо Сергей Петрович Кокоев гэгшэд энэ харюусалгатай хүдэлмэридэ ажаллаа.

Эндэ хүдэлһэн медицинн хүдэлмэрилэгшэдэй дундаһаа медицинн эрдэмэй дүрбэн доктор, 6 кандидатнууд, тийхэдэ 4 хүн хадаа Россиин габьяата врач, 18 хүн Буряадай габьяата врач гэһэн нэрэ зэргэдэ хүртөө. Энээнһээ гадна СССР-эй болон Россиин элүүрые хамгаалгын 14 отличнигууд, Буряад Республикын элүүрые хамгаалгын албанай 8 габьяата хүдэлмэрилэгшэд тодороо, Ленинэй ордендо 1, Ажаллай Улаан Тугай ордендо 2 хүн хүртөө. Урда үеын бэрхэ эмшэдэй ажал хэрэгы Хориин аймагай түбэй больницада хүдэлжэ байһан эмшэд нэрэтэй түрэтэйгөөр үргэлжүүлнэ.

Эльвира ДАМБАЕВА
хэблэлдэ бэлдэбэ.
"ХОРИИН АЙМАГ"
гэһэн муниципальна
байгуулгын захиргаанай
архивай таһагай
материал хэрэглэгдэбэ.

Үнэгэрхэн зуун жэлэй агшан зуур

2012 он – Россиин түүхын жэл

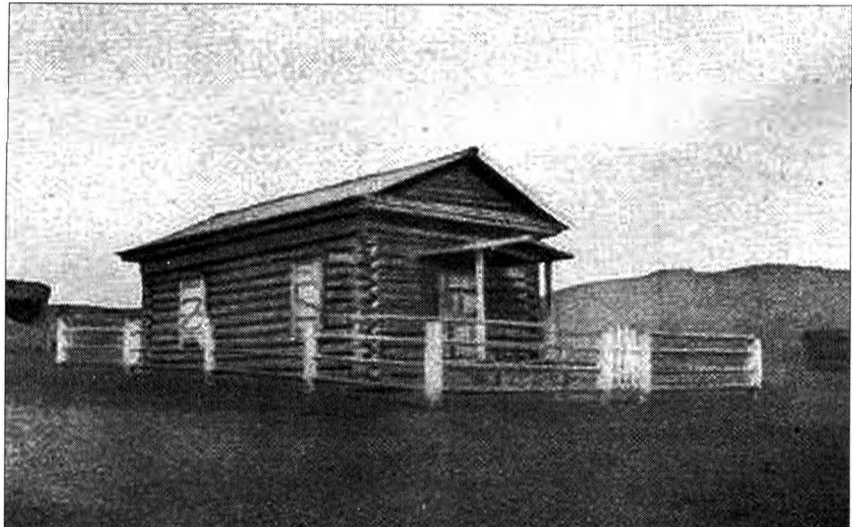
Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

Урга Сибирээр (Ойхон олтирог) аяншалга, Джерелли Куртин, 1909 он.

Хүндэтэ уншагшад, хэrbээ хоморой фото-зурагуудтай наа, тэдэнээ редакцидамнай эльгээжэ, бүгэдын honorто дурадхыт гэжэ таанадтаа ханданабди. Айл бүхэнэй хадагалаанда иимэ баялиг олдохол байха. Тэдэнээ ерээдүйнгөө үеынхидтэ дамжуулаял.

Манай хаяг: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаришвили, 23, каб.26; электрон хаяг: unen@mail.ru Тел.: 21-64-36.

Ойхон олтирог дээрэхи ори ганса Ород хүмэ (Мүргэлэй гэр). 1909 он.

Би хоёр хүни багахан Мүргэлэй гэр соо унтааб. Удаань харюусалгата ород хүн загаһа барилгаһаа бусахадаа, тэрэ дороо намайе гаргажархёо. Энэ хүн үмсын таряашан байгаа: мунгэ тангашье, правительствын хамгаалгашье тоодоггүй хэн. Тэрэнэй үгэдэ болон зүбшөөлгүйгөөр намайе байшан соо оруулһандань ехээр лэ сухалдаа. Тэрэнтэй үгээ ойлголсохын аргагүй байгаа. Энэ хүн сүхалдананайнгаа үнэн бодото ушар нюужа: "Бурханай хүмэ байра шэнгээр хэрэглэгдэжэ, ехээр бузарлагдаа", - гэжэ оло дахин дабтаа хэн. Тиихэдэнь би тэндэнээ гараха баатай болооб...

A Journey in Southern Siberia, by Jeremiah Curtin, [1909]

OUR BURIAT FRIENDS IN THE SACRED ISLAND OF OLKHON IN LAKE BAIKAL, SIBERIA. Page 74

The man and woman who gave up their house to us

Долоон нарханай хүнүүдтэй болон залуу буряадтай ташилсааб. Тэрэ паяхана нэгэ таһалгатай гэр бариһан аад, намайе байрлахыем зүбшөөгөө. Пеэшэн, хэдэн стул, нархан стол болон муухан шэрээһээ бэшэ юуншые үгы хэн. Гэрэй эзэн болон һамганиинь ехэл һайн хүнүүд байгаа. һамганиинь таһалгыё сэбэрлээд үгэхэдэнь, үбгэниинь үдэр бүхэндэ ерээд, самовар табидаг болон бэшэшые юумээр тунгалдаг байгаа. Бидэниие хангаханаа гадна тэдэ өөһэдөө нуга талада үбһэ сабшагша хэн. Иимэ һайн хандалга оролдолгынь түлөө би тэдэниие һүүлдэ урмашуулааб.

A Journey in Southern Siberia, by Jeremiah Curtin, [1909]

Тайлган гү, али мори үргэлгэ Үхэр гэхэн гүбээн дээрэ үнгэргэгдэдэг. Энэ добо дээрэ арбан табан ехэ шүлүүн тахилай шэрээ бодхоогдонхой хэн. Энэ тайлган ашагабадуудта хабаатай. Тэрэ хүн долоон хүбүүдтэй хэн. Тэдэнэйн табаниинь Байгал шадарһаа гаража ошоо. Тэдэнэй үри һадаһад мүнөөшые болотороо морёор үргэл хэдэг.

A Journey in Southern Siberia, by Jeremiah Curtin, [1909]

Вася, эсэгэнь болон господин Куртин.

Вася, эсэгэнь болон господин Куртин. Би моритой хүнүүд тухай мэдээсэл абахын тула Вася руу эрьен харабаб. Юундэ тэдэ иимэ олоороо сугларааб, хайшаа зорихонь бэ? Энэ үдэр түрэ, зүбөөр хэлэбэл, түрын нэгэ шатань үнгэрхэ байгаа гэжэ харюусаа. Тэрэ гэхэнһээ хойшо буряадуудай дунда түрэ найр хэдэн үдэрэй туршада үргэлжэлдэг, заримдаа эхин болон түгэхсэлэинь хоорондо хэдэн һара үнгэрдэг юм...

A Journey in Southern Siberia, by Jeremiah Curtin, [1909]

Морин унаад, нюрган дээрэ хэбтэшоо. Эдэ арбан зургаан хүнэй аргамжануудыё шанга гэгшээр татаад байхадань, амитан хүдэлхэшыё аргагүй байгаа. Нэгэниинь зүүн гараа мур болотороо нюсэгэлөөд, ута хурса хутагаар сээжэһэнь дорохоно нэгэл дахин хадхажархёо. Тиигээд гараа нүхэ руунь хээд, тэндэнһэнь мориной зүрхэ гаргажархёо...

A Journey in Southern Siberia, by Jeremiah Curtin, [1909]

Үндэнэн арадай ёһо нургаал

БУРЯАДУУДАЙ ЁҢО ЗАНШАЛНУУД

ГЭР СООХИ
БАРААН

Айлай бараан гэр соогоо заабол өөр өөрын тогтомол байртай байдаг хэн. Гэр соогоо баруун-хойто таладань бурханай шэрээ, зүүн тээн зэргэлээд ханза, тэрэнэй доодо тээ орон гээд, эмээлэй үхэг, зүүн тээн эдээнэй үхэг, тэрэнэй доодо тээ эргэнэг, баруун таладань ханза, зарим айлда тэрэнэй доодо тээ үшөө ханза байгаа. Хүн хоймортоо, оройнгоо баруун тээхи ханзынгаа, зүүн тээхи үхэгэйнгөө урда һуудаг хэн. Гэрэй тэгэн дундань гуламта байдаг байгаа.

харуулхан тэбхэр хайрсаг юм. Гунгарбаа дээшээ 60-70 сантиметр үндэртэй, утаашаа дабжад, һугалгануудтаяа адли, нюурын шэллэнэн шкафшуу юм. Тэрэ дабжад дээрэ табигдадаг. Бурхануудаа досоонь табяад байдаг гунгарбаа гэшые хожомшог хэдэг болоо хэн. Урдандаа үргэнииньше, үндэрынше 30-40 сантиметр хобто-хайрсаг соо бурхануудаа хуйлажа хээд, мүн шажанай номуудые хадагалагша хэн. Иимэ хобтые хүмэ гэжэ нэрлэдэг юм. Дабжадай урда эрмэг дээгүүр һубарюулаад 8 сүгсэ табидог байгаа. Садаар, гууляар, сайраар шудхажа хэнэн иимэ амһартаханууд соо уһа, орооһо хэдэг байгаа юм.

Үгытэйшэг айл бурханай шэрээ, хоёр ханза, эдээнэй болон эмээлэй үхэгүүдтэй, эргэнэгтэй, шадалтай айл 3-4 ханзатай, тэдээн дороо үхэгүүдтэй, бурханай шэрээтэй, гунгарбатай байдаг байгаа. Ханзануудын утаашаа метрһээ үлүүхэн, дээшээшые, хажуу тээшээшые хахад метр хэмжүүртэй байгша хэн. Ханзын нюур тала элдэб угалза, дүрбэн захаарнь арбаад сантиметр үргэнтэйгөөр түмэн жаргалан зуранхай байгаа. Зарим айлнууд, илангаяа зөөдэлшэд үхэрэй гү, али адууһанай арһаар оёһон ханза соо хубсаһаяа хэдэг хэн.

Ханза бүхэн дороо үхэгтэй байгаа. Тиимэ үхэгүүд утаашаа, хүндэлөөшөө ханзатай яг адли хэмжүүртэй, дүрбэн хүлтэй, нюур таладаа үүдэтэй байгаа юм. Ханза соо хубсаһа хунараа, үхэг соо арһа шүрбэнэ, гутал оймһоёо, мүн элдэб бутархай юмэнүүдээ, эдээнэй үхэг соо эдээгээ, аяга, табагаа хэдэг хэн.

Эдээнэй үхэгэй доодо тээ, үүдэнэй зүүн талада эргэнэг байгаа.

Бурханай шэрээ гурбан хэнэг юмэнһээ бүридэнэ: һугалга, дабжад, гунгарбаа. һугалга гэшэ дүрбэн хүлтэй хобигорхон шэрээ юм. Тэрэ утаашаа метр хүрэхэгүй, миин хажуу тээшээ нээгдэдэг үүдэнэйнь нюур тала гоёжоо шэрдэнэн байгша хэн. Дабжад һугалгын хойто эрмэг дээрэ урда эрмэгээрэ табигдадаг. Хойто хажууень тулаһан хоёр хүлтэй, хайша хайшаа метр хүрэхэгүйхэн, зузаанинь хорёод сантиметр аад, урууны

Модон ороной нюур талань 2-3 нюдэтэй, зариманинь нюдэшыегүй можотой байгаа. Можонь хоёр үзүүртээ багахан нүхэнүүдтэй, тэрээн рунь хүндэлэбшэ модонуудай үзүүр угладаг, нүгөө үзүүрын өөрөө хүлтэйгшэ хэн. Тэдэ хүндэлэбшэнүүд дээрэ хабтагайнуудые дэбдигшэ бэлэй. Модон ороной нюур талынь можо ехэнхидээ ногоон гү, али хүхөөр шэрдэнхэй байдаг хэн.

Эмээлэй үхэг хайша хайшаа 60-70 сантиметр, дүрбэн хүлтэй тобхогорхон хайрсаг юм. Энээн соо үмдэ, гуталаа, дээрэнь эмээлээ хэдэ байдаг хэн.

ХУБСАҢАН

Дэгэл. Эрэгтэйшые, эхэнэршые хүн зундашые, үбэлдөөшые ута хормойтой дэгэл үмдэжэ ябаа. Плати, костюм гэжэ мэдэхэгүй тэрэ сагта газашые, гэртээшые дэгэлтээ байдаг хэн. Бүһэтэнэй дэгэл, һамгадай дэгэл, басагадай дэгэл гэжэ ондо ондоо байгаа.

Һамган дэгэл ехэ олон зүйлһөө бүридэдэг юм. Сээжэньшые, хормойнышые урда таладаа һайн бүдөөр, нурган талань муушаг бүдөөр оёгдодог хэн. Тиимэһээл гэргэдэй гоёнь урдаа, гэрэй гоёнь хойноо гэнэн үгэ бии болоһон байха.

Хамсын хэдэн үетэй байгаа юм. Һайн бүдөөр оёһон узуурын сээжэтээ залгалдаха газартаа уужамшаг, хуняһатай, пулхагар байгаа. Узуурай доодо тээ үргэнинь гурбан хурга

тухай, тад ондоо гоё үнгын торгон ородог хэн. Тэрэнэй хоёр хажуугаарын утаһа оёһон булуубша байгаа. Булуубшын доодо тээ баһа ондоо үнгын торгоор оёһон тохоног доошоо сарбууда хүрэтэр ошодог хэн. Тохоногтоо туруун гэжэ юмэ зүүдэг бэлэй. Хүйтэнэй сагта энээнине доошонь буулгажа, хамсыгаа ута болгодог, юрын сагта дээшэнь һэхээд ябадаг хэн. Туруунай нюур талынь хурьганай гү, али шэлүүһэнэй, халюунай гү, али үнэгэнэй арһаар хэдэг байгаа. Тэрэнэй гоё, нюур талань нюдарга, ара талань туруун гэжэ нэрэтэй юм.

Дэгэлэйн заха кителин захын маягтай аад, алаг байгаа юм. Дэгэлтээ залгалдаһан захын доодо хахадын улаан торго ута руунь хүшэжэ оёһон хүшөөһэнэйн забһарнууд руу нооһо шургуулһан, дээдэ хахадын хара хилэнгээр хүбөөһэн байдаг хэн.

Хормойнуудын миин уулзаад бэшэ, дабхасалдаад байдаг хэн. Баруун талын хормойе буруу гү, али дотор хормой, зүүн талынхиин элюур гү, али урда хормой гэдэг байгаа юм. Дотор хормойнь заабол элюур хормой доогуураа ороод байха ёһотой. Элюур хормой энгэртээ адли гоё бүдөөр оёгдодог хэн.

Дэгэлэй ташаан руу, элюур хормойн хойто захаар, үшөө баһа доодо захаарнь хяза гэжэ нэрэтэй юмэн байха. Энээнине дүржюу тухай үргэн гоё бүдөөр хэдэг. Дэгэлэй ара талада хяза байхагүй. Хязын доогуур, хормойе тойруулаад, үбэр болон ара талынэ 3 хурга үргэнтэй хара хилэнгээр хүбөөлдэг хэн. Сээжэ хормой хоёрой хоорондо татаһан байгаа. Гурбан хурга үргэнтэй юрын бүд дээрэ утаһа оёжо, татаһа хэдэг хэн. Утаашаа хахадын шара утаһаар, хахадын улаан утаһаар (улаан ногоон хоёрооршые) оёжо болодог юм. Һамган дэгэлдэ гансал урда таладань татаһан байдаг гэшэ. Дэгэл дээрэ уужа үмдэдэг бэлэй.

Хормойтой, хормойгүй оодон, хоёр янзын уужа оёдог

байгаа. Урда дабхасалдангүй, миин лэ уулзаад байдаг хормойтой, хамсыгүй, захагүй, зүгөөр татаһатай - иимэ дабхаса юм. Энээнине дэгэлэй энгэрэйхидэ адли бүдөөр оёдог. Иимэнь хормойтой уужа. Оодон уужань хормойшые, татаһашыегүй юм. Иимэ уужа гэртээ үмдэдэг байгаа. Хормойтой уужын доогуурнь тойруулаад, хоёр гү, али дүрбэн мур (үе) утаһа оёдог байһан юм. Эдэ мурнүүдэйн хоорондо, мүн газара талаарнь хилэн хүбөө хэдэг хэн. Иимэ хилэн хүбөө мүшхөөһэн гэжэ нэрэтэй юм.

Баяшуулай һамгад дэгэлэй айхабтар үнэтэй хитад торгоор, хоргойгоор оёдог хэн. Хабар, намарай дэгэл хурьганай, унаганай арһаар оёгшо бэлэй. Гэртээ үмдэхэ дэгэлэнь юрын бүдөөр оёһон, хамаг хэрэгсэлнүүдыншые үнэгүйхэн торгон гү, али юрын бүдөөр хэнэн байдаг. Дунда шадалтай ба үгытэй зон хүхэ даалимбаар гоёлой дэгэл, ажалда үмдэхээ хониной гү, али ямаанай арһаар дэгэл оёдог хэн.

Басагадай дэгэл эхэнэрэйхидэл эрэн-марьян бэшэ, харин араншые, үбэрыншые адли бүдөөр, тохоноггүйгөөр, урда, хойноо татаһатайгаар, энгэртэйгээр оёгдодог байгаа. Энэрын үбсүүнэйн зүүн хажууһаа эхилээд, хүүнэйн доогуур баруун хажуу руунь ошоод, доошоо һөөлжэн, һуга руунь ошоһон 2-3 хурга үргэн зурагар хара хилэн хүбөөтэй, һугадаа хүрэхэдөө, нарин болдог хэн. Энээнэй дээдэ захаар, хоолой доро байхаар, үргэнинь хурганһаа үлүүхэн сайбар торгон хэгдэдэг. Хилэн хүбөөтэй доогуур зубшуулжа, хурганһаа үлүүхэн торгон хүшэлтэ ородог. Энэ хүшэлтые ута руунь 3-4 дахин хүшөөд, хүшэлтэнүүдэйн забһараар тэмээнэй нооһо гулдируулаг юм. Энгэр оёжо бэлдээд, дэгэлдээ халадаг. Хилэнгын зүүн гар тээһээ халагдангүй, забһартай орхигдодог байгаа. Тэрэнь бишыхан хармааншуу юмэн боложо үгэдэг хэн. Багахан юмэ тэрээн руугаа гулдируулан хэжэ хадагалдаг юм.

Минии арба гаратар басагад уужам, хүлхэгэр дэгэл үмдэдэг хэн. 1915-1920-ёод онуудһаа эхилжэ, бээдэнь таараһан, дундуураа үлэ мэдэг нахид гэнэн дэгэл оёдог болоһон юм. Ута хормойтой иимэ дэгэл басагадай бээдэ заһал оруулдаг бэлэй. 13-14 наһа хүрэтэрөө, басагад татаһагүй дэгэл үмдэдэг байгаа. Иимэ дэгэлые һомон дэгэл гэдэг юм.

Бүһэтэнэй дэгэл басагадай дэгэл шэнги аад, татаһагүй байгаа. Тиимэ дэгэлэй энгэр туруун хоёр бүхы гоёлтонь болодог хэн. Баян хүн элдэб торгон дэгэл үмдэдэг байгаа. Зарим дунда шадалтан шэршүү, сэмбэ дэгэл үмдэдэг хэн. Юрэнхыдөө, хүхэ даалин дэгэл үмдэнтүү бэлэй. Ажалда, гэртээ үмдэдэг дэгэлые үнгэ дэгэлшые гэдэг хэн. Үгытэй хүн ямаан оодон дэгэлтэй байгаа. Тэрэнээ ямаан самса гэжэ нэрлэдэг хэн.

Дэгэл дээгүүрээ заабол бүһэ бүһэлдэг хэн. Урдандаа баяшуул утаһан бүһэтэй ябадаг бэлэй. Теэд 1910-аад оноор утаһан бүһэ балай үзэгдэхэн хомор болошоо хэн. 1920 гаран онуудаар шара дурдам бүһөөр залуушуул гоёдог болоһон юм. Дунда шадалтан ба үгытэйшүүл хүхэ гү, али улаан үнгэтэй юрын бүдөөр бүһэлдэг байгаа. Үгытэйшүүл ажалдаа хабтагар һур аад, горьётой бүһэ бүһэлдэг хэн.

Үбгэд үбэлэй сагта дэгэл дээгүүрээ халсагай үһэтэй хониной гү, ангай гү, али хурьганай арһан хүрмэ үмдэдэг байгаа. Энэнь үбсүүндээ тобшологдодог, сээжын хүйтэнһөө халхалха гэнэн уужам дабхаса хубсаһан хэн. 1910 гаран оной үеэр хүрмэдэ орходоо уйтган, бээын бариһан хамсыгүй хантууза гэжэ нэрэтэй хубсаһа, илангаяа баяшуулай хүбүүд үмдэдэг болоо бэлэй. Энэнь хүйтэ халхалха хубсаһан хэн, зүгөөр гоёхын тула зундаа элдэб торгон хантууза үмдэжэрхөөд, халуудажа, хүлһэ һалһа алдажа ябагша хэн.

"Лодон багшын дэбтэрһээ" гэнэн номһоо.

XVII ЖАРАНАЙ ХАРА УҮНАН ЛУУ ЖЭЛ

НАМАРАЙ ДУНДА ШАРАГШАН ТАХЯА НАРА

Буряад литэ	16	17Б.Д.МТ	18	19 Т	20 МХ	21	22
Европын литэ	1	2	3	4	5	6	7
Гараг Нэрэ Үдэр	Дабаа Нара понед.	Мягмар Марс вторник	Нагба Меркури среда	Пурбэ Юпитер четверг	Баасан Солбон пятница	Бимба Сатурн суббото	Нима Наран воскр.
Үнгэ Үдэр	хүхэгшэн Хонин	улаан Бишэн	улаагийн Тахья	шара Нохой	шарагийн Гахай	сагаан Хулгана	сагаан шан Ухэр
Мэнгэ	6 сагаан	5 шара	4 ногоон	3 хүхэ	2 хара	1 сагаан	9 улаан
хуудал	огторгой	уһан	уула	модон	хиш	гал	шорой

Гарагай 2-то намарай дунда шарагшан Тахья нарын октябриин 1 (хуушанай 16).

Хүхэгшэн Хонин, 6 сагаан мэнгын, огторгойдо хуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, лусууд ба тэнгэри тахиха, дасан хийд бодхохо, хэшэг даллага абхуулха, сан тахиха, эм найруулха, замда мур гаргаха, гэр байшан бариха, бэри буулгаха, хурим хэхэ, хонинхоо ашаг шэмэ абаха, ажалшаниие абаха, мал газашань үгэхэ, анда нүхэр боллоосохо, аралжаа наймаа хэхэ, огторгойн хүдэ сахиха, гүрэм заһал хүүлэхэ, ехэ хүнтэй үүлзаха, буянай үйлэ бүтээхэ, угаал үйлэдэхэ, нүүдэл хэхэдэ һайн. Эхилжэ ном соносохо, шэнэ дэгл үмдэхэ, эд, юмэ үгэхэ, шарил шатааха, хүн, мал ханаха, төөнэхэ, сэргэ хүдэлгэхэ, арамнайлаха, хэрүүл тэмсэл гаргаха, зарга бариха, үбшэн эмнэжэ эхилхэ, гэр бүрихэ, нохой абаха, бузар буртагые зайсуулха, дайсанай үйлэ тэбшэгты.

Хүнэй үһэ абабал, үбшэн хүрэхэ.

Гарагай 3-да октябриин 2 (хуушанай 17).

Улаан Бишэн, 5 шара мэнгын, уһанда хуудалтай үдэр. Бальжиниматай, Дашиниматай, Мягмартагартай үдэр.

Бурхан, лусууд тахиха, дасан дуган һэргээхэ, арамнайлаха, лама болохо, ном номлохо, харюулга хэхэ, түмэрөөр урлаха, замда гараха, худалдаа наймаа хэхэ, бэри буулгаха, сэсэрлиг байгуулха, шэмэг зүүхэ, бүжэг наада тахиха, туг дарсаг хийдхэхэ, модо һуулгаха, шэнэ ноёниие тахиха, захирхы тушаалай ажал хэхэдэ һайн. Шэнэ хубсаһа эсхэхэ, үмдэхэ, шэмэг оёхо, ехэ гол гаталха, заһана бариха, тангариг үгэхэ, хүүргэ бариха, һубаг татаха, дайсаниие номгодхохо, газар хахалха, нохой абаха сээртэй.

Хүнэй үһэ абаа һаа, шэг шарай муудаха.

Гарагай 4-дэ октябриин 3 (хуушанай 18).

Улаагшан Тахья, 4 ногоон мэнгын, уулада хуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, бурхан, 8 лусууд тахиха, тахилда үгэлгэ үгэхэ, ханаха, бэшэг зурхай зураха, дасан дуганай тахил заһаха, ураг садан болохо, худалдаа хэхэ, үзэл үзэхэ, эм найруулха, буянай үйлэ бүтээхэ, хүрэнгэ тахиха, номын үүдэндэ орохо, Очирпүрэвийн харюулга хэхэ, мори, үхэр номгодхохо, байшангай һуури тахиха, гэр бүрихэдэ һайн. Ехэ хэрэг үүдхэхэ, ном уншаха, замда ябаха, мал агталха, нюуса зүблөө хэхэ, хурим найр хэхэ, лама болохо, ном соносохо, юмэ газашань үгэхэ, хүрэнгэ эһэхэ, үрэ тарихада харша.

Хүнэй үһэ абабал, эд зөөри, үхэр мал арзалха.

Гарагай 5-да октябриин 4 (хуушанай 19).

Шара Нохой, 3 хүхэ мэнгын, модондо хуудалтай үдэр. Тэрсүүд тэмдэгтэй үдэр.

Бурханда зальбарха, бурхан, тэнгэри, лусууд тахиха, дасан шүтээн бодхохо, бэшэг зурхай зураха, санаар олгохо, "Чавдор", "Уһан балин", "Лудор", "Лусын балин" үргэхэ, эрдэмдэ һураха, ном соносохо, номлохо, хэблэхэ, замда ябаха, номын хурал байгуулха, эм найруулха, залаха, модо тариха, хүрэнгэ эһэхэ, бэри буулгаха, түрэхэ, урлаха үйлэдэ һуралсаха, хэлсээнэй ажалшаниие абаха, шэмэг зүүдхэл зүүхэ, һеы гэр тахихада һайн. Газар хэндэхэ, харюулга хэхэ, модо отолхо, һубаг татаха, нүүдэл хэхэ, мал худалдаха, тангариг үгэхые хориглоно.

Хүнэй үһэ абаа һаа, һайн нүхэртэй ханилха.

Гарагай 6-да октябриин 5 (хуушанай 20).

Шарагшан Гахай, 2 хара мэнгын, хийдэ хуудалтай үдэр. "Модон хохимой" үдэр.

Лама болохо, тарни уншаха, эм найруулха, замда гараха, эрдэмдэ һураха, бэри буулгаха, хурим хэхэ, шэнэ хубсаһа үмдэхэ, гүлгэ тэжээхэ, харюулга хэхэ, һогтуу галзууе номгодхоходо һайн. Тээрмэ бодхохо, модо отолхо, худаг малтаха, эд, хүрэнгэ зээлээр үгэхэ, нэхэхэ, нүүдэл хэхэдэ бүтэмжөгүй.

Хүнэй үһэ абабал, үлэсхэлэн хоһон байдал оршохо.

Гарагай 7-до октябриин 6 (хуушанай 21).

Сагаан Хулгана, 1 сагаан мэнгын, галда хуудалтай үдэр.

Бурханда, лусуудта зальбарха, тахиха, угаал үйлэдэхэ, наһанай буян бүтээхэ, эд, мал абаха, худаг малтаха, модо һуулгаха, шэнэ барилга ашаглалгада оруулха, худалдаа хэхэ, гэрлэхэ, замда ябаха, түмэрөөр урлаха, зүүдхэл шэмэг зүүхэдэ һайн. Нялхые хүлдэ оруулха, газашань ябуулха, үзэл үзэхэ, мори урилдуулха, хүүгэдые үргэжэ абаха, нохой тэжээхэ тохиромжогүй; бэри буулгажа, хүрьгэ оруулжа болохогүй.

Хүнэй үһэ абаа һаа, үбшэн хүрэхэ.

Гарагай 1-дэ октябриин 7 (хуушанай 22).

Сагааншан Ухэр, 9 улаан мэнгын, шоройдо хуудалтай үдэр.

Лама болохо, хэшэг даллага абхуулха, бэшэг зурхай зураха, урлаха ухаанда һуралсаха, эрдэм номдо һургаха, эм найруулха, мал худалдаха, байшан гэрэй һуури тахиха, тангариг үгэхэ, һаад тодхор дарахада һайн. Замда гараха, бэри буулгаха, урлан бүтээхэ, дархалха, сэргэ хүдэлгэхэ, хүн, мал һамнаха, ханаха, төөнэхэ, шэнэ дэгл эсхэхэ үйлэнүүдтэ муу нүлөөтэй.

Хүнэй үһэ абабал, эдэ хоол, ундан элбэгжэхэ.

Багшын аша габьяа

ХОНХЫН ЖЭНГИРЭЭН
СООГУУР ҮНГЭРҮЭН
НАЙХАН НАҢЫЕНЬ ДУРДАЯ

Хотогор баян Хориингоо хүдөө нютагуудай хургуулинуудта хүдэлхэн, балшар багахан һонюуша үхибүүдтэ эрдэм бэлигээ, зүрхэ сэдхэлээ зорюулһан, Байсын-Эбэр нютагта 1920 ондо түрэнһан Дарима Доржиевна ОЧИРОВА багшяа зүрхэ сэдхэлэй һайхан үгэнүүдээр дурдаха дуран хүрэнэ.

Гушаад гаран онуудта (1935-38 онууд) ликбезэй үедэ нютагайнгаа наһатай зондо үзэг бэшэг заажа, уншажа, бэшэжэ хургадаг байгаа. Энэ ажалайнь дүнгөөр 1939 ондо Ашангын эхин хургуулида багшаар томилогдоо һэн. Иигээд лэ манай багшманай багшынгаа ажал амжалтаттайгаар эхилһэн юм...

Мүн Улаан-Одоной, тиигээд Баянголой эхин хургуулинуудта хүдэлхэн байна. Эдэ хургуулинуудта хүдэлхэдөө, эгээл дайнай хүшэр хүндэ жэлнүүд дайралдажа, тэрэ жаахан үхибүүдээр поли дээгүүр хооломсо түүхэ. Мүн үхибүүдэй түрэлхидөөр элдэб ноһон оймһо, бээлэй гэхэ мэтэ юмэнүүдые нэхэжэ, фронт эльгээдэг байһан.

Дайнай һүүлдэ 1946 ондо "1941-1945 онуудай Эсгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үедэ шэн габьяата ажалай түлөө" медальда хүртэһэн байна.

1955 ондо Доодо-Анагай эхин хургуулида даагшаар эльгээгдээд, түрэл тоонто нютагтаа наһанайнгаа амаралтада гаратараа хүдэлөө. Бэлиг шадабарияа, зүрхэ сэдхэлэйнгээ ошо зали, хүүгэдэй сэдхэлдэ "жаргалай сэсэг" ургуулжа шадаха бэлигээ сүм зорюулһан юм.

Ажалдаа шэнэ хүсэл болоннуудые оруулжа, шэнэ методическа заабаринуудые шэнжэлжэ, ажалдаа тааруулжа, үхибүүдые хургадаг һэн.

Хүдөө нютагта хургуули гээшэмнай эрдэмэй, соёлой ёһотой түб ха юм даа. Тиимэһээ нютаг дээрээ гэгээрэлэй хүдэлмэридэ эдэбхитэй хабаадалсажа ябаһан намтартай.

Багшын ажалай хүнгэн бэшэшье һаа, шабинартаяа үбһэндэ хүдэлхэ, сабшаланай шулуу болдог, добо сэбэрлэхэ, колхоз совхозойнгоо олон тоото малнуудта ногоон тэжээл бэлдэхэ гэхэ мэтэ ажалнуудта хабаадалсадаг байһан. Тэрээнһээ гадна бүхы дайнай болон ажалай ветерануудые хүндэлхэн һайндэрнүүд, концерт-наадан, лекци, пропаганда багшанарай болон үхибүүдэй хабаадалгагүйгөөр үнгэрдэггүй гэжэ бултанда мэдэжэ.

Дарима Доржиевна түрэл хургуулияа, нютагаа, хурагшад тухайгаа һайхан үгөөр һанан һанан хөөрөжэ һуугша бэлэй.

Мүнөө шабинарын багшынгаа, нютагайнгаа нэрэ соло дээрэ үргэн, Буряад оронойнгоо нютагуудаар болон Россиин хизаараар амжалтаттай

ажаллажа ябанад, зарим ажалайнгаа амаралтадашье гаранхай.

Тэдэнэй дунда Нина Данзановна Дандарова Хори тосхон дээрээ Хориингоо аймагай сүүдэй түрүүлэгшээр хүдэлөө. Галина Данзановна Дандарова мединститут дүүргээд, Хэжэнгын аймагай больницада терапевтээр хүдэлөө. Арслан Чимит-Доржиевич Батуев Украинада сэрэгэй лётчигоор хүдэлөөд, полковник нэрэ зэргэтэй боложо, амаралтада гаранхай. Дара Гончиговна Гомбоева БГУ-да хари хэлэнэй кафедрада хүдэлнэ.

"Ажалай шэн габьягай түлөө" медаль багшаданай 1954 ондо барюулагдаа һэн, 1995 ондо "Отличник народнодо просвещения" тэмдэгтэ, 1965 ондо "Буряадай АССР габьяата багшын" нэрэ зэргэдэ хүртөө бэлэй.

1975 ондо пенсидэ гарахадаа, "Ажалай ветеран", "Илалтын ойн баярай" медальнуудаар шагнагдахаһаа гадна грамотанууд, гүрэн түрын шагналууд багшын абыас түгэлдэр ажалые гэршэлэн харуулна.

Наһанайнгаа нүхэр Дондок Тогмитовичтаяа эбтэй зетэйхэн бүхы наһаараа ажаһуугаа юм. Света басагаая хургажа, багшын дээдэ эрдэм олгоод, ажабайдалай үргэн харгыда гаргаа. Хоёр зээнэртэй, 3 зээнэртэй. Надя зээ басаган, Саян зээ хүбүүн дээдэ хургуулитай болонхой. Зээнэсэрнүүдынь мүнөө хургуулида хуража байнад.

Арадай багша Дарима Доржиевнагай хэһэн һайхан хэрэгын, бэлиг габьяа, гүнзэги, баян дэлгэр сэдхэлэнь хурагшадтай, түрэл гаралай, нютагаархинайнь, угаа даган ябаһан үринэр, аша зээнэртэйнь зүрхэ сэдхэлдэ ходоодоо үлэнхэйл.

Багшын һайндэртэ зорюулан, шабинарайнь сэдхэлэй һайхан үүсхэлээр, басага хүрьгэнтэнэйнь дэмжэлгээр Хориин аймагай хүндэтэй багша ябаһан Дарима Доржиевнагай дурасхаалда зорюулагдаһан уулзалгада уринабди.

Суг хүдэлхэн багшанарые, хурагшаднынь, нютагаархида октябриин 6-да 11 сагта хургуулида уринабди.

Софья ДОРЖИЕВА.

<p>Буряад үнэн</p> <p>Учредители: Глава Республики Бурятия - Председатель Правительства Республики Бурятия, Народный Хурал Республики Бурятия, Правительство Республики Бурятия</p> <p>Ген.директор-гл. редактор - Э.Д.ДАГБАЕВ</p> <p>Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА</p> <p>Редакционная коллегия: И.М.Егоров, П.Л.Носков, М.В.Калашников, И.В.Смоляк (Правительство РБ), А.С.Коренев, Ц.Б.Батуев, В.Р.Булдаев, Ц.Э.Доржиев (Народный Хурал РБ), А.В.Махачкеев (зам.гендиректора - руководитель редакций газет), Л.Г.Будаев (зам.гендиректора-директор по экономике и развитию), С.Б.Байминова (бильд-редактор), Г.Х. Дашеева, Н.Д.Бадмаринчинов, Л.В.Очирова, Д.Ц.Мархадаева, Б.В.Балданов, В.Д.Дамдинова.</p>	<p>ТЕЛЕФОНЫ:</p> <p>21-54-54 - приемная 21-35-95 - зам.гендиректора - руководитель редакций газет 21-55-97 - зам.гендиректора - директор по экономике и развитию 21-68-08 - редактор 21-64-36 - бильд-редактор 21-67-81 - выпускающий отдел 21-63-86 - отдел экономических проблем, отдел фотоиллюстраций 21-63-86 - отдел социально-политических проблем 21-64-36 - отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, отдел оперативной информации 21-06-25 - редакция журнала «Байгал» 21-60-21 - редакция журнала «Морин Хуур», отдел книгоиздания 21-62-62 - реклама 21-50-52 - отдел распространения</p> <p>Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. Автор несет ответственность за представленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.</p>	<p>АДРЕС РЕДАКЦИИ И ИЗДАТЕЛЬСТВА: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГУП «Издательский дом «Буряад үнэн»»</p>	<p>Подписной индекс 50901 Газета зарегистрирована Региональным управлением регистрации и контроля за соблюдением законодательства Российской Федерации о средствах массовой информации в Республике Бурятия Свидетельство № 6-0079 от 2 ноября 1994 г. www.burien.ru e-mail: unen@mail.ru</p> <p>Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 26.09.2012 в 16.00 - по графику; 26.09.2012 г. в 16.00 - фактически. Объем 6 п.л. Заказ №1346. Тираж - 4000 экз. Общий тираж изданий ИД «Буряад үнэн» - 14 700 экз. Цена свободная.</p> <p>* Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (1 этаж), Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54</p>
--	--	--	---

МОНГОЛ УРАН БЭЛИГТЭН Ц.ЦОГТЖАРГАЛ

ХҮНДЭТЭ УНШАГШАД!

"Буряад үнэнэй" сентябриин 20-ной дугаарта "Зол жаргалын Очир-дарита гэгээнтэн" гэнэн найруулгын авторай нэрэ буруу хэблэгдээ: "Ц.Цогтбаяр" бэшэ, Ц.Цогтжаргал гээд уншахыетнай гуинабди.

Монгол Уласай соёлой түрүү ажалтан, хүндэтэ Ц.Цогтжаргалһаа хүлисэл гуйнабди. Мүнөө үедэ Буряад ороной Хяагтын аймагта хүдэлдэг Монголой зохёолшодой эблэлэй гэшүүн Ц.Цогтжаргал шүлэг, дуу бэшэдэг байна. "Бодисада Этигэлэй хамба" гэжэ үргэл дууень буряадшалбабди.

БОДИСАДА ЭТИГЭЛЭЙ ХАМБА

Замбуулин түбиин хии юртэмсэдэ
Зальбаржа мүргэхэл Буддын шажантан,
Зандан Жуугай уталгата Арьяабалада,
Заяа хамбын этигэл санваарта.

Дабталга:

Ум маани бад мэ хум,
Ум маани бад мэ хум,
Ум маани бад мэ хум...
Ошор забилгаанда залархан шэдитэн,

Онгон сахюусата бэлигүүн мэлмы,
Эгүүридэ гэгээрхын арюун үйлэтэн
Оршохо шэмын Бодисада
Этигэлэй хамбатан.

Дабталга.

Зулай адислагша бурхан сэнтэй
Зуун найман хүрдэ субаргатаан,
Заяа табилангай тэнгэритэ Очирвани,
Зол жаргалай Очирдарьта гэгээнтэн.

Дабталга.

Номшо мэргэн онсо ухаатан,
Наһанай буянаа түгэс ашаглаһан,
Нарата бумбын боди галта
Манзушэриин
Нирваан дүрэтэ хутагта хубилгаантан.

Дабталга.

Туяна САМБЯЛОВА.

Ц. Цогтжаргал

ЭТИГЭЛЭЙ ХАМБА ЛАМАДА ЗОРЮУЛАГДАБА

Ойн баяр

Этигэлэй Хамба ламын мүнхэ бэе олгогдохоор 10 жэлэй болон 160 наһанайнь ойнуудта зорюулагдаһан хэмжээ ябуулганууд үргэн дэлисэтэйгээр урда долоон хоногто эмхидхэгдэбэ. Нүүлшын "Эрын гурбан нааданай" хэмжээнүүдтэ Буряад Республикын толгойлогшо Вячеслав Наговицын, Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ Матвей Гершевич болон бусад республикын засаг баригшад хабаадалса.

Бандида Хамба лама Дамба Аюшеевэй хэлэхээр, арбан жэлэй хугасаа соо гурбан миллион гаран хүн Этигэлэй хамбын мүнхэ бээдэ мүргэһэн байна.

Харин Буряад Республикын толгойлогшо Вячеслав Наговицын амаршалгын үгэ хэлэхэдээ, тус хайндэрэй "Эрын гурбан нааданай" мурысөөнүүд олоной анхарал татана гээд тэмдэглээ. "Энэ нааданда олон тамиршаднай мэдээжэ болоно. Ургажа ябаа залуу хүрэг тэдээндэл адли

шанга болохоёо шамдана", - гээд Вячеслав Наговицын хэлэбэ.

- Бишье баһа Этигэлэй хамбын мүнхэ бээдэ мүргэдэгби. Юун тухай мүргэһэнөө хэлэхэгүйб. Юуб гэхэдэ, тэрэниие сэдхэл соогоо тахиад ябаха хэрэгтэй, хүнүүдтэ хэлэбэл, тэрэшни бүтэхгүй гэжэ ханагдана. Манай нютаг орондо Этигэлэй Хамба ламын байһанда баярламаар. Буряад ороной хүн бүхэн энээгээр омогорхохо ёһотой, - гэжэ Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ Матвей Гершевич ханамжална.

Нааданай нээлгын баяр ёһололой үедэ үндэр ендэр дээрэ Этигэлэй Хамбада зорюулагдаһан наадануудта илаһан тамиршад уригдэба. Барилдаашад Михаил Дамбиев, Олег Болонев, Борис Цыренов, Пунсэг Дарижапов, Нима-Цырен Нимаев, Жаргал Элбенов, Иван Гармаев, Зоригто Цырендондопов, Леонид Замбалаев, Ринчин Санжиев, Цыбик Максаров,

Артем Раднаев эдэ наадануудта илалта туйлажа, өөрынгөө нэрэ мүнхэлөө. Харин нур харбаашад Балдан Дугаржапов, Борис Дондоков, Баир Шагдаров, Гонгор Тучинов, Бальжинима болон Бэлигтэ Цыремпиловууд мүн лэ нааданда түрүү хуурунуудые эзэлһэн алдартай.

Найр нааданда олон суута тамиршад хабараһаниинь баярламаар. Тэдэнэй тоодо эгээл ялас гэмэ амжалта туйлаһан Тимур Тучинов Ага нютагһаа хайндэртэ бууба. Тэрэ Лондон хотодо үнгэргэгдэһэн Паралимпийн наадануудта хоёр дахин чемпионной нэрэ зэргэдэ хүртэһэн байна гээд хануулая. "Тэрэ холын Лондон хотодо манай хүбүүн Тимур Тучинов энэ дэлхэй дээрэ буряад угсаатан хуудаг юм гэжэ булганда харуулаа, арадайнгаа сахюусаниие дээшэн үргөө", - гээд Бандида Хамба лама Дамба Аюшеев хэлэбэ. Тимур Тучиновые нэрвемэ

альга ташалгаар сугларагшад угтан абаба. Буряад Республикын толгойлогшо Вячеслав Наговицын Паралимпийн нааданай чемпиондо үнэтэ бэлэг баруулба.

Красноярск хотоһоо хальмаг яһатан Мингиян Семенов наадануудта хабаадалса. Тэрэ хадаа греко-римскэ барилдаагаар Лондондо болоһон Олимпийн наадануудта хүрэл медальда хүртөө. "Буряад нютаг ерэхэндээ, Буддын шажанай эгээл үндэр дасанда ерэхэндээ баярланаб. Этигэлэй Хамбын мүнхэ бээдэ мүргэбэл, үшөө ехэ амжалта туйлаһаш гэжэ нэгэтэ бэшэ минии буряад хүхэд хэлэдэг байгаа. Харин мүнөө саг оложо, Этигэлэй Хамба ламатай танилсабаб", - гээд Мингиян Семенов ханамжаараа хубаалдаба. Барилдаанай дүхэригтэ тэрэ гаража, түрүүшын шатада шүүгдэбэ. "Анха түрүүшынхиейэ буряад угсаатанай барилдаанда хабаадалсааб. Манай хальмаг барилдаан танай барилдаанһаа яһала ехэ илгаатай байна. Нүгөө нааданда илалта туйлаһаая Буряадта заал хаа бусахаб", - гээд, мэдээжэ барилдаашан мэдүүлбэ.

Нур харбалгын мурысөөндэ 110 хабаадагшад сооһоо Агаһаа уг гарбалтай Баясхалан Цыбенжапов, Дымбрыл Ринчинов, Захааминай сууга аха дүү Бальжинима болон Бэлигтэ Цыремпиловууд финальна шатада гаража шадаба. Нүүлшын номо хуршын табидагтар, Цыремпиловууд түрүүлжэ ябаа. Тиигэжэ нэгэ очко үлүү абаһан мэдээжэ Бальжинима түрүү хуурида гараа, харин Бэлигтэ хоёрдохи хуури эзэлэе. Агын хүбүүн Ба-

ясхалан Цыбенжапов гурбадахи шангай хуури абаа.

- Ахаяа хүндэлжэ, нэгэдэхии хуурияа үгөө, - гээд, Бальжинима Цыремпилов энеэбхилэн хөөрэнэ. - Үнэн дээрээ хэлэхэдэ, шанга тэмсэл болоо. Тэдээн сооһоо мүнөөдэр би шанга байгаа. Бурханай үршөөлөөр эгээл түрүүшын шатада олон харбагшадһаа нэгэ очко үлүү абажа, 32 эрхимэй тоодо орожо шадааб.

Барилдаанай дүхэригтэ 63 килограмм хүрэтэр шэгнүүртэ Зэдын аймагай Евгений Гармаев финалда Нима-Цырен Нимаевай нюрга шоройдуулжа, түрүүлжэ гараа. Эндэ гурбадахи хуури Константин Цыренов эзэлэе.

75 килограмм хүрэтэр шэгнүүртэ Баргажанай Иван Гармаев болон Хэжэнгын Вандан Базаров хоёр финалда гараба. Эндэ Иван Гармаев Этигэлэй Хамбада зорюулагдаһан наадануудта табадахияа илалта туйлаба. Агын тойрогой Гүнэй хууринай Александр Рабданов гурбадахи хуури эзэлэе.

75 килограммһаа үлүү шэгнүүртэ Агын Цыбик Максаров Баргажанай Батор Цыренов хоёр финалда уулзаа. Эндэ Батор Цыренов абарга бүхын нэрэ зэргэдэ хүртэбэ. Нонин гэхэдэ, мэдээжэ буряад барилдаашадай нэгэн болох Батор Цыренов Этигэлэй Хамбада зорюулагдаһан наадануудта анха түрүүшынхиейэ илалта туйлаба гэшэ.

Мори урилдаан олон хүнүүдэй анхарал татаа. Эндэ ганса буряад морид урилдаанда хабаадалсаа.

Борис БАЛДАНОВ.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ болон авторай фото-зурагууд

**Созрели планы?
Пора брать кредит!**

19,9% годовых

Кредит за 1 час

- До 500 000 рублей
- По 2 документам

(3012) 44-33-33
г. Улан-Удэ, пр. 50 лет Октября, д. 6
8-800-200-95-50 www.rencredit.ru

Ренессанс Кредит
Живи сейчас

*СУММА КРЕДИТА ОТ 30 000 ДО 500 000 РУБ. СРОК КРЕДИТА ОТ 6 ДО 45 МЕСЯЦЕВ. ГОДОВАЯ СТАВКА 19,9%. БЕЗ КОМИССИЙ. ПОЛНАЯ СТОИМОСТЬ КРЕДИТА ПО ФОРМУЛЕ ЦБ РФ - 21,84%. ВЫДАЧА КРЕДИТА ПРОИЗВОДИТСЯ ПО 2 ДОКУМЕНТАМ - ПАСПОРТУ РФ И ЛЮБОМУ ИЗ ПЕРЕЧИСЛЕННЫХ ДОКУМЕНТОВ: ВОДИТЕЛЬСКОЕ УДОСТОВЕРЕНИЕ, ЗАГРАНПАСПОРТ, СТРАХОВОЕ СВИДЕТЕЛЬСТВО ПЕНСИОННОГО ФОНДА, СВИДЕТЕЛЬСТВО О ПРИСВОЕНИИ ИНН, ПЕНСИОННОЕ УДОСТОВЕРЕНИЕ. НЕ ЯВЛЯЕТСЯ ПУБЛИЧНОЙ ОФЕРТОЙ. РЕШЕНИЕ ПО КРЕДИТУ ПРИНИМАЕТСЯ ПО УСЛОВИЮ БАНКА «РЕНЕССАНС КРЕДИТ» - ТОВАРНЫЙ ЗНАК КБ «РЕНЕССАНС КАПИТАЛ» (ООО). ЛИЦЕНЗИИ БАНКА РОССИИ № 3354. РЕКЛАМА.